

פירוש על איוב

מאיש לא נודע שמו

אשר העתיק מן כ"י נושן בעקר ספרים העירוני דהאמבורג
(Hamburger Stadtbibliothek) No. 37

הוציא לאור. עם הגהות וצינונים

הק' אברהם זולצבאך.

פראנקפורט על נהר מיין.

תרע"א.

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

www.daat.ac.il

1944

1945

1946

1947

1948

1949

מנחת זכרון

לנשמת הצדיק הישר אדמו"ר אלוף נעורי שנדלני על ברכי התורה.

היה הרב המפורסם

מהור"ר אשר אנשיל שטערן זצ"ל

שהי' יושב על כסא הרבנות דק"ק האמבורג יע"א ק"ל שנה

מאת תלמידו.

מבוא.

הכ"י שממנו נעתק הפירוש הזה אשר אציע לפניך היום קורא נעים מונח בעקד ספרי ביבליאטקה העירוני והמבורג (Hamburger Stadtbibliothek) והוא מחובר עם פירושים אחרים בתוך כרך גדול אחד No. 37. מן הפירושים הנמצאים בכרך זה כבר הובאו לדפוס א) מדרש אבא נריון על ידי החכם מהו' אהרן יעללינעק בבית המדרש' שלו ואח"כ ע"י החכם מהו' שלמה באבער עם הגדות יקרות — ב) פי' על קהלת מר' שמואל (רשבים) ע"י החכם מהו' אהרן יעללינעק בבית המדרש' שלו. והגני מוסיף עליהם הפי' על איוב לפנינו מאיש לא נודע שמו ואדבר עתה דברים מעטים על מהותו ועל כמתו. על הפירוש שלנו העיר תחלה החכם ר' ליב דוקעס במכתב עתי. ציון חלק ב' עמוד 100 (שנת הרי"ב) והביא לדוגמא איזה פירושים מקאפ' לז'—לז' להראות העמים והשרים, אלו לומדי תורה, את פי הפי' הזה ואמר: שמצוה רבה היא להעלותו על הדפוס ולהוציאו לאור למען יזכו בו רבים. גם החכם ריטל צונץ מביא הפירוש הזה בספרו Zur Geschichte und Literatur Seite 79 בס"מ No. 32.

והגני בא במגלת ספר כתוב, אולי יחשב לי למצוה שעזרתי שפתי ישנים שלא יקנע טוב מבעליו, מהמחבר הנער, להפיץ דבריו בישראל אף אם שמו לא נודע לנו.

המחבר הוא מאותם חכמים שלקטו ואספו מכמה חיבורים וערכו דברי עצמם בתוך דברי אחרים. ונראה בעליל שכרוב מביא המחבר שלנו דברי רש"י ור' יוסף קרא בלי להעלות שמותם על שפתיו. אבל מקאפ' ליד ואילך מביא הפירושים שאסף בשם אומריהם, והמפרשים אשר בשם קורא הם: ר' שבתי הרופא (דונלו) מחבר ס' תהכמוני, רבינו סעדיה גאון, מנחם, דונש, חיון, ר' ניסים, רש"י, ר' יוסף קרא, רשבים, רבינו תם, ראביע, ר' שלמה פרחון. והגני מעיר בזה שמביא המחבר רשבים פעם בשם ר' שמואל הדייקן פעם בשם רשבים ופעם בשם רש"י א). ומה תראה שהמחבר היה חי אחר הצעיר שבכולם דהיינו רבינו תם או ר' שלמה פרחון אבל מי' לא נוכל לעמוד על זמן מסויים חייתו של המחבר.

א) מה מפרש ר' ליב דוקעס (במקום הנזכר) הנזכר, רש"י זה נראה ישר בעיני לא כמו שמפרש החכם ריטל צונץ (במקום הנזכר) ר' שלמה משראני המובא בשיבלי הלקם ובמדרכי הגה' (כ"י נאולשמידט), שלא נודע שר' שלמה הי' מנעם בוקחק או בפירוש הנ"ך.

ומתוך סגנון הפירוש ומן הפעם שאינו מביא מפורש שהיה זה אחר ר' שלמה פרחון נוכל לשער שהיה זה בתחלת מאה הי"ג למספרים כמו שכתב ריטל צונץ. אבל במקום אחד בפירושו (ליה י"א) מזכיר איש אחד מבני דורו באמור: "ור' מאיר מלוציצא" אמר לי. מי זה ר' מאיר? ינעתי ולא מצאתי ואפשר שזה אחד מן תלמידי ר' יוסף קמחי שהפירוש שמביא המחבר בשמו מובא מן רד"ק בס' השרשים ובפירושו על איוב בשם אביו.

ואל תחשוב שכל ענינו של המחבר היה רק לאסוף ולקבץ מה שמצא בספרי הקודמים כי בכמה וכמה מקומות הוסיף נופך משלו ותמצא פירושים גשנבים מאירים האופל בדרך הפשט שהרכבים יהי לבקעה והעקוב למישור. וגם מחבר הפענוט עם המענוט בדרך ישר ובוה מאמר איוב ורעיו הם לאחרים בידו. עם כל זה המחבר לא היה נמנע מלהביא דרושים מן הנמרא ומן המדרש ומתוך המאמרים שמביא נוכל לשפוט כי היה לפניו מדרש איוב הגאון ממנו עיין לדוגמא ד' י"א ב), ה' ב"א. גם מבואר מכ"י שלנו שפי' על איוב מקאפי ליה ואילך המיוחס בטעות לרש"י איננו מרשבים כמו שחושבים קצת מחכמים, כי הפירושים המובאים בשם רשבים מן ליה והלאה בכ"י שלנו פותרים לאילו שנמצאים ברש"י הגדול. (עיין פ' התורה אשר כתב רשבים מאת החכם דה. דוד ראזין שמביא מה שכתבתי אליו אודות זה במבוא צד XIX ובחבור צד 11). בב' מקומות מביא המחבר התרגום על התורה ובקאפי א' פ"ו. תרגום מתורגם לעקילס אבל איני יודע איה מקום מחצבו, ל"ז ב' מביא תרגום ר' יוס' ונראה בעליל שהמעתיק טעה בנוטריקון וכתב ר' יוס' תחת ר' יונתן. ודבר הידוע הוא שהמחבר מביא ליה י"ז תרגום הוולגאטא (Vulgata) באמרו. וכן לעזרתו הגוים. ואנב נראה אזכור כי המחבר כבר ידע שהרעם עם הברק בינע אחד נולדים אבל חושי בני אדם אינם מרגישים כי אם זה אחר זה (עיין ל"ז ו').

הכ"י נכתב על קלף בכתב צרפתית ובאופן כתיבת הצרפתים והאשכנזים באמות הקריאה כמו. אינינו. ייסורין. התשלולתי. באמורכם. ו' במקום קטין חזוף וכו' ולא שנית בזה כלום.

אולם לאו מעשה כותב אחד מונה לפנינו כי ברור לכל המעיין בו שיד' שני סופרים נגעו בו. כי מן קאפי ל"ד י"ס בראש הדף מתחיל הכתב להיות משונה מן כתב הקדום הנכתב בהחזק יד ובמתן ונחת. אבל מכאן ואילך נכתב במרוצה ולא במתינות. ועוד עד כאן תמצא שם. אל' נכתב כזה. א. ומכאן ואילך בלבד כזה. א". עד כאן נכתב. הקב"ה מכאן ואילך. הק".

(א) אם לא בכל מקום הקרי Lucena בשם אליבא הכונה הייתי אומר לקחת לנצ"י נא דאמיתית בכ"י אינו מבודחת אבל איני רוצה לחלק נגד החכם ריטל בקרא לוציצא אע"ג שהמקום הזה לא נדע כי אם מתוך קריאת ריטל בכ"י שלנו. שהחכם נראה בספרו Gallia-Judaica S. 201 מצא הזה זה בספר של החכם זה דשם הזה בתוך ספרו ואמר שבאשר (probablement) שהוא מקם בנורמנדיא Lizieux או Lisieux.

(ב) עיין ילקוט איוב תתצ"ו, ומדרש איוב מוסף' והוספה זו בפ' לוציט.

VII

הכותב מסיים הפירוש בחרוז קצר: שֶׁבַח לְצוּרִי, הִיָּה בְעוֹרִי. וְזוֹה תְּכִיר שׁוֹמֵן כְּתִיבַת הַכִּי הִיָּה בִּשְׁנַת רִי"ב לְאַלְף הַשְּׁשִׁי.

הכ"י הוא מלא טעיות עלו קמשונים חרולים כולו והגדתי עד שידי מנעת. ובכל זאת לא זכיתי להסיר החושך והאופל מכל המקומות הבדויים, ואלה צינתי בסימן השאלה (?). והתיבות שהכרת פניהם ענתה בהן שקולמוס הסופר פלטה הטעות הצנתי בחצי ענולה כזה () והמונה בתוך חצי מרובע כזה []. וגם הוספתי מראה מקומות הפסוקים ומאמרי הנמרא והמדרשים המובאים בתוך הפירוש. בהגהות לא הפרזתי על המדה כי אם במקום שהי צורך גדול לפרש דברי המחבר שם נסיתי להסיר החושך ולפרש הסתום.

מלבד פירושי רש"י והאביע על איוב היו לי לעזר להסיר הטעיות מן הכ"י שלטו פירוש ר' יוסף קרא, הנבא לדפוס במ"ע של החכם מהו' זכריה פראנקל (Monatsschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judentums Jahrgänge VI und VII) ופירוש מעין נגים מר' שמואל מסנות, אשר הוציא לאור ובאר בהגהות יקרות מהו' שלמה באבער (בערלין תרמ"ט). וגם בפירושים שקבץ החכם מהו' ישראל שווארץ בספרו תקות אטש (ברלין תרכ"ב) שהם פירושי ר' ישעי' מטראני, ר' יוסף ור' משה קמחי, ר' זרחי מברצילונה ור' משה ניקטליא מצאתי דברים מועילים לעשות תקונים אם גם קצת מהמחברים הגיל חיו זמן מעט אחר היות מחבר שלטו בחיים.

ולא אוכל לסיים מילתי עד אשר נתתי הודאה להרב מהו' דר. שלמה מנחם באמבערגער נר"ו רב מדינת והגליל האנאוי אשר נשא על שכמו עול מורח ויגיעה הגדת עלי דפוס כאשר יצאו מן המכבש ועשה מלאכתו מלאכת שמים בנחיצה, ובעינא פקחא שמר משמרתו שלא יתערב זר במילי דספרא.

והנני נותן הודאה לקוני ושבח ליוצרי שזכני להוציא הספר הזה לאור עולם אחר שהיתה ההצתקה סמונה בתוך חפיסתי יותר מארבעים שנה. וזכות המחבר הגעדר אשר נתן מסוה העניות על פניו ושם שמו בסתר וזכות כל הגדולים הזוכרים בספר הזה יעמוד לי ולזרעי שלא ימוש. דברי תורה מפי ומזרעי ומזרע זרעי עד עולם.

הק' אברהם בלאיא יצחק ז"ל זולצבאך.

פירוש על איוב

מאיש לא נודע שמו

אשר העתיק מכ"י No. 37 בעקר ספרים דעיר המבורג

והציא עם הערות

אברהם זולצבאך.

א.

(א) איש היה בארץ עוף, אין הי' אלא הוה"א, אבל בניו היו רשעים ועל כן נאבדו, והי' מנהגם לאכול ולשתות שבעת ימי השבוע: (ד-ה) בית איש יומו, ומתוך משתיהן היו חוטאין והי' מעלה עולות מספר כולן למה כי אמר איוב אולי חטאו בני וברכו אלקים בלבבם, ועל זאת נרם החטא וניתן רשות לשטן להשחית: (ו) ויהי היום, אותו יום ראש השנה הי' ב: (ח-י) ויאמר הי' אל השטן השמת לבך על עבדי איוב, הראית כמות איוב עבדי כי אין כמוהו בארץ, ענה השטן ואמר וכי בתנם ירא איוב אלקים, והלא אתה סבת י, כמו סבות. מעשה ידיו, בלוי הגוטל פרוסה מאיוב מתברך י. (ועבודה רבה, דברים שאינן טהורין י). ומקנהו פרץ בארץ, מנהגו של עולם שבשדה מפריצים במקנה צאן ובקר כגון זאבים דובים ואריות, אבל מקנהו פרץ עושה פריצים בהיות השדה י: (י"א) ואולם שלח נא ירך, בשבועה אם לא על פניך יברכך, כמו וברכו אלקים (לעיל ה), לי חירף: (י"ד) הבקר היו חורשות, בא וראה כמה הי' מתברך איוב שמצד אחד חורשות ומצד אחד רועות י. על ידיהם, הלכם כמי [ולא] היה (להם) [בהם] ידים (יהושע ה' כ'): (ט"ו) ותפל שבא, חיל שבא כמי על פני כל אחיו נפל (בראשית כ"ה י"ח). ואת הנערים הכו לפי הרב, אילו הרועים וכן לכולם: (ט"ז-כ"ב) עוד זה מדבר, זה היה השטן עצמו, בכל זאת לא נצטער איוב עד שאמר לו בשורת בניו שכבר מתו, אז ויקם איוב ויקרע את מעילו ויאמר ערום יצאתי מבטן אמי, בלא חטא ולוואי שאשוב לקבר בלא חטא דממון י. הי' נתן והי' לקח יהי שם הי' מבורך לא נתן תיפלה לאלקים, לשון השתחאס).

(א) מיסב על „הי' האיש” עי' רש"י. (ב) ק הוא ברש"י ובראב"ע ונלקט מן התרגום. (ג) אמר שהיתה לפני המתבר גרסת „סבת” כמו ששביא ר' משה קמחי וגם קעניקאט. (ד) בבא בתרא דף ס"ו ע"ב. (ה) שייד לעיל. (ו) בבא בתרא שם. (ז) עיין בבא בתרא שם ונראה שהמחבר הי' לו גם כן גרסת „שנאמר גנש חרש” וכו' כמו בילקוט. (ח) כן פירש רי"ק בשם ר' מנחם חלב. (ט) עיין מעין גנים: „לא הטיח דברים כלפי מעלה”. ודע שהמחבר מפרש תיפלה כמו טפל בלשון חכמים כמו חבית שנתרועעה וטפלה בנוללים (כ"ה נ' צ'), בגות עניים מן פלות אותן בסד (פסחים מ"ג.), והדומה של טפל משמש בל' השתחא. והרב מהר"ד שלמה באמבערגער נ"י העירני על ערך עוד חס ששביא תרגום על פסוק דילן „ולא כיד מיסחא” כמו מסיח דברים אבל בתרגומים שלנו הגירסא „מיתחא”.

ב.

(ג-ז) ותסיתני, כמו כי יסיתך (דברים י"ג ז') ואז הלשין עליו השטן ואמר עוד בעד עוד, מנהגו של אדם כשיבא עליו השודר פתאום להכותו פושט לו זרועו לקבל המכה וכל שכן כל אשר לאיש יתן בעד נפשו א', ואז הכהו בשחין רע בעון ששתק בעת שנתייעץ פרעה עם שלשת יועצין אלו הן בלעם ואיוב ויתרו ורצה לשחוט ילדי העברים בעת צרעתו אמר לאילו מה תראו בזה העיצה, איוב ששתק נידון בשחין רע יתרו שברח זכו בניו לישוב בלשכת הנוזית שנאמר (ובני) [יושבי] יעבץ תרעתים שמעתיים (דהי' א' ב' ניה) בלעם שיעץ ואמר אדוני תעשה כן ותשהטם לכך נהרג בידי ישראל שני ואת בלעם בן בעור הרגו בחרב (במדבר ל"א ח' ב'). רע, היינו שחין כמו הוא הכם ויבא רע (ישעיה ל"א ב'): (ח) ויקח לו חרש, ללמד כיון שאדם נפטר לבית עולמו הוא דומה לחרס הגשבר: (י) כדבר אחת הגבלות, מכאן אמרו חכמים שאשתו היינו דינה בת יעקב דאמריא גבלה גבלה מגוי שוה נ': (יא) וישמעו שלשת ריעי איוב, לכל אחד ואחד היה לו אילן אחד בגנו והיה להם סימן כשהיה יבש אילן חבירו אז ידע שהוא בצער ואותו הפרק יבשו כולם י'). (מכל בני קדם, זה דור המבול ה'). אליפו התימני היה מבני עשו הנקרא תימן ובלדד השוחי היה מבני קטורה שנא' ואת ישבק ואת שוח (בראשית כ"ה ב') וצופר הנעמתי היה מאומות העולם ואלהיהוא היה מישראל שהיו במצרים שייחסן אליהוא בן ברכאל הבווי ממשפחת רם שהוליד הצרון וחמול בייחוס דוד בדברי הימים (א' כ"ז י"ח) וכולן היו רשעים חוץ מאלהיהוא וזהו מחרפין את איוב ברוב רשעיהם ומניין שהיו רשעים שנאמר ויאמר ה' אל אליפו התימני (לקמן מ"ב ז') ובאו לנחמו וכיון שלא הכירוהו הרימו קולן בבכי ונתאבלו עמו. (בשפתיו לא הטא אבל בלבו חטא ה'). (ויהי היום ובניו ובנותיו אוכלים ושותים, אותו היום לא בירכו בשולחן. ויהי מקנהו שבעת אלפי צאן ט), אין מגיד כאן אלא לשבחו של אברהם אבינו. והנה רוח גדולה וסערה, אמר רב יהודה' בשלשה מקומות נסעה הרוח בלא משקל אחת בימי אליהו דבתיב מפרק הרים ומשבר סלעים (מ"א י"ט י"א) ואחת בימי יונה (יונה א' ד') ואחת בימי איוב כ': (י"ב—י"ג) וישאו קולם, מוסב על מרחוק כלו' מרחוק נשאו קולם ולא הוחילו עד בואם אצלו. ולא הכירוהו, מרוב צערן וחוליו ושיבתו לארץ. השמימה, למעלה הרבה מראשיהן. כי גדל הכאב מאד, הם באו לנחמו ולא יכלו כי היה הכאב גדול ומנעם שלא היה בהם כח לנחמו לפי שהיה חשוב כמת:

(א) עין רש"י ופלישק, מנהג האדם" ונראה שהוא מראב"ע ונראה שיש טעות סופר שם וצ"ל עורו תחת עינו. (ב) מס' סוטה י"א, כנהדרין ק"ז, שסות רבה פ' א'. (ג) בבא בתרא ס"ז: (ד) שם ס"ז: ונראה שצריך להוסיף אחד, "בגנ" סלחת, של חבירו". (ה) שייך לעיל א' ג' דש"י פירש שם מהר הפלגה. (ו) ייחוס ריעי איוב מביא גם ספר מעין גנים במסע שיעוים ונראה שנקטם סדרש איוב שנאמר מסנו יעין גם ראב"ע שמביא הייחוס בקיצור. (ז) כדעת ר' אלעזר בן עזרי' ירושלמי כושה ה' ז' שצ"ש אליהוא זה יצחק. (ח) שייך לעיל פסוק יו"ד, בבא בתרא שם. (ט) נראה שחבר כאן ד"ה גדל סבל בני קדם עין מעין גנים. (י) בראשית רבה כ"ד ויקרא רבה ס"ז מובא בשם רב הונא. (כ) מן ויהי חזק עד כאן שייך לעיל קאמ' א'.

ג.

(ב) ויען איוב ויאמר, לשון שירה כמו ותען להם מרים (שמות ט"ז כ"א) ויש אומ' לש' עינה אויב בארמנותיה (ישעיה י"ג כ"ב א'): (ג—ד) יאבד יום, יום שנוולד ועל הלילה אמר יאבד הלילה שהורה נבר, ויש אומר מלאך הממונה על ההריון לילה שמו ב), ויקונן עליו ואמר היום ההוא שיהי חושך ואל יגיה עליו אורה. ותופע, לשון גיה ודומה לו ותופע כמו אופל (לקמן י" כ"ב): (ה—ו) ינאלוהו, מי יתן שינאל חושך וצלמות לאותו יום כמו לחם מנואל (מלאכי א' ז'), ותשכן עליו ויבעתוהו, הענן והחושך. (כמ') [כמרירי יום], שדים שמפחידין היום בעת שניתן להם רשות לחבל כמ' קטב מרירי (דברים ל"ב כ"ד). אל ייחד, אל יתחד בצאת השנה וגם במספר ירחים אל יבא: (ז) גלמוד, שלא (תהא) [תבוא] רגנה בו כלומר יהא אותו הלילה בעני עצמה שלא ירגנו המלאכים שירה בו: (ח) יקבוהו, יקללוהו הם העתידים לקלל יום זיווגם בעת שהם בלא וולדג). ליווייתן, הוא זיווג כמו ילווה אישי אלי (בראשית כ"ג ל"ד), ויש אומר יקבוהו יגדפוהו עמים שמקללין בחייהם בעולם הזה מרוב ענייות וגם הצדיקים שיעמדו כשיעורר הי ליווייתן: (י) כי לא סגר, התחיל בעצמו ואמר על מה לא סגר הקביה את בטן אמי שלא הייתי יוצא משם לעולם והיה נסתר עמל מעיני שלא הייתי בצער זה: (יא—ט"ז) ולמה לא מרחם אמות, והואיל שיצאתי מבטן אמי ולמה לא נועתי מיד מדוע זכיתי לכך שקדמוני ברכי המילדת לישוב על ברכיה, אם לא הייתי זוכה לצאת כי עתה שכבתי ואשקוט עם מלכים ויועצי ארץ אשר בנו חרבות למו, שומימות לעצמן, ואם לא הייתי שוכב עם מלכים, הייתי שוכב עם שרים שבהייהן היו ממלאין בתייהם כסף: (ט"ז) או כנפל טמון, למה לא הייתי כמו אותן הברותין בחייהם שלא ראו אור עולם שנגרו מארץ החיים: (י"ז) שם רשעים, ששם בקבר הרשעים נמנעין מלהרגיו עוד להקביהו). ושם נוהו, מי שלא היה נח בעולם הזה: (י"ח) יחד אסירים, יחד עמהן האסירים בבית המדרש שאננוה: (י"ט) קטן וגדול, מי שהוא קטן בעולם הזה קטון הוא לעולם הבא גדול בעולם הזה גדול לעולם הבא: (כ) ועבד הפשי מאדוניו, זה יצר הרע: (כ—כ"ב) למה יתן, הקביה לאדם עני אור העולם וחיים למרי נפש ואינן מתין, הואיל והן בדלות היה נבחר להן מות מחיים, והם מחכים למות ואיננו ומחפשיין יותר ממטמון של כסף וזהב והיו שמחין בעת שימצאו קבר: (כ"ג—כ"ז) מאיזה עמל אני לנבר אשר דרכו נסתרה כמוני, שכבר היה מנין אלקים בעדו שנאמר

(א) הפסוק הזה מובא בשבט ת"ל וענה איים באלמנותיו חזמה לפי' רש"י שפירש ויצעק. (ב) גיה דף ט"ז. (ג) הפירוש הזה יש לו חבנה אם נביא אל סוף הפסוק, העתידים עתיד ליתן" והוא פירוש י"א במעק גי' ח"ל: "ו"א עתיד ליתן מן עתידים יהיו (יקרא כ' כ"א) וליתן: מן ונלזה הגר עליהם ובאילו אמר העתידים להיות עתידים בימי בחרותן ששקללן זמן [נראה לי שצ"ל זמן] ועיניהם צדה שניתוחה לעם גברי (ד) עין ב"ר פ"ט אות ה' ר' יוחנן אמר למח נגדה מיתה על רשעים לפי שכל זמן שהרשעים בעולם הם מכניסין להקב"ה. (ה) עין תרגום. (ו) דברים אלו אין להם הבנה ואפשר שר"ל מי שהוא באמת קטן בעולם הזה קטן הוא לעולם הבא ומי שהוא באמת גדול בעולם הזה גדול לעולם הבא כלומר שם נודע בודאי מי הוא קטן ומי הוא גדול.

הלא [אתה] סבת בעדו (לעיל א' י'), ואז באותו הזמן הייתי אוכל לחמי בשמחה, אבל עתה כי לפני לחמי אנחתי תבוא, קודם שאוכל לחמי מתאנח. ויתנו כמים שאננתי, אני נדהם ושואג כנהמת ים. לא שלוותי, כנגד כשדים. ולא שקטתי, כנגד אש אלקים. ולא נחתי, כנגד ותפול שבא. ויבא רוננו, כנגד רוח סערה:

ד.

(א—ב) ויען אליפו התימני ויאמר הגיסה דבר, אברהם אבינו המנוסה בעשרה ניסים לא היה מבהל בדברים ועתה (ואתה?) שניסך הקביה בזה החולי אליך תלאה א). ועצור במלין מי יוכל, לסתום סה מלהחזיר תשובה לדבריך: (ג—ה) כי הנה יסדת רבים, קודם הייתה מוסר לרבים וידיים שהיו רפות מלעשות (מעשיית?) פסל ומסכה היית מחזיק בדברי ניהומיך וגם מי שהיה כושל (ל)[ב]דבר עבירה מקימין מליך, ועתה כשבאת אליך רעה וגנע עדיך תלאה ותבהל ב): (ו) הלא יראתך, כמה היו ריעי איוב מחייבין, שאם היה מדבר דבר לטובה הם היו מהפכין לרעה הוא אומר כי פחד פחדתי (לעיל ג' כיה) וענהו אליפו ואמר הלא יראתך כסלתך כלוי אם הייתה מתפחד ומתיירא מלפני הקביה ואם היית מחזיק בדרך ישרה ודאי היית ניצול מן הרעה והיתה לך תקוה ואחרית ג). כסלתך היא תקוה כמו וישימו באלקים כסלם (תלים ע"ח ז'): (ז—ט) שים לבך וחקור לנתיבות עולם, מי הוא נקי בעולם ואבד. ואיפה ישרים נכחדו, הראית זאת מימך. כאשר ראיתי חורשי און, אילו דור המבול ודור הפלגה ד). וזרעי עמל, כלומר כשהיו עושין מעשים ואוכלים פרי מעשיהן שנאבדו מנשמת אלו יאבדו: (י—יא) שאנת אריה, ואפי' אריה ושחל וכפירים ולייש ובני לביא כולם מתפרדים ונאבדים מבלי סוף כל שכן אדם רשע כמותך שיעשה הקביה חפצו ממנו כי הוא שלים בכל. דבר אחר שאנת אריה, יהודה. וקול שחל, חושים. ושני כפירים נתעו, מצריים, שהם מתחבלין (מתבהלין?) כולם בשעה שצווה יהודה). לייש אובד, יעקב אבינו שהיה מאבד עצמו בצער מבלי סוף סוף. ובני לביא, אילו בני יעקב שהיו מפורדין כולן בין האומות שנא' וירד יהודה (בראשית ל"ח א'): (יב—יג) ואלי, מכוסה הדבר, שלא הייתי יודע על מה הקרא לך צער זה ששמעה אזני שמין מנהו. ינוב, כמו גובתי יום (בראשית ל"א ל"ב) ומתרג' נטריתו). ותקח (ענייא שמע) [אזני שמין], כמו ותקח האשה (שם י"ב ס"ו). שמין, כמו לשמעה בקמיהם (שמות ל"ב כיה), ואימתי שמעה אזני דבר זה בסעיפים מחזיונות לילה בנפל

א) מוכח בלוקס ומקור בהנחמה פ' ושלח ח'. ב) עין תרגום. ג) עין מעין נעים. ד) עין תרגום. ה) מן, "שאנת אריה" עד, "סידה" גלקה מב"ד פ' צ"ג סבאן ואליך אינו נמצא במדרש ונראה שהוא מדרש איוב שנאמר משה המנובא בלוקס. ו) מזה ראינו שגורסת נטרית בתרגום על מלת גובתי יום נכונה היא ועין מה שהקשה עליה וגמר הגזל מזה"ד נתן אדלער זצ"ל בפירושו נתינה לז' וכן התרגום במקומו שבתרגום "ינוב" בלשון "אחמדי בגביר" נראה שאיננו צריכין לפי מנחם בן סירק כי הוא ל' פני גזר אלא שהוא במדרש השתר וצ"ל שהוא לשון כמי והעלמה וזה ששקשה על פירושו של עצמו אינו קשה כי זאת י"ד נוסף כמו "ותלאה" מזה כאלו נאמר גרבת מה שנעלם ביום ובלילה, ואפשר לפרש מה שהיה צריך להשמיט ביום ובלילה. ז) למד שאין לשון נקיבה.

תרדמה על אנשים: (פ"ז) תסמר, עינין פלצות, ורוח האומר כאן הוא מלאך שני עושה מלאכיו רוחות (תהלים ק"ד ד'): (פ"ז) יעמוד, עמד אותו המלאך ולא הייתי מכיר מראהו אלא תמונה לנגד עיני, פרצוף. דממה, דוממים המלאכים תחילה ואחר כך משוררים ואומרים קדוש קדוש קדוש (א). ויש אומר היתה דממה בעולם לפי שבני אדם ישינים, וקולו שמעתי שאמר אותו הרוח: (י"ז) האנוש מאלו יצדק, ומי יכול אדם להצדיק ולטהר מעשיהו שידא נקי מכל חטא: (י"ח—כ"ב) הן בעבדיו לא יאמין, כלומר משרתיו ועבדיו לא נאמנו להיות קיימין בכל עת כי סופם ואחריתם יכול שנאמר וכל צבאם יכול (ישעי' ל"ד ד'), אף אנוש, על אחת כמה וכמה בני אדם שוכני (עפר ו) בתי חומר אשר בעפר יסודם, אתה אמרת איוב כי עתה שכבתי ואשקוט (לעיל ג' י"ג) לא ימצאו מרנוע והנחה בקבר, אלא מבקר לערב יכתו מבלי משים על לב לאמר זה עשיתי במרוצתם לרע בחייהם. לנצח יאבדו, הלא יאבדו החוטאים, וגם בניהן דגותרים נוסעין מארץ החיים לקבר כמו אבות אבותם וימותו ולא בחכמה של תורה לשוב בדרכי יושר, לכך סתים האבות והבנים יחדיו שלא יוותר להם שום דבר, וכל את היה אומר כנגד איוב כלומר אם לא היית חוטא אתה ובניך לא ננעה אליכם מקרה זו:

ה.

(א) קרא נא, אתה גלגל ברוב דברך קרא נא לאילו שוכני בתי חומר. היש עונך, כי תאמר יחד אסירים שאננו (לעיל ג' י"ח) וע"כ (הפ') [תפחד] מאוד. אם תקרא כל היום לא יענך וכ"ש אלה המלאכים הקדושים תחזור (ב) בקוראך אליהם: (ב) כי לאויל, לשוטה כמותך יורג כעס וקנאות תמיתו: (ג) ואני ראיתי אויל משריש, עשו שהיה לו בנים שרשים מרובים ובעת שהיה רשע כמותך. ואקוב נדו סתאום, ובסתאום באה עליו הקללה: (ד) ירחקו בניו מישע, והיו מדוכאים בשער לעיני הכל ואין מציל: (ה) אשר קצירו, ובעת מפלתו ועיקור שרשיו נבחו כל הנו ובאו רעבים עליו ואכלו הקציר שלו, והם שהיו ערומים מבלי כפות בקרו ולקחו בגדיו ונלבשו ואף שנתו הצמאים כל הנו וממונו וחילו הכל נאבד. (מצנינים) [מצנים], היא קרה ודומה לו כצינת שלג (משלי כ"ה י"ג). צמים, כמו צמאים (א). שאף, עינין משתה כמו שאפה רוח (בתעין) (ירמיה ב' כ"ד): (ו—ז) כי לא יצא, האוון והעמל שיש ביד בני אדם העושים העמל והאוון. ובני רשף, המלאכים הנעשים מרשפי אש לכך נבראו להגביה לעוף בשליחותו, והם אינן עושים העמל והאוון כי הם ביד בני אדם ומייסרן הקב"ה ביסורין כפי מעלליהם וסובלין הצער על כרחם: (ח) ואולם היה לך לב לדרוש אל אל להתפלל אליו כמו שאני הייתי עושה אם היה נונע לי זה, שכן אדם חייב להתפלל כנגד קונו בכל עת שהוא עושה גדולות עד אין חקר והוא משפיל ומרים: (י"א—י"ב) וקודרים שגבו ישע, החושבים מבני אדם משגב

(א) עין רש"י. (ב) אפשר שצ"ל „לא יחזו". (ג) פ"ל ראב"ע בשם י"א תם במעין נגים.

לישועה, והוא מפר מהשבות החכמים שלא תעשינה ידיהם ההכמה שחשבו: (י"ג—ט"ז) לזכר חכמים בערמם ועצת נפתלים נמהרה, כמו לנמהרי לב (ישעיה ל"ה ד'), לזה דמסע תהבר הספוק: לזכר הקביה חכמים בעורמם שיוסם יפגשו חושך ומושיע הדל והאביון מיד החוק, שאם יחזרו בתשובה ובתפילה לפניו מיד תקפון פיה השמועה העולה בתוך בני אדם, שהיו שומעין פלוני ופלוני היו משועבדין תחת ידי הרשעים נושעו, ומיד תסתום פיה אותה השמועה שלא תזכר עוד בפי בני אדם, וכזה העניין היית נושע אם היית דורש בדברי תפילה ואעפ"י (?) למה תלאה ותתבהל סבול דין דמרך: (י"ז—י"ח) אשרי אנוש יזיחנו אלוה, (ואיסורין) [הייסורין] שהשליך עליך אל תמאס ותקבלם באהבה כי הוא יכאיב רחבש: (י"ט) בשש צרות יצילך, כלוי אם היית מתפלל לפניו היה מצילך מכל אילו הצרות האמורין כאן: (כ"ד) וידעת כי שלום אהלך, שכל בני ביתך היו שוכבים בשלום והשקט. ופקדת נך, ואם היית מפקיד אנשי ביתך ביד הקביה לבקש עליהם רחמים לא היית נחסר מאחת מהם. תהמא, כמו אני ובני שלמה חסאים (מלכים א' א' כ"א): (כ"ה—כ"ו) וידעת כי רב זרעך, כדרך שרבו בני יעקב שבשעה שנפטר לבית עולמו היו מבני בניו ששים רבוא ור"ב בנימטריא חצי רבבה: (כ"ז) וצאצאיך כעשב הארץ, שלא היה מת אחד מהן כחייך כמו שמתו כבר קודם שהיית בא בכלח, וקן. בכלח בנימי ששים: (כ"ח) בעלות גדיש בעתו, כמו הגדיש בעתו לח ויפה כך היית נפטר מן העולם: (כ"ט) הגה זאת חקרונה בן היא, כתוב בתורה. שמענה ואתה דע לך:

ו.

(א—ב) ריען איוב לו שקול ישקל, ענה איוב לאליפו אמרת כי לאויל יהדוג כעס (לעיל ה' ב') מי יתן שהייתי יכול לשקול במאזניים כעסי בכף אחת. וחזותי, כל החולי שלי בכף אחת: (ג—ד) כי עתה מחול ימים יכבד, היה כבד החולי על דברי הגבלעים: (ה) בתוך זה, שאני יכול לשתוק לך, למה כי חיצו שדי עמדי, כלוי כשהקביה השליך תולעים בתוך נגעי ובאין עלי ושותין בחימה חיי רוחי, ולכך בעוזי אלוי יערכוני: (ה) הינהק פרא עלי דשא, אתה אליפו אמרת כי (אתה) [עתה] תבא אליך תלאה (לעיל ד' ה'), כלוי לא תוכל לשתוק וכי יש מנהג לפרא בעת שיש לו דשא לאכול שינהק. ואם יגעה שור על בלילו, על יבול שלו, אלא שותקין בעת הניתן לפי שיש להם דשא ועשב

(א) כפירש"י. (ב) מבא בלקום סימן תצ"ט: „וידעת כי רב זרעך א"ד יעקב לא נפטר יעקב אבנו עד שראה (ל') (*). [ט'] רבוא סבני בניו שנאמר תבא במלח אלי קבר ע"כ, מזה נראה כי בתחילה היה כתוב ל' והגיה המניה ס' מפני הספוק המבא אחריו נראה שערבבו מדרשים בסאן צריך להיות ל' כמו שהיה כתוב במדרש תחילה והדרשה במל"ח אינה שייכת לכאן כי אם דרשת „ורב תצי רבבה“ כמו בכ"י שלנו ואפשר שצ"ל בכ"י שלנו שלשים תחת ששים והדרש במל"ח שייך למטה. גם מזה נראה שהמכתב שלנו היה לפניו מדרש איוב שנאמר, ודע שבדפוס שאלוניקי שנת דפ"א הדפוס וויניציא שנת שצ"ו הדפוס ל' רבוא, (ג) מסכת סעוד קטן דף ב"ח, מימרא דבי תנא. (ד) נראה שצריך לומר „על ק דברי לען, גבלעים זה בתוך זה“ ומי' של „לען“ כמו בראב"ע.

(*) הענלים הם בלקום.

לאכול, אבל בעת שאין להם לא זו ולא זו אז ינהק הפרא וינעה השור בעת דעבון, וכמו כן אני שואג לפי שאין לי שום הנייה: (ו) היאכל תפל מבלי מלח, וכי יש מנוג לבני אדם בשעה שאין להם אבני גיר הדומות למלח (א) וכי יש טעם הלמות בהלמין של ביצה, ויש אומ' כאשר יחלום (ב) והוא אוכל ומוריד דירו על זקנו בהלמו, היש טעם באותו ריר היוצא מפיו, כמו שאי איפכר לאכול התפל במקום מלח הבריר [בהריר?] בהלום כך אין הטעם בדברך שראמה בסעיפים מחזיונות לילה (לעיל ד' י"ג), ויא' לפי העיניין היש טעם ורעה בריר איש משתגע בריבוי דבריו והבליו: (ז) מאנה לננוע נפשי, כל' לא הייתה נפשי רוצה לננוע על האנשים והם המדכאים את דבריי בדבריהם כמו זה ההול' שמצערני. לחמי, כמו ולחמם כגללים (צפניה א' י"ז): (ט) ויאל אלו, וירצה הקביה. יתר ידו, מכתי וישלמיני למות: (י) ותחי עוד נחמתי, למה שאני מתפלל (י) בחילה לפני ולא יחמול עלי ואני לא כחדתי לפניו אמרי [קדוש] מעודי אלא הייתי הולך בדרכיו. יבצעני, כמו כי יבצע ד' (ישעיה י"ב): (יא) מה כחי, אמרת כי הוא יכאיב ויחבש בשש צרות יצילך (לעיל ה' י"הי"ט), כל' אם תתפלל מיד יצילך ואני אתפלל בחוליי ולא יחמול מה כוחי כי אייחל לדברי ניהומיך: (י"ב) אם כח אבנים כוחי אם בשרי נחוש, כנחושת: (י"ד—י"ז) למס מרעו חסד, מי שמסיר מרעו חסד מגמול לו. ויראת שדי יעזוב, כמוכם שהייתם אחיי וריעי קודם לכן ועכשיו בנדתם כמו נחל מים לא נאמנו וכאפיק נחלים, שבשעה שעברו, שאפיקי מים עמדו במקום הנחלים והם קודרים כנפול עליהם שלג וקרח ובעת שיתחממו נצמתו בחום השמש. נדעכו ממקומם, שבימי הנשמים יש שם מים ובימות החמה יבשו להם: (י"ח) ילפתו ארחות דרכם, יתעוותו דרכם עוברי דרכים והולכין לשם לשאוב מים, ומה מועיל להם והכל הולכין מבלי מצוא שם מים ויאבדו בצמא: (י"ט) הביטו ארחות תמא, אורחות ישמעאל ומביטם ומקוים לאילו הנחלים לשותות מימיהן וכשבאים עד מקום המים אז יבשו ויחפרו כי בפתו עליהם ומתים בצמא. יזורבו, לשון הימום. ילפתו, יתעוותו כמו וילפת שמשון (שופטים ט"ז כ"ט). תמא ושבא, הן האומות, וזה הפסוק אמר כנגד עצמו כל' אני הייתי בטוח באהוותכם והם בגדו בי וגם הייתי סבור שבאתם כדי לנחמני וזה נהפכתם לאויבים שאינכם מרהמין עלי ותקוותי בכם (מכה) [מפת] נפש: (כ"א) כי עתה הייתם לו, עתה כשתראו התת החולי שהשליך הקביה עלי ואתם יראים מלפניו: (כ"ב—כ"ג) הכי אמרתי הבו לי, כלום אני אמרתי הבו לי מנכסיכם ומכח ממונכם תנו שוחר בעדי שתמלטוני מיד הצר, הוא השטן. ומיד עריצים תפדוני, הם התולעים: (כ"ד) הורוני ואני אחריש, אם אני מדבר דבר שלא כדונן הורוני: (כ"ה) מה נמרצו אמרי יושר, כי מה מתקין (ה)

(א) מלח אלה אין להם הבנה ונראה שקצת מלח הכות כן או אפשר ששכח הסופר כן ועירב דברים ת"ל, וכי יש מנוג לבני אדם לאכול בשעה שאין להם מלח. ריר חלמות, וכי יש וטל"ל. (ב) פ' זה מובא ברש"י אבל אין מתברר לו. (ג) עין ספר השרשים ל' תנה אבן נגאת. (ד) אפשר שצ"ל, שאני מתחלל" עין רש"י. (ה) מפרש נמרצו כמו נמלצו בחלק למ' בר"ש עין רש"י ומעין גנים ואפשר שצ"ל "מתקנין" כנראה מרש"י שפ' לשון דבר דבר על אפניו. ויש להעיד כי דבוי רש"י שם תסוהים ונראה שחב' נמרצו כמו נמלצו דמלח, דבר דבור" וס' אין להם שיבת עם מירוש הקדום כמו "קללה נמרצת".

(אמריי) [אמרי יושר]. ומה יוכיח הוכח מכם, כלומר איזה חכם מכם יכול להוכיחני: (כ"ו) הלהוכח מלים תחשובו, אתם סבורים בדעתכם שדבריכם דברי תוכחות הן לא כן כי אם דברי ייאוש: (כ"ז) אף על יתום תפילו, כל' בשביל שתתפרו על ריעכם דבר שאינו חשוב כאילו תפילו (בחימה) [החומה א'] על יתום ויתומה והם בוכים והמקום שומע אליהם: (כ"ט) שובו נא אל תהי עוולה, כלומר אם אני מוציא דבר כזב מפי אל תניחוני לדבר דברי עוולה כמו שאמר למעלה הורוני ואני אחריש (פסוק כ"ד) ואם לאו ושוב עוד צדקי בה, כל' אם אני מדבר צדק צדקוני בדבר ה' היש בלשוני עוולה:

ז.

(א) הלא צבא, ודאי זמן הוא לאנוש עלי ארץ שיחיה בהם. וכימי שכיר ימיו, וכמלאות זמנו הולך לו כמו כי מלאה צבאה (ישעיה מ' ב' ב): (ב—ד) כעבד ישאף צל, כמו עבד שמביט לצל הערב לנוה מעבודתו. וכשכיר המקוה שכר פעולו כן הנחלתי לי ירחי שוא, התולעים. ולילות עמל הופקדו לי שאם שכנתי ואמרתי מתי אקום, כל' בבקר אומר מי יתן ערב. ושבעתי, מאילו התולעים הנדודין בתוך בשרי בעוד לילה שלא יניחוני לישן: (ה) לבש בשרי רימה, עד נשתי אל נוש עפר עורי נמאם וימאם: (ו) ימי קלו מני ארג, הלפז להם ימי המזבים בקלות וניחויין מן האורג המנהיך במלאכתו. ויכלו, בלא שום תקוה: (ז) חזר כנגד הקביה ואמר זכור כי רוח חיי, לאחר שאמות אלך כרוח שהולך ואינו שב: (ט) כלה ענן, שיכלה (הענה) [הענן] וילך לו, (הן) [כן] אדם עני שירד בקבר ולא יעלה: (י"א) וגם אני לא אחשך פי מלדבר בצרת רוח ואשיחה על מרירות נפשי: (י"ב) הים אני אם תנין, ומה ישלים זה החול אשר על שפתי ^א שנא אשר שמתי חול גבול לים (ירמיה ה' כ"ב). תנין, זה לויתן שנאמר ויברא אלקים את התנינים הגדולים (בראשית א' כ"א) זכר ונקבה בראם הקביה סירס זכר והרג הנקיבה ומלחה לצדיקים לעתיד לבוא ^ד, כן שמתי [עלי] אילו הגנעים וגם התולעים: (י"ג) כי אמרתי, אני מחשב ביום כשיבא הלילה אנוה ואתנחם במיטתי ואז ישא בשיחי משכבי, כמו וישאם דוד (שמואל ב' ה' כ"א ה): (י"ד—ט"ז) והתנתי בחלומות, מפהר אני ומבעת אני מחלומות בהזיון לילה שאני רואה, ולבך ותבהר מהנק נפשי, מות נבחר לי (מ) שאראה הכאה בעצמותיי. ומאסתי לא אחיה, חדל ממני החיים כי הבל ימי: (י"ז) מה אנוש כי תגדלנו, מה מועיל לאדם עני כי תתן לו גדולה וכבוד. וכי תשית אליו לבך, לבחון מעשיו: (י"ח) ותפקדנו לבקרים וכל שעה ושעה תבהננו: (י"ט) כמה לא תשעה ממני עד בלעי רקי: (כ—כ"א) הטאתי מה אשיב למה שמתני למפגע לך, אני הטאתי

(א) נ"ל להגיה "החמס" דושה למה שפ' ראב"ע רק אם "תפילו קיד" או ההפסד לו על יתום לא תהיה. (ב) מוכח על "צבא" למעלה. (ג) עין רש"י ונראה ששיבוש יש כאן וצ"ל: "ומה השים עלי החול כחל אשר על שפתי היינו", שפ' ה"ט. (ד) בבא בתרא ע"ד ע"ב. (ה) נראה ששפרס נשא כמו נפל כמו בק"ז מ"ד ע"א או כענן אבד משכבי שיחי כאילו שרף אורג.

זשינה עוונתי ודבאת עלי ייסורין ואהיה עלי למשא למה לא תסלה פשעי
זעוני, הייתי רוצה למות מיד ושיחרתני ואינני:

ח.

(א—ג) ויען בלדר, עד סתי תדבר כאלה הדברים ומלין הוקים יהיו אמרי
סוף כי תאמר כי חצי שדי עמדי בעותי אלו יערכוני (לעיל ו' ד'), באומרך
היכני הנם בלי פשע כי לא כחדתי אמרי קדוש (לעיל ו' י'), הלילה ליי (היי)
[האל] יעות משפט: (ד) אם בניך הטאו לו וישלחם עבורא) פשעם: (ה—ו) אם
אתה זך וישר שתשהר אל אל ואל שדי תתהנן: כי עתה יעיר עליך זה הצער,
לא כי אלא ושלם נות צדקך, היה כשים שלום בביתך עבור צדקך: (ז) והיד
ראשיתך מצער, כנגד אהריתך (שהיה) [שיהיה] שניא מאד: (ח) כי שאל נא לדור
ראשון, וכונן עצמך לחקור מנהג אבותינו: (ט) כי תמול אנחנו ולא נדע, כמעט
ימינו שנולדנו על הארץ: (י—יא) הלא הם יורוך ויאמרו לך היגאה נמא (בלא
בצה), הוא הסוף. בלא בצה, מיט' כמו (טבעו בבוא) [הטבעו בבויק] (ירמיה
ל"ח כ"ג) ואם ישנא אהו בלי מים: (י"ב) עודנו באבו לא יקטף, עודנו בתבואות
האהו לא יכרת, ואיזהו תבואתו אילו המים המטקין שרשיו, וכשיבשו המים מן
האהו קודם כל חציר יבש: (י"ג) כן ארחות כל שוכחי אל, דמה האדם לנומא
ולאהו בעת שיש להם מעשים טובים הם שוכנים בהשקט ובבטח וכשימרדו בהקביה
מיד ותקות חנק תאבד: (י"ד—ט"ו) אשר יקוט כסלו, שיכרת תקותו וכבית עכביש
יקטף מבטחו, ואיזה עניין בבית עכביש, שאם ישען על ביתו לא יעמוד יהזיק
בו ולא יקום לפי שאין בו כח: (ט"ז) רטוב הוא, יהזור גם על האהו בעת שיש
לו מים רטוב הוא לפני שמש אצ"פ שיבא עליו חום גדול אינו חושש ממנו, ועל
(נגתו) [נגתו] יונקתו תצא, שלא יהדלו מלהצמיה: (י"ז) על גל, לפי שמסובבין
שרשיו על מעיין מים. ובית אבנים יהיה, במקום מהו, (בלא) [בל] מוגבל:
(י"ח) אם יבלענו, אם יכריתנו הקביה ממקומו שיהרבו מימיו ויבשו יונקתו. וכחש
בו לא ראיתך, כזה העניין מיסב האדם על האהו לא ראיתי מעולם כזה נומא
ואחו: (י"ט) הן הוא משוש דרכו, כמו כן ישים דרך הרשע אצ"פ שהוא משורש
ומסובב כזה אהו שיבלענו הקביה ממקומו ולא יותר לו שריד ופליט וכשהוא
גשען על ביתו ולא יעמוד שנעשה בידו ארג עכביש כמו הרשעים לא יתכסו
במעשיהם שהם און. ומעפר אחר יצמחו, ולאחר מות הרשע נצמחים הצדיקים:
(כ—כ"א) הן אל, והקביה לא ימאס אותם התמימים שיצמחו תחת הרשעים. ולא
יהזיק ביד מרעים, ולא יעשה טובה לרשעים שאם היית תם לא היה מואס בך
ולפי שהיית רשע לא יהזיק בידך, אבל אם היה לך לפניו זכות עד עולם היה

(א) עין רש"י שפירש "בד" כמעט, "בעד". (ב) מכאן פאקיס ה' ו'. (ג) רש"י: פירש"ק
בלע"ז (marais). (ד) מעות סוחר במקום נגתו שכל המפרשים נודבין ב. (ה) פירש גל
כמו מעין ע"ד גל נקול (שה"ש ד' י"ב) עין מעין גנים בשם י"א. ועין ס' השרכים לר' יונה אבן גנאה סרס
גל". (ו) רש"י בשם גנאס עין מעין גנים.

מסלא בִּיד שְׁחוק וּשְׁפִתֶיךָ מִשְׁמָחָה: (כ"ב) שֹׁנְאִיךָ יִלְבְּשׁוּ בִשְׁת, אַתָּה תֹאמַר
שֶׁבִנְדוּ בְךָ שֶׁנֶּאֱמַר אַחִי בִנְדוּ כִּמוֹ נָחַל (לְעִיל ו' ט"ז) מִי שִׁישְׁנֹאִיךָ יִלְבְּשׁוּ בִשְׁת
וְאַהֲלֵי רָשָׁעִים וְאִינֵנו:

ט.

(א—ד) וַיַּעַן אִיּוֹב אֶמֶנָה יָדַעְתִּי כִּי כֵן, אֲשֶׁר לֹא יַעֲזוּת מִשְׁפָּט. וְמֵה יִצְדַּק
אֲנוּשׁ עִם אֵל, שֶׁאִם יִהְיוּ לְדִין לֹא יַעֲנִינוּ הַקִּבִּיָּה אַחַת מִנִּי אֱלֹהִים, לִפִּי שֶׁהוּא
הַכֵּה לֵב וְאִמִּין כַּח לִכְן אֵין לְאָדָם לְבֹא בְדִין שֶׁלֹא יוּכַל לְהִצְטַדֵּק וְכךָ אִמִּי דוֹד
ו[א]ל תֵּבֵא בְּמִשְׁפָּט (ע"מ) [אַתָּה עֹבֵדךָ] (תְּהִלִּים קמ"ג ב') וְאַתָּה תֹאמַר (לו) [לִי]
כֵּן אֲוִרְחוֹת כָּל שׁוֹכְהֵי אֵל (לְעִיל ה' י"ג), בְּאֵמֶת הוּא שֶׁאֵין לְךָ אָדָם שֶׁהִקְשֵׁה
עוֹרְפוֹ כִּנְגַד קוֹנוֹ שֶׁהִיָּה לוֹ שְׁלוֹם: (ה—ו) הַמַּעֲתִיק הָרִים, הַמְרַנֵּן אֶרֶץ מִמְּקוֹמָהּ
וְעַמּוּדֶיהָ יִתְפַּלְצוֹן, מִנְּעֶרְתָּהּ: (ז) הַאֹמֵר לְחָרֶם, לְשִׁמְשׁ. לֹא יוֹרֵחַ, וּבַעַד כּוֹכְבִּים
יִהְיֶה, מִלְּהַנִּיָּה נֹנֶה: (ח—י) נוֹטֵה שָׁמַיִם, עוֹשֶׂה הָעוֹלָם לְבָדוֹ בְּלֹא לִימוֹד
לֹאמֹר כֹּזֶה וְכֹזֶה עָשָׂה, וְכוֹכְבִּים וּמִזְלוֹת וּכְנָפוֹת הָאָרֶץ עַד כָּלוֹת הָעוֹלָם וְהַכֹּל
בְּמֵאֲמָרוֹ, עוֹשֶׂה גְדוּלוֹת עַד אֵין הָקֵר: (י"א) הֵן יַעֲבֹר עָלֵי וְלֹא אֲרָאָה, הָאֵל
עוֹשֶׂה פְּלָאוֹת אֵילוֹ הִיָּה עוֹבֵר וַיִּחְלֹף וְלֹא אֲבִין לוֹ: (י"ב) הֵן יִהְיֶה, נִשְׁמָתִי מִמֶּנּוּ
מִי יֹאמַר לוֹ מֶה תַּעֲשֶׂה: (י"ג) אֵלֹהִי מֵאֲרִיךְ אִפּוֹ עִם הַבְּרִיּוֹת שֶׁאֵילֵמֶלֶא וְאַתָּה
תַּחֲתֵנוּ הִיוּ נִכְנָעִים עוֹזְרֵי רֶגֶל הַעוֹזְרִים הַגְּדוֹלִים וְהַמְּלָכִים. רֶגֶל, כִּמוֹ יִרְהוֹבֵא
(יִשְׁעִיָּה נ' ה'): (י"ד—ט"ז) אֵף, כָּל שֶׁכֵּן נִתְעַב כִּמוֹנִי שֶׁאֲבַהֵר דְּבָרֵי עַמּוֹ לְטַעוֹן
... שֶׁאִם הִיָּתִי זָכָא בְּדִין לֹא הִיָּתִי יוּכַל לַעֲנוֹת אֲבָל לְמִשׁוּפָּטִי הִיָּתִי מִתְּהַנֵּן,
וּמִתְּוֹךְ תַּחֲנִנְתִּי לִפְנֵי אֵם הִיָּתִי קוֹרֵא אֵלָיו וַיַּעֲנֵנִי וְלֹא הִיָּתִי מֵאִמִּין כִּי יֵאָזֵן קוֹלִי:
(י"ז) אֲשֶׁר בִּשְׁעָרָה, שֶׁאֵנִי מוֹכֵה וּמַעֲזִינָה כ[ב]סְּעָרָה וּסּוּפָה. וְהִרְבֵּה פָּצְעִי, מִכּוֹתִי
בְּהֵנָם. יִשׁוּפְנִי, כִּמוֹ וַיִּפְחֵן עַד אֲשֶׁר דָּק (שְׁמוֹת ל"ב כ') וּמִתְרַנֵּן וּשְׁףָה עַד דִּהוּהָ
דְּקִיקָה], וּשְׁפֹה עֲצָמוֹתָיו (לְקַמֵּן ל"ג כ"א): (י"ח) לֹא יִתְּנִי הַשֵּׁב רֹחִי, אֵלֵי (אֵלֵי) כִּי
יִשְׁבִּיעֵנִי מִמְּרוֹרִים: (י"ט) אִם לֵכָה, אִם לְמִשְׁפָּט, שֶׁלֹא הִיָּה (לך) [לִי] כֹה לַעֲמֹד
בְּדִין כִּנְגַד (בּוֹרָאוֹ) [בּוֹרְאִי], וְהוֹרֵ לְאוֹתוֹ דְּבַר (?) אִם הִיָּתִי אִמִּין הֵנָּה שֶׁאוּכַל
לַעֲמֹד בְּדִין וּמִי יוֹעִידֵנִי לְמִקּוֹם הַמִּשְׁפָּט: (כ) אִם אֲצַדֵּק, אִם הִיָּתִי מִתּוֹעֵד
שֶׁם וְהִיָּתִי זָכָא פִּי יִרְשִׁיעֵנִי שֶׁהִיָּתִי מְדַבֵּר דְּבַר מִפִּי בְּדִין, וְאִם הִיָּתִי תָם הִיָּה
מִעֲקֻשֵׁי דִּיבּוֹר פִּי: (כ"א) תָם אֲנִי, וְאִם הִיָּתִי תָם וַיִּשָּׁר וְלֹא אֲדַע מִנְּהַתִּי וְלִכְךָ
אֲמַאֵם חַיִּי. נִפְשִׁי, כִּמוֹ וַיִּנְפֹּשׁ (שְׁמוֹת ל"א י"ז): (כ"ב) אַחַת הִיָּה, הַמִּיתָה, עַל כֵּן
אֲמַרְתִּי תָם וְרָשָׁע הוּא מְכַלָּה: (כ"ג) אִם שׁוֹט, הוּא מִלֵּאךְ הַמּוֹת. לְמַסַּת נִקְיִים
יִלְעַג, לְקוֹל בְּנֵי אָדָם (בְּעֵינֵיךָ) [נִקְיִים יִלְעַג], כִּמוֹ לַעֲנֵ: (כ"ד) אֶרֶץ, וְכָל יוֹשְׁבֶיהָ
נִתְּנִין בִּידוֹ לְקַבֵּל נִשְׁמָתָן. פִּנִּי שׁוֹפְטִיָּה, שֶׁאִפִּי פִנִּי (הַמְּלָאכִים) [הַמְּלָכִים] שׁוֹפְטִי
אֶרֶץ יִכְסֶה אוֹרִים שׁוֹט שִׁימוֹתָיו וְהֵם מְכּוּסִין תַּחַת הָעֶפֶר. וְאִם לֹא אִפּוֹ מִי הוּא,
וְאִם אִינֵנו כַּךְ כְּדַבְּרֵי מִי הוּא זֶה הַמִּסִּית אֶת הַנִּקְיִים וְהוֹרֵג אֶת הַמְּלָכִים וְעַבְדֵיהֶם
הַד קָטוֹן וְגָדוֹל וְהוּא נִתְּיָעֵין עָלֵי לְהַכּוֹת בַּמּוֹת הָאֵילוֹ. זָכָר צָדִיק לְבִרְכָּה.

(א) כְּפִי רַשִׁי. (ב) כְּפִי רַשִׁי. (ג) כְּפִי רַשִׁי. (ד) מִדְּשִׁי.

בקש איוב להפוך קערה על פיה דברי ר' אליעזר ר' יהושע אומר לא אמר איוב אלא כנגד השמן. (א.) : (כיה) ימי קלו, לברוח. מני רין, כי עברו. למו כאילו לא ראיתי מעולם בטובתם: (כז) הלפו, הלכו להם ימי הטובים ועתה נותרתי עם עצבון ושנאה והימים הראשונים פרחו כנשר הפורה עבור מאכל. אשת, לשון אבל ובכיה כמו ואיבה אשית ב: (כז) אם אמרי, אם אני אומר אישכה שיח ננעיי ואעזוב חרוני כספר מרירות נפשי וארויה: (כח—לא) יגדתי, מתיירא אני שמא יתחזק על עצבוני בשוכחתי (?). ידעתי כי לא תנקני, הור לדבר המשפט ואמר אני יודע שלא הייתי נקי בדיון שאני בעצמי הייתי מהייבני, לכך למה זה הבל אינע, שאם התרחצתי במי שלג שהוא לבן והיכוחי בנקיון כפי כדי להצדיק לא היה מועיל לי כלום והייתי (מעלה עליכם) [עולה] כאילו בשחת הייתי מוטבל והיו מתעבין אותי שלמותי: (לב) (ו) כי לא (על) איש כמוני אענו, כי לא נאה לגבר כמוני לענות להקביה שנבוא יחדיו במשפט: (ליג—לה) (לו) [לא] יש בינינו מוכיה, אמר רבא עפרא בפומיה דאיוב כלום יש עבד שיתווכח במשפט עם רבו נ, אבל אם היה בינינו מוכיה להשיב בין שנינו ולומר שיסר מעלי שבטו, ואימתו אל תבעתני ואוכל לדבר שלא [א] ידאנו אז הייתי יכול לעמוד במשפט. כי לא כן אנכי עמדי, אין בי כח לענות לפי

י.

(א) שנברתה נפשי בחיי אעזוב בשיח המשפט מעלי ואהדל לדבר במרירות נפשי: (ג) הטוב לך, הגאה לך כי תמאסני. ועל עצת רשעים הופעת, שדנתני בדני רשעים עוצצום עצת און: (ד—ו) העיני בשר לך, הכימי אנוש ימך, כי תבקש לעוני, על דעתך, כי (לא) ידעת אתה כי לא רשעתי אבל לא מידך מציל שנאמר ראו עתה כי אני אני הוא וכו' (דברים לב לט) פירשו הכמים: אמר רבא בקש איוב לפטור כל העולם כלו מן הדיון אמר לפניו רבש"ע בראת שור שפרסותיו סדוקות ובראת חמור שפרסותיו קלוטות בראת גן עדן ובראת גיהנם בראת צדיקים בראת רשעים מי מעבב על ירך מאי אהדרו ליה הבריא לאיוב גם אתה תפר יראה ותגרע שיחה לפני אל (איוב טז ד'): (ה) [ידך עצבוני], ירך עשוני הם עצבוני בהולאים י. יהר סביב, ומכל צדדי בלעוני: (פ—י) זכר נא כי כהומר עשיתי, הלא כהלב, התהיל לספר באיזה עיניין אדם נוצר: (יב) ופקדתך שמרה רוחי, ואותו זמן שצוית (י) שרוחי תעמוד בקרבי כבר שמרה אותי: (יג—יד) ואלה צפנת בלבבך, ידעתי כי זאת הייתה עמך, ומה שאם חטאתי ושמרתני לשית חטאתי נגדך ומעוני לא תנקיני:

(א) דברים בין הכינים. ב"ה הם מאמר בבא בתרא ט"ז ע"א ומובא בילקוט ונראה שרצה המחבר להצדיק איוב בדברי ר"י ח"ק מביא את המאמר הזה בעין הערה בין ספני נקוחה ומהחיל בפסוק וכו' צדיק לברכה. (ב) נראה שכוונת אינו בקי דבר מאן דברי המחבר לפצעים וממחמה שצ"ל, "אניח לשון אבל ובכיה, אבה לשון איבה כמ ואיבה אשית". (ג) בבא בתרא שם. (ד) "לא" מיותר. (ה) וכו' חזו על סוף הפסוק "ואין מדי מציל". (ו) בבא בתרא שם, בילקוט מובא דחש זה על פסוק ארץ נתנה וזה טעמה. (ז) כפי פסוק ננים מביא פ"ה זה. (ח) בעין זה פ"ה מעין ננים על סוף הגמ' סנהדרין צ"א ע"א. א"ל אנטיטוס דרבי.

(ט"ז—י"ז) וינאה, (את האל) [אתה אל] הלוּבש נקמות כמו שחל הצודה כך תצודני ותשוב להפליא מכותיך (כ"י) [ב"י], שתחדש עידיך נגדי הן התולעים. ותרכ כעסך עמדי, שמתהלפים הננעים (עמו) [עמי], עד שנבהר בות מהיים מרוב יגוני: (י"ה) ולמה מרחם הוצאתני, מי יתן שאנוע ועין לא תראני: (י"ט) כאשר לא הייתי אהיה, כשיצאתי מבטן לקבר (יובל) [אובל]: (כ) הלא מעט ימי וחלל, הפר ממני זה המכאוב וארויח מעט: (כ"א) בטרם אלך ולא אשוב, אל עפר הקבר: (כ"ב) ארץ עפחה, שאור שלה כמו אופל ויש שם צלמות ולא סדרים, כמו סידור עליהם שיש בו סידוריא) יומם ולילה ונונה שלה הוא כמו אופל:

י"א.

(א—ב) ויען צופר הרוב דברים לא יענה, המרבה דברים לא יענה ואם איש דברן שהוא בעל שפתים כמותך יצטרך שלא תמצא מי הייבך בדין: (ג—ד) אמרי בזבך אנשים ישתיקו ותלעג אין מי יכלימך. באמרך זך אנכי לקח שלי ונקי הייתי בעיניך: (ה—ו) ואולם מי יתן ויפתח שפתיו וידבר אלו עמך. אז היה מניד לך העלומות כי בפלים הם בתורה והם נמנעים ולא תדעם (נדע) [ודע] כי ממך מנע אל מלשלה כל (ה) מפעל עונך. ישה, כמו כי השה אלו הכמה (איוב ל"ט ט"ז): (ז) ההקר אלו תמצא, כי (אמ'), [אמרת] עושה גדולות [עד אין הקר] (לעיל ט' י'), התוכל למצוא הקר נפלאותיו ואם עד תכלית כה מעשה שדי [תמצא]: (ח) שא נא עיניך לגובהי השמים הנמתחים כאהל מה פעלת מהם והבט אל הארץ מתחת לראות עומקה של שאל מה תדע: (ט) שמא הדע כמה שאל עמוק וארוך ומדה שלה ורוחבו של עולם הרי כל העולם אמור כאן ואתה לא פעלת ממנו מאומה: (י) אם יחלוף, אם היה עובר בו הקביה. ויסגיר, כל הבריות שבמעלה ומטה וכל צרדי הארץ וכל מה שבים אם כולם יתחוף מי ישיבנו דבר לומר לו מה תפעל, לפי שכולם מעשה ידיו ובידו נפש כל חי לעשות בהם הטוב בעיניו כל שכן אדם אחד כמותך שלא יעשה ממך את חפצו: (יא) כי הוא ידע אנשי רע ורואה הרשע [ו] מעשה און שבידו ולא יתבונן להשים אל לבו: (יב) ואיש נבוב, ואיש דברן (שליבב) [שנוכב] בבעס (לבבך) [לבבו] כמותך בא לידי סבלות כמו עייר פרא שאין בו דעת. נבוב ל' מלל כמו בורא נ"ב שפתים (ישעיה נ"ז י"ט). ילבב מנורת לב כמו לבבתיני (שה"ש ד' ט') וכלי הכמים איוהו חכם הרואה את הנולד (תמיד ל"ב ג). נחזור לעניין הפתרון: אומר צופר לאיוב לולי שהייתה בעסן ונסבלת אמרים בפך שלא כהונן לפני הקביה היה מרויח לך: (יג) שאם אתה הבינות לבך לחזור בתשובה ופרשת אליו כפך להתפלל: (יד) ואם און בידך היה לך להרחיק מלהשכן באהלך עוולה: (ט"ז) ואם היית עושה כן כי אז תשא פנך ממנו זה והיית חזק ולא תירא.

(א) נראה שיש כאן ט"ב. (ב) מקץ גנים בשם י"א שסביבאים ראה מפסוק הג"ל. (ג) נראה שהוא מוסב על סוף הפסוק: „ועד נרא אדם יולד“ נבבו שני רש"י לחד עצמו להיות אדם ור"ל ובי שהוא פרא צריך לחד עצמו להיות גולד ר"ל שיתהוה אדם.

מצק לשון חזק כמו השן האחד מצוק מצפון (שי' יד ה'): (ס"ז) כי אתה עמל זה היית שוכח מלהזכירו כמו מים זה שעברו שאי אפשר להזכור: (י"ז) ומצהרים, ויותר מנוגה צהרים יקום [לך] הלא א', זמן, ימי חיך והיית מנוגה באור (=). הלא כמו וחלדי כאין נגדך (תהלים ל"ט ו'): (י"ח) ובטחת (מהיות) [בהיות] לך תקוה וראית עצמך שוכן לבטח. והפרת, לשון ראייה כמו להפור את כל הארץ (יהושע ב' ג'): (י"ט) ורבצת ואין מהריר, ואין מי יחרידך ויהננו לך שרים: (כ) אבל לא עשית כן שתחזור בתשובה, על כן נאבדו אנשי ביתך (לעיניך) [ועיניך] כלות עליהם כל היום (שאפי' מנסוס) [שאבד מנסוס], שלא היה יכול אחד מהם לנעם כדי להמלא אל נפשו ותקוותם הייתה לדאבון נפש. [מפה נפש] במו ומדיבות נפש (ויקרא כ"ז ס"ז):

י"ב.

(א-ב) ויען איוב אמנם כי אתם עם, בודאי נאה לכם להיות ראשי עם ועמכם תמות חכמה: (ג) גם לי לבב כמוכם, לא נחסר אנכי מכם ועם מי אין כאילו חכמות: (ד-ה) שחק לרעהו, כמו אדם הלועג מהבירו כן אני (בלגע) [נלענ] מכם ואותו (הנלענ) [הנלענ] מהו עושה קורא לאלו ויענהו מאותו גבר (הלוענ) [הלוענ] צדיק תמים, יענהו הקב"ה למשלח לפיד. בזה הוא גיהנם (כבוא רשע כאנג בזה) [כמו בכוא רשע בא גם בזה (משלי י"ח ג')], כנגד מי אמר איוב ג) מקרא זה לא אמר אלא כנגד עשו הרשע, שבשעה שנכנס לבית אצל אביו נכנסה עמו גיהנם ולכך אמר ויהרד יצחק הרדה (בראשית כ"ז ל"ג). נשוב לעינין הפתרון: לעשותות לשון מחשבות כמו אבדו עשותותיו (תהלים קמ"ד ד'). למועדי כמו ומתניהם תמיד המעד (שם ס"ט כ"ד), היה אומר איוב לרעייו המלעינים בו למה תלענו בי שאחרית המתלוצצים לרעה ויומעדו מזה העולם לתוך גיהנם, ויבואו שורדים וישבנו שם, ואותן אנהלים שיהיו בטוחות לאותן הרשעים מרגיזי אל יתנם הקב"ה ביד מי שהוא רוצה, וזה שאמר לאשר הביא אלו בידו: (ז-י"ג) ואולם שאל נא לעוף השמים ויגידו לך או דבר לארץ ותורך, מי לא בכל דברך ידע אלה כי יד אלו עשתה זאת והוא יכול לעשות כל אלה, שלא יפלא ממנו כל דבר, ונפש כל חי בידו, הלא און מלין תבחן כמו חין הטועם לו אוכל, והיה לך מלין קודם תדבר (דברתי?) [דברים] שהיה בך תבונה כמו בין (קצינים) [זקנים] שיש בהן חכמה, ומי שיש לו אורך ימים תבונה, אומ' אינינה עמנו כי אם עם הקב"ה לו החכמה והגבורה, לו עצה ותבונה: (י"ד) הן יהרום, שאם יהרום הקב"ה מאומה בעולם, אותו (הרום) [הרום] (ו) לא יבנה לעולם אם הוא לא יבנה, אם יסגר איש לא יפתח: (ט"ז) הן יעצור ובשעה שהוא יעצור במים מיד יבשו ובעת רצון ישלחם ויהפכו ארץ: (ט"ז) עמו עו

(א) הוצאתי מלת לך מעירש'. (ב) מקום זה חלקה בחבר עין רש"י ד"א, יקום חלד כמו יקום אור חלודה שוך בל' שיהיה מקום האפילה מאיר יותר מאור צהרים". (ג) נראה שצ"ל אמר שלמה ומוסב על פסוק בבוא רשע עין יקום משל סגת תתקנ' וק"ע ב"ר ש' ס"ז מאמר ר' יוחנן. (ד) סען ננים בפי' א'.

ותושיה לו שנג ומשנה, בידו הם החוטא והמחטא לשלם להם כפר מעלליהם: (י"ז) מוליך יועצים שולל, שמחזיר עליהם נלגל עניות והם יוותרו עדומים. שולל כמו אלכה שולל וערום (מיכה א' ה"א). ושופטים יהולל, שיסכל בדבריהם: (י"ח) מוסר מלכים סתח, בעת שיהפוך הוא ספתח (אוסר) [מוסר] חוזק המלכים (שניסל) [שנוטל] מהם מלכותם ובעת רצון (המלכים) יושיב(ם) המלכים למלכותם ומחזיק כח במתניהם: (י"ט—כ"א) מוליך גדולים(ם) שולל והחוקים יעוות, מסיר שפה לנאמנים, שיסיר מהם דבר אומנותם(ם), ושעמ(י) (ה)זקנים יקח, שופך בוז על גדיבים, ומזיח אפיקים, והסרת אפיקי מים מרפא(י): (כ"ב) מנלה עמוקות מני הושך, שיודע מהשבות אדם שהן נחשבות במקום החושך. ויוצא לאור צלמות. שאם אדם יחשוב דרכיו לטובה והי יכין צעדו, ואם מחשב אדם דרכו לרעה ואמר לא יראה יה הנלה רעתו בקהל: (כ"ג—כ"ה) משניא לגוים ויאבדם, מרבה לגוים האומות ויאבדם ובעת רצון שומה לגוים וינחם בעולם ומתעם בדרך תוהו ימששו הושך ולא אור ויתעם כשכור:

י"ג.

(א) הן כל אלה עושה הקב"ה הפצו בהם, כי הוא שליט בכל, וראתה עיני נפלאותיו וגם שמעה אזני כה נבורתו ותבן לה: (ב) כדעתכם ידעתי גם אני לא נהסר אנכי מכם ואתה תאמר שאהזור בתשובה שאם הייתי הם לא היה נוגע לי זה המום: (ג) ואולם ברצונם היה שאני אוכל לדבר אל שדי ולהתווכח אל אל הייתי הפין שענייני הוא היה מניד לכם אם עול פעלתי: (ד) ואולם אתם סופלים עלי דברי שקר באומרכם רשע הייתי, רופאי שקר וכזב כולכם. סופלי כמו ספלו עלי שקר זדים (תהלים ק"ט ס"ט): (ה) מי יתן החרש תהרישון ותהי זאת השובה לכם להכמה, שאוויל מחריש חכם יחשב: (ו—ז) האם תחשבון לשאת פניו, ואם לאל, למען האל תריבון באומרכם ודע כי ישה לך אלו מעונך (לעיל י"א ו'): (ט) השוב שיהקור אתכם בהלאים כמו אילו, לפי כמה שאדם מהתל בהבירו כן התהל(ו) בו: (י"א) שאתו, כמו וישאם דוד (שמואל ב' ה' כ"א ה'): (י"ב) זכרונכם, לפי שזכרון שלכם נמשל לאפרו, לצד הומר מושכם(?) גביכם: (י"ג) החרישו ממני ואדברה אני ויעבור עלי מזה ההולי: (י"ד) על מה אשא בשרי בשיניי, שאבנים גופי בסכנה. ונפשי אשים בכפי, לבוא עמו בדין: (ט"ז—ט"ז) שאם יקפליני לא(ה) הייתי דבר לעשות (אהר) [אהר] אלא להתהולל לו, אכן אם היה (בו) [בי] כה להתווכח מלפניו מדרבי הטובים בודאי היו יהיה לי לישועה שלא יכנס לפניו הנק רשע, וכן אמר דוד דובר שקרים לא יכון לנגד עיני (תהלים ק"א ו'): (י"ח—י"ט) הגה נא ערכתי משפט, אם הייתי מעריך משפטי לפניו ידעתי כי אני אצדק, שהייתי זכאי בדין, אבל מי שהוא ידין (עמו) [עמי]

(א) פי' ר"ק. (ב) פי' רש"י בהגים כמו גדולים. (ג) אפשר שצ"ל אומות עין רש"י. (ד) מלת האחרונה קש'י הבנה ואפשר שצ"ל "והגדת אפיקים מרפא" עין רש"י, "והגדת החוקים מרפא". (ה) פי' רש"י בשם י"א וגם פי' ראב"ע וכן מעק גנים. (ו) פי' רש"י. (ז) אפשר שצ"ל משפל עין מעק גנים, והגובה שלכם שפל הוא עד לעפר. (ח) נראה שרצה לכת' הקרי עם התיב.

כלומר אל גדול ונורא הוא ואין לנהער כמוני לדין למה כי עתה הייתי מת מאימתו: (כ - כ"ב) אכן שתיים אל העש עמדי, ואילו הן השתים כפך מעלי הרחק ואימתך אל תבעתני, וקרא וסעון בענותיך ואני אענה או אסעון והשיבני: (כ"ה - כ"ה) העלה נדף תערוץ, הוא אומר על עצמו למה תוסיף לי נגע על נגע. כי תכתוב עלי מרורות ותורישני עונות שעשיתי בימי נעוריי, ושמתי למפגע לך כגבר (השמים) [השם] * בדרך אויבו לראות באיזה הדרך הלך, כך שמרת כל אורחותיי, על עיקרי רגליי חקקת עונותיי. והוא כרקב יבלה, מי הוא

יד.

(א) זה אדם ילוד אשה שנקצרין ימיו ושעותיו והוא שבע הרון: (ב) כציץ יצא ויכרת לפי שאין בו תועלת. וימל כמו וימל (אברהם) ותירגם ונור (בראשית י"ז כ"ג): (ג) ואף על זה פקחת עיניך ותביאני במשפטים עמך ואין מי יעזורי כי אם רחמיך הרבים: (ד - ו) מי יתן מדור מסמא, מי יכול לרפוא החוטא על המחשיא אלא הא' שהוא אחד הממלא חוק תהיית בני אדם, לפי שאם נפחתים ימיו ושנותיו ומספר הדשיו אתך כמה עתיד (להיות) [להיות] ואתה משלים לו חוק ימיו ולא יעבור, שלא יהיה זמנו כל שעה לכשתסור מעלי יחדל מזה העולם והולך לו כשכיר ההולך ממקום למקום (ובמה) [ובזה] הוא משפיל בני אדם: (ז - ה) כי יש לעין תקוה אם יכרת ועוד יהליף, דליותיו ויונקותיו ושרשיו לא תהדל מלהצמיה. ואם יזקין בארץ שרשו, וגמגע מלהצמיה. מריח מים יפריח ועשה יונקותיו ושרשיו כמו (ביום) [היום] נפעו. קציר כמו תשלח קציריה עד ים (תהלים פ' י"ב): (י - י"ב) וגבר ימות ויהלש, (היידמה) [הוא דמה] דמים בעת שהולכים המים מני ים בלא הורה וכמו הנדר (שיח) [שיחורב] וייבש, כן האיש השוכב בקבר לא יקום עד שיכלו השמים ולא יקיצו משנתם לפי שישנו שנת עולם: (י"ג - י"ד) מי יתן והייתי כמותם שתצפיני בקבר ותסתירני שם עד שוב אפך בעת שכעסת עלי ובלבד שהשית לי חוק וזמן ולהיות ותזכרני. שאם ימות גבר היחיה עוד, כל ימי זמני אייהל עד בוא הליפתי שיעבירוני מעולם זה לקבר: (ט"ז) תקרא, זכר לי ואני אענך, למעשה ידיך המור מלהבותי בחלאים האילן: (ט"ז - י"ז) כי עד עתה צעדי רגלי תספור, ומכאן ואילך סלח לעוונתי ולא תשמור על חטאתי שהוא התום כמו [ב] צדור הוא (היובל) [ותטפל?] ותחתום על עוונתי. ותטפול כמו טפלו עלי שקר (תהלים ק"ה ס"ה): (י"ח - כ"ב) ואולם הר גדול יבול, וצור יעל ויעתק ממקומו, מים משהקים אבנים, ותשוקף שיבולת של מים ספיהיה של אבן עד שתשהקם כעפר ארץ, וכמו כן תקות אנוש האבדה, התקפהו לנצה ויהלוד, ותשא פניו מן העולם ולא ישוב, אם (ירבה) [ירבו] בניו ולא ידע, אם ימפטו ולא יבין למו, אך בשרו הרשע עליו יכאב בהיבוס הקבר וגמפשו עליו האבל:

(א) נראה שהיה סגן מלך, וז"ל בזה כמו בזה באיש שהיה סגן על הדרך להבדל פעמי העוברים עליו ועל ראב"ע שרופו על זה בקצור ומעין נגים בפי' ב'. (ב) ע"י רש"י וראב"ע. (ג) מפרש נטל כמו נחל כענין שנאמר בן הנפילים כמו שפי' הראב"ע.

מ"ו.

(א—ב) ויען אליפו החכם יענה, הנאה לחכם המתחכם בעיניו כמוך ענות דבר הדומה לרוח, גם למלאות קדים בטע: (ג) הוכח, הרוצה להתווכח לדברי וויכוח לאיש עליו להבין שאין לדבר מילין ואין בם מועיל: (ד) אף אתה, גם אתה איוב עדין תפר יראת שמים כמו שהיה מנהגך קודם לכן בדברי רוח, ותנרע שיחה, ומנע עצמך מהרבות שיח אמרים לפני אל, לפי שהוא (אל א) [אמר] על דעתך כי לא ארשע (לעיל י"ז) ולכן השיבו אליפו גם אתה תפר יראה: (ו—ז) כי יאלף, כי עדיין למד עוונך פיד להוציא אמרים בלי דעת כמו שעשית כל ימך עבור שבחרת לך לשון ערומים ואתה דברן ותדבר שלא כהוגן, ירשיעך פיד ולא אני וגם שפתיך מעידים כך: (ז) הראשון אדם תולד, הנולדת מרם כל אדם, ואם נבראת קודם נבעות עולם, חוללת לשון בריאה כמו ותחולל ארץ ותבל (תהלים צ"ב): (ח) הבסוד אלוה שמעתה שתתחכם על כן כי [תנרע?] ממך החכמה: (ט—יב) מה ידעת, אין דעת ואין בינה תדע ותבין שלא... (ב) (עינו) [עמנו] באומרך ההרש (תהרש) [תהרישון] (לעיל י"ג ה') וגם בישישים חכמה (לעיל י"ב י"ב), הקטן בעיניך שניחמך האל בדבר ננע מועט שלא השליך עליך בכבוד עונך שאם היה מביט לעוונותיך לא הייתה מתקיים רגע אחד. ולכך מה יקח לבך ולמה תצער בלבך ולמה יזלזל דמעת עיניך. ירזמון כמו זרם מים עבר (הבקוק ג' י') ומתיבות הפוכות ג' כמו לפידות פלדות (נהום ב' ד') ובהנה רבות בתורה: (יג—יד) כי תשיב אל אל רוחך, דבריך, והוצאת מפיד מלין לומר מה אנוש כי יזכה, אמר איוב מען שלו אמנם ידעתי כי כן ומה יצדק אנוש עם אל (לעיל ט"ב) הוא אומר בשבחו של מקום היה אליפו מהייבו כמו שפרשנו למעלה שהיו משימין עליו דברים שלא עלו על לבו כדי להייבו בם ואמר לו אליפו גם אמרת הן בקדושו לא יאמין, הן מלאכיו ושמים לא זכו בעיניו אף זה כי נתעב ונאלח איש שותה כמים עולה, וזה שאמ' איוב מי הקשה אליו וישלם, והמעתיק הרים המרגיו ארץ ממקומה (לעיל ט"ז ה'). אף כי אנכי אענך. נאלח כמו יחדיו נאלחו (תהלים י"ד ג'): (י"ה—כ"ו) אשר זה הדבר חכמים יגידו ולא כהרו שכן היה מנהג אבותם, שלהם לבדם נתנה הארץ לרשת ולא עבר זר בתוכם, ויאמרו כל ימי רשע מכאיב ומחולל למי שתמצא ולכן מספר שניו נצפנו לאותו עריץ שבפתע פתאום יקום אידו, ואז יבא קול פהדים באוזניו, בשלום, שהוא שליו בו, שודר יבואנו, לא יאמין שוב מדרכיו הרעים שהם דומים להושך וערפל. לכן צפוי הוא אלי הרב, נודד הוא ממקום למקום עבור להם איה ואינינו, יודע כי נכון בידו יום חושך כלומר מעשים העשוין בידו יאכל פרים, לפי שיבעתוהו צר ומצוקה כמלך הגיצב עם אילו המקיפין לו, על מה, כי נטה אל אל ידו ואל שדי יתגבר בנאוותו, וגם ירוין אליו בצואר עתק ובעבי מגניו: (כ"ז—כ"ח) כי כסה פניו בחלבו, לפי שהיה

(א) הכתב ה' לפני א' וטעה כאילו הספרש רצה לפרש "לפני אל" כמו "מפני שהוא אל" אכן באמת אין סתירה אלא לומר "לפי שהוא אמר" עיין הפ' לעיל י' ז'. (ב) ב"י יש סגן רוח כשיקור תיבה אחת ונראה שחבר מלה "היה". (ג) ק פירשו רש"י וראב"ע אבל הם מהפכים לענין רכו וקין גם מעין נגים שמפרש מענין רחם בעיניו וקין ב"י לקמן ס"ז ב' אך ידע המז' לחבר פסוק זה עם פסוק דכס.

שמן בעושרו, ויעש פִּימָה שִׁמְכָה פָּנָיו בַּחֲלָבוֹ וַעֲשֵׂה שִׁפָּה מִן שׁוֹמֵן עָלַי כְּסָלִים, וכן אמר דוד על רשעים יצאו מחלב עינימו (תהלים ע"ג ז'), וישכון, ולכך הוא שוכן בערים נכחדות ביום מפלתו וגם הוא יושב בבתיים (ו) בעת פקידתו לא ישבו למו לפי שהתיצבו א' לגלים: (כ"ט) לא יפֹה לארץ מנלם כמו (בינלוחך) [כנלוחך] (ישעי' ל"ג א') ב: (ל) לא יסור בתשובה כדי לסור ממעשיו (המשונים) [ההשוכים] לכן יונקותי תיבש שלהבת שימות בייסורין ג' (מוה) [בוה] העולם עבור אמרי פיו שהרבה בשלפנותו כנגד קונו ולא האמין מימיו: (ליא—ליב) [בשוא] במעשה השוא והשקר שהיה נתעה בו והיו [היו] לו ימיו הטובים כימי שוא שאם האמין היה חוזר בו והיה ניצול ובעבור שלא חזר, בלא יומו, קודם שיבא יום מותו תמלא, וכפתו (ש) לא רעננה כלומר ימות הוא וכל אנשי ביתו. כיפתו כמו כפת תמרים (ויקרא כ"ג מ'): (ליג) יחמוס כנפן, שכורות דלולים ויצא הבוסר לחוץ כמו נחמסו (עקיביו) [עקיבך] (ירמ' י"ג כ"ב), ונצתו משליך כנוקה וית נצתו שיפלו הויתים והענבים יחד, נוסעים אחריו יושבי בצילו לקבר מהותיר לו שום דבר לעדיו: (ליד) כי כל עדת חנף שכולה וגלמודה וילכו למות ונשאר הוא יחיד ולמה יאבדו [תאבד] עדת החנף על שהשחיתו מעשיהם: (ליה) הרה עמל וילד און ובטנם תבין מרמה, וכן אתה לולי שהרשעתה במפעל ירך לא הקרה לך זה המקרה לפי שדעתך (היה) [הרה מרמה כמ'] תהרוחשש תלדוקש [ישעי' ל"ג י"א] (ובטנם תבין מרמה):

ט"ז.

(א—ג) ויען איוב שמעתי כאלה רבות: (ג) או מה ימריצך, מתוקה מענה שלך, נמרצו לשון מתוק כמו מה נמרצו אמרי יושר [לעיל ו' כ"ה]: (ד—ו) גם אנכי ככם אדברה באמורכם והכם יענה דעת רוח וימלא קדים בטנו (לעיל ט"ז ב') אין דבריי דברי רוח אלא דבריכם לפי שדבריי נדברים במר נפש, אבל אם היתה נפשכם תחת נפשי שתהיו כמוני ואהיה אני כמותכם הייתי מהביר עליכם מילים בדברי תחנונים, ואם אדברה מה מועיל לי שלא יחשוך כאיבי, ואם אחרלה לדבר מה אני הבאב [לא] ילך לו ממני: (ו) אך עתה, הלא הקביה בתלאות השימות כל עדתי. (הי) [הוי] כן הוא כמו שדיברו לי (מיעי) [ריעי] כי עדת חנף גלמוד (לעיל ט"ז ל"ד) שאתה יי שמתה שממון בכל ביתי הגם (?) ה' עדים עלי: (ה) ותקמטני י, ותכריתני, עביד [עבור] שהעיד בי עדות שקר, ויקם על מכחש שלא בפניי העיד: (ט) יהרוק עלי בשיניו צרי ילמוש עיניו לי: (ו) ותקמטני כמו אשר קומטו (בלא) [ולא] ה' עת (לקמן כ"ב ט"ז). כחשי כמו כחשו ביי (ירמיה ה' י"ב ט):

(א) מלת התעדרו מפרש בל התיצבו עין פי' ר' ישעיה מבראני שמפרש, "התעדת הרעם נצבו" אבל בתרגום שלט לא נמצא ק ועיקר מעין גנים שפירש, שהיו עומדות. (ב) פירש רש"י בשם ים אמרים גם רימ"ט. (ג) נראה שפירש יסד מלשן יסודין ורש"י פירש שהרע לדבר כזה. (ד) נראה לי שהיבת "לע" היא טעות סופר והוא תחלת פסוק הבאך וצ"ל "עת". (ה) אפשר שצ"ל הבנים, והרב ר' שלמה מנהם במבשרת ער יצ"ו כתב לי שאפשר לקיים נרמז קנן על כסך פי' אבן יחיא: "העד על כאבי הוא הקמטני שיש בבשרי להתבת לחות" ופי' ר' אברהם פריצ'ל, הקמטני... והם לעד לגל שברי. (ו) בכ"י ותקמטני ב' פעמים אבל בלא כפך טעות סופר הוא. (ז) בגליק הב"י נתוסף בכתב אחר וכו' אחת: "כמו חטט כל חורש נחשת (וב"ד יחד) [וכחל] ומכל מה שקנין ראות הוא קדשה ואינו מדקדק [רק] במעשיי הבושים". (ח) המפרש ראה לפניו נבחה, בלא"א אשר היתה גם לפני ר' יונה עין ספר הסרטים של שורש קמט. (ט) ר"ל כחשי כמו המכחש כי.

(י—י"א) פערן חור כנגד רעיו ואמר לא די לי בזה הצער שבא עלי אלא באים עלי ריעי ופוחחין עלי פיהם להכות לחי בחרפות דבריהם, יחד עלי יתמלאון להרע לי, ואז הסניד [אותי] ביד רשע הוא שמן, ועל ידי רשעים, וכן דגני בדיני רשעים האוחזין מעשה און בידם. כמו כן נגלה לפרוע ממני כפי עוונותי שאם תצאתי שם חסאותי נגדי. פערן לשון פתיחה כמו כי [פי] פערתי (תהלים קי"ט קל"א): (י"ב—י"ד) שליו הייתי ופרפרני השמן ואחו בעורפי ושיברני ויקמני לו למסרה לחץ. ואחר יסובו עלי רביו הם התולעים, יפלה כליותי ולא יחמול, שפך לארץ מרירתי, יפרצני פרץ. כל זאת היה איוב מספר איך נקרה לו המעשה וזה שנאמר בראש הספר עוד זה מדבר (לעיל א' ט"ז). ירוץ עלי בניבור, ככלותו להכרית את כל אשר לי דין עלי להכותי בחלאים אלה: (ט"ז) שק תפרתי עלי גלדי (והכרתו) [ולכלכתי? א] בעפר כה שלי הוא שאמר ויקרע את מעילו (שם כ'): (ט"ז—י"ז) פני חמרמרו, סני נתמלאו עפר וחומר מני בני. ועל עפעפי שכן צלמות, על לא חמס בכפי ותפילתי וכהב). ואז חור כנגד הארץ ואמר (י"ח—י"ט) ארץ אל תכסי דמי על בכי ואל יהי מקום סתר להסתיר שם זעקתי אבל דמי זעקתי גלויים [ל]פני האל, וגם עתה הנה בשמים עידי הוא יודע כל עלבוני: (כ) מליצי, חור לדבר כנגד רעיו ואמר ריעי מליצים שלי מה לכם תדברון כדברים [אלה] באמורכם מה ידומן עיניך (לעיל ט"ז י"ב), אל אלו דלפה נטפה בכי עיני לא אליכם. דלפה לשון נטף כמו דלף טורד (משלי י"ט י"ג) ידלוף הבית (קהלת י' י"ח) דלפה נפשי מתונה (תהלים קי"ט כ"ח): (כ"א) ויובח, כי היוכל אדם להתווכח עם קונו כמו בן אדם להבידו, אין לו להתווכח עמו כי אם להתפלל ולבכות לפניו: (כ"ב) כי שנות, כל שנותיו שהיו לי בהם כבר באו מעשיו [מעכשיו] ג, ולא אשוב אהלוך בזה דרך מות לפי

י"ז.

(א—ב) שרחמי חובלה ימי גרעני ו ולקבר אני מוכן, ואם לא, בשבועה חתולים (ו) נכונים הם עמדי, ימי הטובים הומרו וחולפו בימים רעים, ובהמרותם תראה) עיני. ואז חור כנגד הקביה ואמר (ג) שימה נא, הנאה מעימד שתערביני ותרפאיני מחולי זה, שאם הייתי חזק ובריא כמו ריעי מי הוא מהם שתיקר (?) (ד) למקומי להכות לחי בחרפת דבריהם כמו [שהם] פערן עלי פיהם: (ד) כי לבם צפנת משכל, שאם היה בהם שכל לא חיו מתרפקין [מתרפין?] אותי, על כן לא תרומם, זו הקללה שהיה מקללם: (ה) לחלק יניד רעים, מי שמחליק על רעיהו בשפתי חלקלקת (לבידתו) [לכלותו] (ו) עיני בניו תכלינה. (יגורו) [יגיד] כמו

(א) עין מעין גנים פי' ב'. (ב) בגליון הכ"י נמצא חוספה כמו לעיל ח"ל: "שחייבני הק' סיתה על לא (א) [ח'] בכ' ות' וזה שכתבה פלתי הייתי מקריב קרבנות ומקטיר קולות לבתה וכה. (ג) כן מונה בגליון הכ"י. (ד) עין רש"י תם רד"ק "כמו גרעני בחלוק ד" חה נראה גם כן מנהג הספר שסחלף כמה פעמים האותיות כדי לפרש השלש, וס"ב לא אכתיד תחת לשוני שנמצאת הגרסא "נעם". (ה) עין פירוש רד"ק וד"ק. (ו) התיבה מניקדת בכ"י ואפשר שצ"ל "שיתקע". (ז) נראה שפלות תאלה שייכות לפסוקים ה' ז' כמו שכתב במעין גנים: "קללה ה' היא למי שהוא חנף וכו' לא יחמם חשם פעלמו ועיני בניו תכלינה".

טו אילנא (רניאל ד' י"א): (ו) ודציני למשול עמיס חרסת לפנים אני שמכנים
פניי. בדברי חירופין כמו שאמר בחרפה הכו לחיי (לעיל טז י'): (ז) ותכה מכעס
פניו וגם איברי הלבו להם (מל) מולם כמו על: (ח—ט) ישמו ישרים על זאת,
כדי להכניסו תחת כפות רגליי שאמר להחניף לרשע לפי שאמר הכמים כל
המחניף לרשע סופו ליפול בידו א), וכך אמר איזב ולולי שהייתי חולק כבוד
לרעי לא היו לי לדאש ולכן כל צדיק ונקי הבאים אחריי ילמדו ממנו מוסר,
שאם רואים הרשעים חק יעורר עליהם לכבשם בקרקע ומיד יאחו צדיק דרכו
ברוך שלו. ומהר ידים יסיף אומץ להתאמץ במהרה מפעלו, ושכל זמן שהרשעים
קיימין בעולם אין הצדיק יכול לתפוש דרך ישר כמו אחר מיתתו: (י—י"ג) ואולם
כולם תשובו וגו' באמורכם מה ידעת ולא טע גם שב גם ישיש בנו (לעיל טז י')
ימי הסובים ומחשבותי המושלכים מלכבי ששמו ים ולילה וזה לי אור קרוב
מפני חושך, לא אקה דבר אחר אלא הקבר שהוא ביתי שם במקום חשך, ובחשך
(תכונתי) [הבינתי] מצעד שלי. ומותי כמו כאשר זמם (דברים י"ט י"ט), נתקו כמו
נתקו כפות רגלי הברגים (יהושע ד' י"ה): (י"ד—ט"ז) לשחת קראתי, ולאחר מיתתי
אני קורא לקבר אבי אתה שאהיה בו תמיד, אמי ואחותי לרימה לפי שאנוש רימה
ובן אדם תוליעה, ואז איה איפוא תקותי, ותקותי מי ישורנה, כמו אשורנו ולא
קרב (במדבר ב' י"ז):

יח.

ייען בלד השוח עד אנה, עד מתי נסחר[תם] לעטת אמרים, שימו קץ
למילין והשיבו בינה אל לבבכם, כמו להקור ולדרוש מוצא שפתינו להיות ברעת
ובבינה ואחר מדבר: (ג) מדוע מושבנו כבהמה שאין לה דעת באמר אילים
מנחמי הבל כולכם (לעיל טז ב'), הקץ לדברי רוח (שם ג') שעושה (דברים)
[הבריט] דברי רוח בלא מתק שפתיים, עד שנישמיט בלומר וזהו בעינינו כפתאים ב):
(ד—ו) מורף נפשו באפו, כנגד איזב חזר ואמר אתה המורף נפשך בכעס ג)
הלמענך תעזב הארץ, מנהגו, ויעתק צור, סלע, ממקומו, כלומר לא יעזב מנהגי העולם
למענך, ומהו מנהג העולם, גם אור רשעים ידעך, שאם עושה עול ימות בקוצר
ימים, ולא ינה שביב, להב, אשו: (ז) יצור בצרה ובצוקה (צער) [צעדי] רוח
ובוחו, ותשליכו למות עצתו הרעה: (ח—ט) כי שלח ברשת רגלו ואחו בעקב
פה שלו, ויתחזקו הצמאים לקחת חובו: (י—י"ב) ממון שהוא מולכר ומושלך
בקבר מחלוד עלי ארץ, לפי שבבל סביביו ביעתהו בלדות והפיצוהו הבלדות
ברגליו וימות מיד ולאחר מיתתו ירעב אותו והוא בג, ואיד נכון לאשתו י):
(י"ג) יאכל בדי עור, נדילת עור חן איבריו, יאכל נדיל(ה) [ת] בבורי ביתו. בכוד
מות הוא מלאך המות ה): (י"ד) ינתק מאהליו יכרת מביתו הבמחתו שהיה בוסח

(א) סימא ח' אלעזר סופה' א ע"ב, ובש"ס איתא שם כל המנחם לחבירו ובעין יעקב הגרסא: לרשע.
(ב) עין מעין גים: "ד"א נפשינו כאלו אסוסים אנטנו בעינינו כמי שאנו יסל לזכר, ומענך זה חשו ד"ל
המסמךים כם אל תקי תמסמךים אלא תמסמךים בם, ואמר הדרגה ממענא במחסינן". (ג) עין חרגם.
(ד) עין חרגם דש"י. (ה) ק. מירש רש"י דיל"ק דד"ק דמב"ן.

בה לעשות המס, תצעידו למלך בלהות, הוא מלאך המות: (ט"ז) תשכון צלעו היא אשתו האמורה למעלה" (י) יהודה, מבלי לו, מאין בעלה עמה, וגם יורה על נזירה, ביתו, אש נפרית: (ט"ז) מתחת שרשיו יבשו וממעל יכרת קצירו לפי שזכרו אבר מני ארץ [ולא] שם לו על פני חוץ: (כ) על יום מפלתו יצבעו אהרונים וקדמונים אחוז שער ראשם לפרוע: (כ"א) אך אלה, בודאי אלה הם משכנות עול, וזה מקומו של רשע שלא ידע אל, שאתה ואנשי ביתך לא הלכתם בעולם בדרכי יושר לכן ננעה אליכם הרעה הזאת, וזה מנהגו, שאם אדם הוטא יאכל פרו מעלליו מהותיר לו נין ונכד. קינצי, קיצי, כמי באגרוף רשע תגדוף: (כ"ב) יני יתירה, דחה דחיתני לנפול (תהלים קי"ח י"ג). שביב, הוא להב כמו שביבי דער, צעדי אונת חליכות כחו ולאין אונים עצמה ירבה (ישעי' מ' כ"ט) שבכה, כמו נאחו בסבך (בראשית כ"ב י"ג). צמים (בטנו) כמו צמאים (בטנו). יהי רעב אונת, בנ, כמו ראשית אונת (בראש' מ"ט ג'). לצלעו, אשתו, כמו ויקח אחת מצלעותיו (בראש' ב' כ"א):

י"ט.

(א-ב) ויען איוב עד אנה תונין נפשי בינון זה, ותדכאוני במילין:
(ג-ה) זה עשר פעמים שדברתי ביני וביניכם (ג) תכלימוני בכל עת ולא תבושו ותתנכרו לי (ד) בדברכם (לדבר ואתי תלין משונתי) ואומרכם גם אור רשעים ידעך (לעיל י"ח ו'). ותרשיעוני, ודאי שניתני ולכן אתי תלין משונתי, אבל אתם באתם עלי להתגדל ולהוכיח עלי חרפתי: (ו) דעו איפוא כי אלוה עיוותני במכות משונות, ומצודו עלי הקיף מכל סביביו ואין יכולת להנצל מהן לשום צד. (ז) הן אועק על זה חמס ולא יעניני וגם אשווע אליו ואין מרויה לי (בנחת) [באנהתי]:
(י-י"א) יתצני סביב מכת תקות [ממני תקות], ויחר עלי אפו (ויחשב) [ואחשב] לו ברשעים שהן צרים: (י"ב) יחד יבואו גדודיו הם התולעים, ויסולו עלי דרכם לאכול את בשרי, ויתנו סביב לגופי, וכמו כן דימה גוף אדם [לאהל] כמו כיום שיוועו שומרי הבית (קהלת י"ב ג'), וכמו ידלוף הבית (שם י"ח): (י"ז) רוחי זרה לאשתי ואפילו דבריי (הוא) [הם] זרה לאשתי כשאני מתחנן לה עבור בני בטני הם התולעים כדי לסייעני מהם, והיא אינה חוששת על מאמריי: (י"ח-י"ט) גם עוילים, גם הרשעים האילו. כן היה אומר על ריעיו, וגם תיעבוני אנשי עדתי שהם אנשי שלומי וריעיי אילו שאהבתי נהפכו לי לאויבים: (כ) בעורי ובבשרי דבקה כאיבי, ואתמלטה בעור שיניי. (לבדי) עצמי כמו בעצמים בבטן המליאה (קהל' י"א ה):
(כ"א) חנוני התחיל להתחנן כנגד ריעיו מלחרפן בדבריהם, למה כי מכת אלוה ננעה בי: (כ"ב) למה תרדפוני כמו איש חזק ומבשרי לא תשבעו. אל כמו יש לאל (בראשית ל"א כ"ט): (כ"ג) מי יתן איפוא שיכתבון מילי בספר, ושיחצבון לעולם

(א) עין תרגום. (ב) שבש הוא וצ"ל כהנחף עשן תגדוף (תהלים ס"ח ג'). (ג) עין ראב"ע ופירוש מעין גנים. (ד) תהכרו פירשו כענין מתנכר. עין תרגום תשתמחון וגם מעין גנים מביא פ"ה דה"א תרגו עצמכם שאינכם מכירים אותי. (ה) מדרש קהלת ו' סוף פטר באשה על ידי שהאשה מתעצלת לבזק עצמה בעזותה נמצאת דחה. (ו) בספרים שלנו הגירסא כעצמים אבל יש ספרים גורסים בעצמים כמו שכתב המפרש לפנינו וגם התרגום נראה שגם בעצמים שבתרגום "אימך יהלך רוח נשמתא דחיי בגוף עולמים א".

בעם ברוח: (כ"ה — כ"ז) ואני ידעתי שכן יהיה לפי שנאלי חי שהוא אחרון וראשון, ואמת הוא יודע איזה דרך אהיה רגלי ואחר עורי מקיפין אילו התולעים. אהיה אלו' משפט אשר אני בעצמי אהיה, זה הצער דאו עיני ולא זה, כלו כליותי בנופי וכן אמר שלמה לב יודע מרת נפשו ובשמחתו [לא יתערב זה] (משלי י"ד י'): (כ"ה) כי תאמרו, היה לכם לומר מה נרדף לו, ושורש דבר, וכי נמצא בי דבר עולה כנגדיכם שתודפוני בזה העניין: (כ"ט) נורו לכם מפני חרבו של הקביה כי עבור העוונות חרב באה לעולם למען תדעון שתהיו נדונין^א, ויש אומ' שדון כמו שודדי^ב:

ב.

(א—ג) ויען צפר לכן מחשבותי ישיבוני, בעבור זאת אני (מחצין) [מנחין] וממחר אני בעצמי לענות מוסר [מפני] אני שומע שאיוב מחרפני בדבריו. אילו שני פסוקים שהשיב צופר לבלדד שאמר עד אנה תשימון קינצי למילין, מדוע נחשבנו כבהמה (לעיל י"ח ב' ג'), וכך אמר צופר אם אני מחייבו בדבריי מה מועיל לי שגם הוא מחייבני כמו כן מאמרי בינתי: (ד—ה) הזאת (ידעתי) [ידעת] או (חפר א') [צופר אמר] כנגד איוב ואמר דבר זה תדע מן העולם ומיום שהושם אדם עלי ארץ, כי שמחת רשעים מקרוב, כלומר [ה]ישכנו בשמחתם, מה מועיל לו שמחתו שלא יתחזק בה כי אם כמו רנע: (ו—ח) שאם יעלה לשמים שיאו, [אם] הוא עולה וראשו לעב יניע כמו צאתו לנצח יאבד. כהלום, (כמודה) [כמראה] החלום כעופפו מן האדם כן יעוף ולא ימצא, ויודד כחזיון לילה המתעורר מפני גבר: (ט—י"א) עין שראתה לא תוסיף עוד וגם לא תשורנו מקומו, הנה בהיותו נעור וריק בית מושבו, אז יתרוצצו דלים לפי שידיו של אותו חנף תשבנה ככאוביו וגם גרמו כל זאת. עצמיו שמלאו מעלומיו, הם חסאים^ב, עמו (ו)על (עפעפיו) [עפריו] ישכון, וכן אמר בהשמתו את החסאים [ב]לשון עלם כמו ועלומינו למאור פניך (תלים צ' ח"ג): (י"ב—י"ג) אם תמתיק, זה מנהגו של רשע שהוא ממתיק הרעה בפיו. ויכחידנו תחת לשונו, מלהגלותו לאחרים עד שיעשנו ויחמול עליה, ולא על הדעה שלא יעזבנה וימנענה מלדברה והיא שוכנת תחת חכו עד עת עשותה. וימנענה לשון (נועם) [נועה] שמנענה תחת חכו ולפיכך מודד לו הקביה מדה כנגד מדה: (י"ד) לחמו במעיו נהפך, כמשמעו: (ט"ו) חיל בלע, הממון שגנו ויקיאנו. מבטנו יורישנו אל, לאחר מותו יבואו העשוקין ושאינן עשוקין ושוללין וכוזוין יחד ונוטלין ממונו מבית גזיו: (ט"ז—י"ח) ראש פתנים יינק, כמו האדם האוכל סם המות וימות ממנו כך ימות הרשע מטיפה של מות, ואחר אל יראה עצמו באותן פלגים נהרי נחלי דבש וחמאה, שהוא

א) עין רש"י שכתב יש אם למסורת ועין מה שכתב החכם מהר"ר שלמה באבקר בפירושו על ספר מעין גנים שהוציא לאור בהערה י"ג. ב) עין ר"ק יד"ק. ג) כלומר כמו בספר תלים ועלמינו כמו חמאות עלמינו גם כן עלמו כמו חמאות עלמינו ועין שם פירוש רש"י דאב"ע, וצריך להעיר שבסגורנו הגרסא עלמינו ויש גורסין ועלמינו.

משיב על כורחו אותו יגיע הממון שגול וחמס מבלעו כחיל תמורת הממון שהמיר סחורה בסחורה אל ישמח ממנו שהוא חי מגול ועולה: (י"ט) כי ריצין עזב הדלים והרצוצים, וגם הבית שגול לא יבנהו לפי שימות בהצי ימיו: (כ) כי לא ידע שליו בבטנו, זה מנהג הרשע [לא] ישקוט ולא ינוח עד שיכשיל אחרים וכמו כן אמר שלמה כי לא ישנו אם לא ירעו וגו' (משלי ד' ט"ז). בהמורדו לא ימלט, אם היה נותן כל מחמד עיניו עושר ובניו וכל אשר לו תחת כופר נפשו לא יוכל כלל להמלט מבק רע לפי שהקביה מורד כמדותיו: (כ"א) אין שריר לאכלו, לא השאיר שריר ופליט לנחשלים שאכל (נבילה) [ובילה], על כן לא יצליח טובו: (כ"ב—כ"ג) במלאות ספקו, כבלות לבגוד באחרים מיד יצר לו. כל יד עמלים תבואנו מי להכות ומי להמית מי לשדד ומי להחרים עד שלא יותר לו משתין בקיר, כי הוא היה למלא בטנו של אחד (מכה) [מהם] תכבים (?) . לכן ישלח הקביה חרון [אפו] וממסיר עליו ועל אנשי ביתו החרון בבשרם: (כ"ד—כ"ה) . . . (א) הוא מכלי ברזל, וחץ של הקשת נחושה תעבור ומושלף מגופו מוברק וממורט והולך בתוך מרירתו ואז יפלו עליו אימות מות שאמי עליו אימים: (כ"ו—כ"ז) כל חושך שבעולם הוא טמון לצפוניו. תאבלהו אש לא נוסח, זהו ההרב, וגם ישבר שריר מאהלו מ[ל]הותיר לו פליט, אז מעידים שמים וארץ, השמים מגלים עווננו והארץ מתקוממה לו ואומרת איזה עוון עשית ביום פלוני ובמקום פלוני: (כ"ח—כ"ט) יגל יבול ביתו, ומה שנותר בביתו אחריו הולך בגלות והן נגרות ממקום למקום ביום אפו של הקביה כמים המוגרים ארצה. זה הוא אדם רשע כמותך ונחלת אמרו מאל. ואלה הדומין: כנללו, כמו בגללי צאת [ה]אדם (יחזקאל ד' י"ב). שזפתו, לשון ראייה כמו ולא שזפתו עין איה (לקמן כ"ח ז'). ירצו דלים, כמו קנה רצון (ישעיה מ"ב ג'). אונו, לשון אנייה ויש אומי לשון כח. עצמותיו מלאו עלומיו, עצמותיו המלאים מעוונותיו הנעלמים בתוכו יחד עם גופו ישכנו על העפר ומניין שהעוונות נעלמים בעצמות שנאמר ותהי עוונתם על עצמותם] (יחזקאל ל"ב כ"ז) שכל עוונותיו חקוקין לו על עצמותיו. יעלו, לשון שמחה כמו (נעלסה) [נתעלסה] באהבים (משלי ז' י"ה). יחיל, לשון הצלחה כמו כל ימי רשע הוא מתחולל (לעיל פ"ו כ') ויש אומי לשון כאב כמו חיל כיולדה (ירמיה ז' כ"ד). ספקו, [די] כמו ומצא להם תרגומו הייספקון להון (במדבר י"א כ"ב). גיחה, כמו גיוי נתתי למכים (ישעיה נ"ו). ירע, לשון שבר כמו רועו עמים (ישעיה ח' ט'). ניגרות, כמו המוגרים ארצה במורד (מיכה א' ד' ה):

(א) חסדים כגון השלות, יברת מנשק בזל". (ב) עין ספרי חזינו ש"ו: "כך א"ל משה לישראל שמא אתם סבורים לברוח מעל כנפי השביתה או לזח מעל הארץ ולא עוד אלא שהשמים כותבים שנאמר יגלו שמם עזנו ומנן שאף הארץ מהעת שנאמר וארץ מתקוממה לו ומלי". (ג) מכאן ואילך מפרש המחבר בסוף הקפיטל איזה מלות זרות יבטיא הדומין בתנ"ך כדי לפרשם ואפשר שהם ליקומי בתר ליקומי ממחבר אחר. (ד) הפסוק הזה מביא גם רמ"ק לפרש הענין. (ה) כל המפרשים הסביאים פסוק זה במקומינו משכשים אותו. רש"י, "כמים המוגרים ארצה", ר"ק, "מים המוגרים ארצה", רמב"ן, "כמים הניגרים במורד" ואף בכאן הוא משוכש וצ"ל, "כמים מוגרים במורד". מיתו יש להעיר שתרמב"ן נראה שהיה לפניו נוסחא שהביא קעניקס, והמחבר בכאן עירבב הפסוק במיכה עם הפסוק שמואל ב' י"ד י"ד.

כ"א.

(א—ו) ויען איוב שמעו שמוע מילתי, כמיטמען. שאוני, המתינו לי.
ואנכי אדבר, אמר כנגד צופר האנכי לאדם שיהי וכי אני מדבר כנגד בני אדם
שתאמר (לו) [לי] מדוע לא תקצר רוחי מלדבר, והוא שאמר למעלה אליפו לאיוב
ותגרע שיהיה לפני אל (לעיל כ"ז ד'), השיבו פה איוב ואמר לא אוכל לקצר
בדבריי מפני מכאובי, ואם לא תאמינו למאמריי (ו) שתקו מדבר שאם זכרתי דבר
זה האמור לפני מיד אני מתבהל: מדוע יהיו הרשעים וחזקי וגם גברו חיל כוחם:
(ה—ט) ודעה נכון לפניכם עמם, בכל עת, וגם בתיכם שלום מפחד ואין מוכיחן
ביסודין: (י) שורו מעבר הפרה וכל ימסיאנה, וגם תפלט פרתו מלשכל:
(יא) ישלחו כצאן עויליהם, הולכין לכאן ולכאן ומרקדין בשמחה ילדי הרשעים,
[עויליהם] וילדיהן אחד הוא: (יב—ט"ו) ישאו עצמם בתוף ובכנור בשמחה, יבלו
במזב ימיהם, ו(כ) [ב]רנע יחתו לשאול, לאותן רשעים תבא מוכה זאת, שיאמרו
לאל סור(ו) ממנו ודעת דרכיך לא הפצנו וגם אמרו מה שדי כי נעבדנו, מה
נעיל לנו לעצמינו כי נפגע ונתחנן לו: (ט"ז) הן לא בידם טובם, שהיו כופרים
בהקביה, ברח טוב ממנום מידם אבל איני יודע על מה הוא שעצת רשעים וחקה
מני: (י"ז—י"ח) כמה, עד מתי טוב הרשעים בידם, עד שיבא עליהם אידם
והבלי יולדה יהלק עליהם הקביה באפו, שיהיו כהבן לפני רוח: (י"ט) אלו יצפון
לבני הרשעים מכאובים וגם ישלם הקביה כפרי מעלליהם וידע להם עוונם:
(כ) יראו עיניו איד שלו וגם מחמת שדי ישתה: (כ"א) כי מה חפצו, מה מועיל[ין]
לו הפצים שלו נכסים וממון שבביתו המונחים אחריו בעת שמספר חדשיו חוצצו,
שימות בחצי ימיו: (כ"ב) הלא ילמד דעת כי הוא העליונים והתחתונים שופט:
(כ"ג) זה ימות, חזר על הרשעים לדבר שאמי למעלה יבלו במזב (לעיל פסוק י"ג)
זה ימות בכה תומו כולו שלאגן ושלו: (כ"ד) עטיניו מלאו חלב, עטיניו הן נידיו,
ומח עצמותיו ישוקה שהולך לו שמן ובריא וחזק: (כ"ה) וזה ימות בנפש מרה,
כאילו לא אכל בטובה, וזה הפסוק היה אומר על עצמו: (כ"ז) יחד על עפר
ישכבו, העשיר והעני ורימה תכסה עליהם: (כ"ז) הן ידעתי מחשבותיכם ומזימות
שתחמסו: (כ"ח) כי תאמרו, עבדתי, זה שיאמרו בני אדם שיהא בית טיב צדיק
שם אהלי משכנות רשעים כמו שתחייבוני בדבריכם באמורכם כי רגעת רשעים
מקרוב (לעיל כ' ה'), אך אלה משכנות עול (לעיל י"ח כ"א): (כ"ט—ל"ג) הלא
שאלתם עובדי דרך ומנהגם ואותותם לא תנכרו, אלא תכירו ותדעו כי ליום איד
יחשך, בעת שיקום איד הרשע ליום עברות יובלו הוא וכל סיעתו, ובעשותו
הקביה ככה מהם מי יניד לפניו דרכו מה לעשות, והוא שעשה מי ישלם לו,
אלא לקברות, דבר על האדם, ועל קברו גדיש ממחר לצמוח, ונמתחין אחריו
רנני נחל, הם ביתרי (האדם) [האדמה], ואחריו כל אדם ימשוך, שכל בני אדם
מתים לפניו וקודם לכן כמו בן מתו אחרים בלא מספר: (ל"ד) ואיך תנחמוני
הבל ותשובותיכם (דרכיכם) נשארו מעל, בלא מועיל. ואלה הדומין: השמו,

לשון שתיקה (א) והיתה אמן שומימה (ב). (מעל) [נועיל], מועיל. נפגע, לשון פיוסים ודומה [ו] אל תפגע בי (ירמיה ו' ט"ז) ועוד (פגעו) [פגעו נא] בה צבאות (שם כ"ז י"ה). כידו ואידו אחד הם. עטיניו, אין לו דמיון ולשון לע"ז נירילושני הוא מקום ראשי עצמות המתחברים זה עם זה. (ה) תנכרו, כמו ויתנכר עליהם (בראשית מ"ב ז'). רנכי נחל, כמו ורנבים ירובקו (לקמן ל"ה ל"ח) והם ביתרי אדמה:

כ"ב.

(א - ב) ויען אליפו הלאל יסכן נבר, השיב אליפו הלאל ילמד דעת, היוכל אדם ללמד להקב"ה ואם יוכל למצוא וללמד את מעשה האלקים מראש ועד סוף להתלמד עלימו, על מעשיו, גבר משכיל, באומרך זה ימות בעצם תומו וזה ימות בנפש מרה (לעיל כ"א כ"ג וכו'), מי יגיד על חפצו מבריותיו, ולכך לא יוכל אדם להתבונן מעשיו: (ג) ההפין לשדי, היקח ממך הפצי ממון אם תצדק, ואם יקח ממך בצע ממון כי תתם דרכך, כמו (שהוא) אדם צדיק (ו)[ה]נותן לחבירו צדקה: (ד) המיראתך, אתה אמרת ועצת רשעים דחקה ממני (לעיל כ"א ט"ז), אם היית ירא אלקים היה מוכיחך בזה החולי לבוא עמך במשפטים האילו: (ה - ו) הלא רעתך היא רבה בלי חקר לעוונותיך, כי זה היה מנהגך לחבול ולמשכן אחרים ואהיך חנם שלא היה מחוייב לך כלום, והיית מפשים בגדי ערומים: (ז - ח) לא מים עיף תשקה ומרעב תמנע לחם, היית מונע לחם. ואיש זרוע כמו שהיית אתה לו הארץ לשלול שלל ולבוה בו לפי שהיית נשוא פנים (ושבתה) [וישבת] בה בזרוע רמה: (ט - י) אלמנות שילחת ריקם, שאם באו אליך לעשות עמהם (ס)[ן] חסד ולא ריהמת עליהן, ולא עוד אלא היית מדבא זרועות יתומים. ועל כן סביבותיך פחים, מכאובים האילו, ויבהלך פחד פתאום: (יא) או חושך, וכי סבור אתה בדעתך שלא תראה, בשבועה הווה על הוה תבוא לך שרוב זיעת מים חכמך, כמו אדם השורח והוא רטוב וטבול מויעים (!) הנוטפים איבריו מים: (י"ב) הלא אלו הגביה שמים וראה ראש כוכבים כי רמו, עבור שתראה כי השמים גבוהים ורמים לכך אמרת מה ידע אל, מכל מה שעושים בני אדם אינו יודע הקב"ה מאומה לפי שבעד ערפל ישפוט, למעלה הוא שופט ולא למטה, וזהו שאמר איוב והוא רמים ישפוט (לעיל כ"א כ"ב) (ולא) [והוא] אמר בשבחו של מקום שהקב"ה שופט גבוהים ורמים וכל שכן בני אדם, ואליפו סיבב את הדבר כדי לחייבו ואמר לא כך אמרת שבעד ערפל ישפוט הקב"ה ולא בארץ לפי (שבעבים) [שהעבים] סתר לו ולא יראה חוץ מן העבים, אבל בסיבות השמים שם יתהלך. זה מנהג הרשעים שאין הקב"ה רואה אותם שנאמר אין רואה אותנו עזב ה' את הארץ (יחזקאל ח' י"ב), ויאמרו לא יראה יה ולא

(א) עין פירוש ר"ק וגם אבן גנא ברקמה צד 196. (ב) זה הפסוק אינו נמצא וראה שהחבת מעה במהדחת הכתיבה וצ"ל "שומימה במעשה אהנך" ולשון הפסוק הוא "ותשב תמר ושוממה" (ש"ב י"ג כ'). (ג) nerfs. (ד) ק פירוש רש"י וראב"ע מפרש בענין אצ. (ה) כפירוש ראב"ע. (ו) אפשר שצ"ל בסביבות.

יבין אלקי יעקב (תלים צ"ד ו'): (כ"ו—י"ח) האורח, אותו דרך שאמרת אשר דרכו מתי און שאמרת עליהם וכרנע שאול יחתו (לעיל כ"א י"ג), אשר הוכרתו בלא עתם ונהר חזק היה יסודם שאמרת עליהם (לעיל כ"א) זרעם נכון לפנייהם עמם, שורו עבר, ישלחו כצאן עויליהם, (שהוא) [שהם] שרשי צאצאיהם בלא מיעוט פלנים כמו נהר חזק כי היה שרשם אל מים רבים, הן שאמרת עליהן ואמרו לאל סור ממנו (לעיל כ"א י"ד) לפי שלא תוכל לפעול לנו שום דבר, [מוסב] על הרשעים האומרים בלבם לא ייטיב ה' ולא ירע, והוא מילא בתיהם כסף, וגם אמרת ועצת אילו הרשעים רחקה מני (לעיל כ"א כ"ז) ולא רחקה ממך אלא מעולם דבקתה באורחותיך באהבה ולפיכך באו עליך נגעים האלו: (י"ט) ועתה יראו צדיקים וישמחו ונקי ילעג למו, הצדיקים והנקי (ו) גם ישמחו על מפלת הרשעים כמותך וכמות אילו שאמרת: (כ—כ"ב) אם לא נכחד, בשבועה נשמדו הן ואנשי ביתם*). ויתרם אכלה חרונו של הקב"ה שהוא אש אוכלה וכן נקרה לך עבור מפעליך הרעים מהותיר לך שריר, אבל הסכן מעתה דרכי ה' להיות שלם עמו וקה ולמוד ספיו תורה המוקדמת היא (לבהם) [ובבהם] תבואתך טובה: (כ"ג—כ"ד) אם תשוב עד שדי מיד תבנה, ו[ב]לבד שתרחיק עוולה מאהליך, ואז תשית על עפר ערמה (?) תוקף מבעוד (?) נפשך ב), וכחול הגתלים יהיה לך זהב אוסיר: (כ"ה) ויהיה הקב"ה בצריך וכסף הרבה יהיה לך: (כ"ו—ל) כי אז בשוכך להקב"ה, אם היית שואל שאילותיך ותשא אליו כפיך לתפילה, ותעתיר אליו מיד ישמעך, ואם תשלים לו נדריך, מיד ותגור אומר ויקם שתבקש ממנו חפצך והוא יקם לך, ועל דרכיך אליו היה מניה אור, שכבר הושפלו והושחרו, ותאמר גוה, שאיך מתייסר מ[י] כלתו וכחותיו אלא תאמר גאוה ונאון, והקב"ה אינו רוצה כן, אלא גבר שהוא צנוע ושפל רוח ושיענו, וכן אמר דוד כי רם ה' ושפל יראה ונבה ממרחק יידע (תלים קל"ח ו'), והוא ממלש הצועק ונאק, וכן היית נמלש עבור נקיית כפיך: ואלה הדומין: יסכן, לשון לימוד כמ' ההסכן הסכנתי (במדבר כ"ב ל') ותרג' המילף (ה) אליפנא. פהים, כמו ומדיבות נפש (ויקרא כ"ז כ"ז) ותרג' מפחן נפש, ועוד קול בת ציון תתייפה (ירמיה ד' ל"א). שפעת, לשון ריבוי כמו שפעת נמלים תכסך (ישעיה ס' ו'). הונ, לשון הקפה כמו חזק חג על פני מים (לקמן כ"ז י'). (וכצוקי) [ובצור] נהלים, הן אבני החול. (אינקת) [אינקי] כמו אנקת אסיר (תלים ע"ט י"א), ויש פותרים אותו לשתי תיבות אי לשון הוות ונקי כמו למלש צדיק מדהות:

ותי הספר.

(א) נראה שפירש כ"ש"י כמ' יקום נ"ן תחת מ"ם וכמו כ' כתב ר' יונה ברקמה, "קימנו במקום קימם" עין שם צד 191, גם ר' ישעיה מראגי פירש כ'. (ב) הגירסא הזו קשה מאוד לישבה ואפשר שצ"ל "ואז תשית על עפר ערמה תוקף מסעוד נפשך" ו"ל אינך צריך למבצרים אלא העפר ערמה תהיה לך למבצר כמו שפירש ר' זרחיה (עין בכפר תקות אנוש), "שיהיה מבצור ותקפו על שכת הארמה ולא יהיה צריך למגדל עד לשבת ב"ו" ונראה שקרא המחבר כצור ואפשר שמעך מפני שתרנוס מתרגם, "האיך" או מפני שהיתה לפניו באמת נוסחא "כצור", עין בחזמק. (ג) עין בהערה הקודמת. (ד) גירסת "אי נקי" במלה אחת הביא החכם קעניקאט ועין גם רש"י מה ששמע בשם ר' יעקב.

כ"ג.

(א—ב) ויען איוב נם היום מרי שיחי, הומרר עלי שיחי, מכתי כבדה על אנטתי: (ג—ה) מי יתן ידעתי, אולי שארע מקומו של הקביה שאמצאהו שם הייתי יכול לבוא עד מקום תכונתו של הקביה שאערוך לפניו משפט ולמלאות פי ויכוחין ואז הייתי יודע מה מילין יעניני וגם הייתי מבין מה יאמר לי: (ו—ז) הברוב כח, אם הייתי בא לפניו לדין היה מדייניני ברוב כוחו ולא היה מעוות משפט וצדקה ושישים בי כוחו לשופטיני לפי ששם יש ישר ונכוהות עמו ולכך היה מופלס לנצח משופטי: (ח—ט) הן קדם אהלוך אני אנה אלך שאמצאהו, ואם (לאו) אהלוך למורח ואיין, ואם אהזור למערב לא אבין לו גם משמאל, לצפון, שמאל שעשה ולא אראה, יעסוף אדם בדרום ולא יראה, ויש אומר יעסוף ימין שהעסיף הקביה דרום בשמים^(א) ולכך אני אומר ואפלטא לנצח משופטי: (י—י"ב) כי ידע איזה דרך היה עמדי, בחנני יצאתי מזוקק כזהב מבלי חטא. באשורו אחזה רגלי, בדרכי אשורו תמכה רגלי דרכי שמרתי ולא אס ימין ושמאל וגם ממצוות שפתיו לא סרתי וגם מחוקי שקבלתי על עצמי הכל צפנתי על לבי מצוותיו וחוקותיו ואמרי פיו: (י"ג—ט"ז) והוא באחד ומי ישיבנו, והוא בייחוד ולברו נשגב ומי יוכל להשיבו דבר, ומה שתאוה נפשו יעשה, כי הוא שליט בכל. וגם יש פותרים והוא באחד באוחז שום דבר מי ישיבנו. אהו, כמו נאהו בסבך בקרניו (בראשית כ"ב י"ג) וחירגם אחיר ולפי שעושה בכל אם למות אם לחיים אם למחוק ואם לרפוא כך עשה הקביה ממני שכבר השלים הקביה חוקי ימי שהיה לי לחיות. וכדנה רבות עמו, (וכמה) [וכמו] אילו משלים חוק ימיהם לכל בני אדם, על כן מפניו אבהל בשאתבונן כח מעשיך ואפחד ממנו שהוא הדרך לבי בפחד ובבהלה: (י"ז) כי לא נצמתי, מדוע לא נכרתי קודם שיבא יום חושך והאופל אשר כסה פניו, שמוטב היה לי מות בהיותי בחוקתי ולא עונה ביטון זה:

כ"ד.

(א—ד) מדוע לא נצפטו עתים, של רשעים. ויודעיו, הם שמכירים הרשעים (לאחז) [לא חזו] ימיהם כנולנים שגולו נבולות אחרים כדי להרחיב את גבולם וגם יגולו עדר ויאכלו, חמור יתומים ינהנו להם וחבלו שור אלמנה וגם ימו אביונים מדרך נתיבותם ללכת דרך לא סלולה ויחד מתחבאים (מפחדים) [מפניהם או מפחדם ב] עניי ארץ: (ה—ח) הן פראים, הן דומים הרשעים כפראים המלומדים לילך במדבר, כשיצאו בפועלם העניים. (י) אשר (להם) [לחם], וכמו כן אמר שלמה ערב לאיש (תם) [לחם] שקר ואחר ימלא [פיהו] חציץ (משלי כ' י"ז). והקביה מודד לרשעים מידה כנגד מידה הן נזלין לחם העניים יבואו להם השורדים

(א) בעי זה פירשו רש"י ור"ק. (ב) מסופק אני בזה אם לקחת מפורש כמו שמוסיף ר' יוסף קמחי בפרשנו או מפניהם כמו שמוסיף הראב"ע. (ג) ג"ל שג"ל החבוא ומסב על פסוק העבר. — נקחת אלו הם בכתב יד.

שיקצרו בשדה אותו רשע בלילו, והו קצירו וגם (קדם) [כרם] אותו [רשע] ילקטו ויבצרו השודדים. ערום ילינו, הם נולו מלבוש העניים והגיהו ערום מכלי לבוש ולא הגיהו לו כסות (ו) בקרה לכן מודד הקביה מידה כנגד מידה שיבואו השודדים עליהם ושוללים ונוזלים עורם ונשארם ערומים, ולפי שאין להם לבוש ובסות בורחין להחבא תחת סיפי הסלעים ומזרם הרים ירסבו מבלי מחסה (ובניבור) שאין להם בגד. היבקו צור, כדי שיתחמם אצלם: (ט—יא) משוד יתום, וגם נולו היתום מטוב שלו ישחיתוהו שיפשיטוהו ערום ויוליכוהו מבלי לבוש וגם אם ימצאו רעבים שנושאין עומר כדי להתפרנס ממנו נוטלין אותן לעצמן^(א), לכן מודד הקביה במידה זאת, שאותו תירוש ויצהר שעשו הן צמיאים ממנו: (יב) מרוב בעם וחומה שמפילין הרשעים על העניים כשהרנום יצעקו וינאקו, גפיש אותן הללים תושיע^(ב) ואלי לא ישים על הרשעים מפלה בעשותם כל אלה: (יג—יד) המה היו כמורדי אור ולא הכירו דרכיו של הקביה ולא ישבו בנתיבותם, באיזה עניין היו כמורדי אור לאור יקום רוצה כשיתחיל להחשיך^(ג) יקום רוצה לקטול עני ואביון ובלילה יהי כנגב להרוג ולהשמיד ועין אותם נואפים שמרה נשף לאמר לא תשורני עין, לא תראני עין. וסתר פנים ישים, לפי שמשים עצמו בסתר בלי תשורנו בני אדם, וגם חתר בחשך בתים לשלול שלל ולקטול ולנאוף, וביום הם נסים לתוך אהליהם ולא יצאו החוצה כי אם בלילה ובוה העיניין היו כמורדי אור, לא ידעו אור, יהיה במחשך מעשיהם, ולכן מודד להם הקביה מידה כנגד מידה שמהפך להם בקר לצלמות וחושך למה כי יכיר ה' מעשיהם הדומין לבהלות וצלמות^(ד): (יד—טו) קל הוא על פני מים, שהן נגרו בארץ החיים ליקבר בקצת^(ה). תקולל חלקתם בארץ. לא יהזור דרכם לדרך טוב, שכן אומרים בני אדם אחר מות הצדיק ובר צדיק לברכה ועל הרשעים אומרים וישם רשעים ירקבו^(ו), לפי שבעון הרשעים צייה וגם הים באה לעולם (שמצפערין) [שמפניהם נעצרון] השמים מלהוריד של ומטר. וגם (נילו) [נילו] מימי שלג, מליד לארץ מי הם העושים רשעים שהמאיו^(ז), ולפיכך ישבחוהו רחם, שילך לו מזה העולם וממתקים ממנו רימה ותוליעה, ועוד לא יזכר ותשבר כעץ עוולה שהיו עושין שאחר מות הרשעים נשברין ומעשיהם נהדלו: (טז—יז) רועה עקרה, אותו רשע מישבר^(ח) עקרה שלא תלד ולא למנה אין עושה טוב שכן הוא יפה להיטיב לאלמנה מלענותה והוא הרשע עושה כל זדונות האילו. ימות בחצי ימיו, ובוה העיניין מושך הקביה אבירי עולם שהן חזקים בכח נבורתם שאם יקום בבקר לא יאמין בחייו לראות הערב ברשעתן, אבל אם חזור מהסאיו יתן לו לבטה וישען^(ט). ובלבד אם ישען, ועיניהו על דרכי יושר, הרשעים אם יתמידו בדרך הטוב או בדרך החושך, ואם אוהזים דרכי יושר יתן לו לבטה ואם לאו

(א) זה הוא פירוש א' של רש"י. (ב) בפסוק הגרסא "תשוע" והמחבר היה לפניו גרסא אחרת (ג) פי' אור חושך כמו בלשון חכמים אור לי' ופי' זה מביא ראב"ע בשם י"א ופליג עלי' ועי' גם סעי' גנים (ד) פירוש ראב"ע. (ה) פי' רי"ק וראב"ע. (ו) כעין זה פירשו רש"י ורי"ק אלא שהסיבו המל' על אנשי דור המבול ואמרו שכן אומרים עד היום מי שפרע וכו'. (ז) כעין זה רש"י ורי"ק וע"ע שבת ל"ב ע"ב בעין תחומת ומעשרות שמים נעצרים. (ח) ק פי' ראב"ע דם"ק.

וירמו מעט ואינם והומכו, וימותו. בכל א' דבר יקפצו ללכת מהיים למות. וכראש שיבולת יכרתו: (כ"ה) ואם אינו כן כדבריי מי הוא בכס שיבויבני לשום לארץ מילתי. ואלה הדמין: מעיר מתים, לשון אף והרון כמו עיר ובהלות (ירמיה מ"ח). שאול הטאו, הן הרשעים ההוטאין. יקפצון, כמו לנחר ומתרגמין לקפצא (ויקרא י"א כ"א):

כ"ה.

(א—ב) ויען בלדר המשל ופחד, הממשלה והיראה עם הקב"ה שהוא מושל וטרא וגם עושה שלום במרומיו בין אש למים: (ג) היש מספר לגדודיו על מי לא יקום אור שלו, כשהוא זורח, זאת ענה בלדר כנגד שאמר איוב שם ישר נכח עמו (לעיל כ"ג ז') וענהו בשבחו של הקב"ה: (ד—ו) ומה יצדק אנוש עם אל, כי תאמר ואפלטא לנצח בהנני כזהב (לעיל כ"ג י"ג) הן עד ירח לא י' יאהיל, הגה מסיר הקב"ה ירח וכוכבים לא יהל אורם: (ה) ואף על אחת כמה וכמה כי אנוש רימה ובן אדם תוליעה שיצא זכאי מן הדין. עד, לשון הסרה: (ו)

כ"ו.

(א—ג) ויען איוב ללא כח, ממענה דברך איזה נלחמת (?) ואיזה עזר אמרים למי שאין לו כח כמוני מה הושעת אותו ורוע שאין לו עזר וכח [זה] היה אומ' עבורו. ומה יעצת, מה עיצה נתת בדברך אילו למי שאין לו הכמה ואיזה תורה לרוב הודעת, שיוכל אדם להתלמד ממנו, לעיניין הגראה היה מלעיג איוב (בריעיו ובלבד) [בריעו בלדר] שפתח בשבחו של מקום ולא האריך כי אם פסק מיד: (ד) את מי הגדת מילין (אליו) [אילו?] שלא ידעם כמוך וגם אנהנו נדע בשבח זה. ונשמח מי, אותה נשמה המוציאה אותם (דבר דבר) [דברים] שתוכל לדבר למי היא, הלא לה' שנאמר ויפת באפיו נשמת היים (בראשית ב' ז') ומתרגמין לרוח ממללא: (ה—ו) הרפאים, אתה פתחת בשבחו של הקב"ה מעט, אני אומר לך הרבה, ראה עתה והתבונן נשמת החיים והמתים שהן רפאים והן מתהלכים בתללו של עולם והן אשר מתחת מים, והים וחיות קטנות וגדולות ושואל ואבדון הכל ערום נגד הקב"ה באין כסות להסתר שם שהכל גלוי לו וידוע לפניו: (ז—ח) נוטה צפון על תוהו תולה ארץ על בלימה, צורר מים בעביו, שמצור את המים הקב"ה בעבים ולא נבקע ענן עד שיתן להם רשות, והעבים עשוין בעין שמלה ואעפ"כ אין סיפת מים יוצאה כי אם במקום אשר הורשו לשפכ' (ח), וכן אמר שלמה מי צרר מים בשמלה ונוטה שמים כיריעה: (משלי

א) הגרסא בפסוק "כח". ב) פירוש רש"י בלשון ל"א עיין ילקוט תתקי"ב. ג) פירוש רש"י ד) יש גרסא ולא בוי"ו ויש בלא וי"ו אבל לפי המסורה יש לנחם בוי"ו עיין פנחת שני. ה) יאהל כמו יארד משורש הלל עיין רד"ק ספר השרשים שורש הלל וכעין זה פירוש ראשון של רש"י. ו) עיין רש"י זר"ק בשרשים שורש קדח, וי"ם הן עד ירח ר"ל מסיר אור ירח" וכן פירוש ר"י קסתי ועיין גם מעין גלים. ז) פירוש רש"י "מלעיג עליו" על שקיצר מענהו וכו'. ח) פירוש רש"י "מ" תיבות, נוטה שמים כיריעה" אינו שייכות לפסוק זה.

ל' ד'): (ט—י) מאחו פני כסא, האחו הקב"ה כסא הכבוד ופרשו עליו עננו וגם
 חוק סיבב על פני מים, זו הארץ שנתנה ה' על פני התהום ועומדת שם עד
 תכלית אור עם הושך, ויש אומרים חוק הג' על פני מים, האבן שתייה אשר שם
 הקב"ה על פני התהום כדי שלא יציף התהום ויכסה העולם: (י"א—י"ב) עמודי
 השמים מתרפים ויתמחו מנערתו, בכוחו רנע הים ויהמו גליו ובתבונתו מחין הגדולים:
 (י"ג) ברוחו שמים שפרה, במאמר כוחו שמים [נברא], ובראה ידו נחש בריה זה
 לויתן א' שהוא חוק כבדית: (י"ד) הן, פלאות אלה הן מקצת נבורותיו [ו] דרכיו,
 ורעם נבורותיו מי יחבונן, מי יכול לידע [הרעמים?] מה הם ואעפ"י שאנחנו
 שומעים לא נדע מה הם ועל אחת כמה וכמה הנבורות שלא שמענו ולא ראינו
 ולא ידענו איך נוכל למצוא כי מאד עמקו ואין חקד לתבונתו, וגם אמר שלמה
 אשר לא ימצא האדם וגו' (קהלת ג' י"א). הרפאים, הם המתים ג' כמו רפאים
 בל יקמו (תהלים פ"ח י"א). יהוללו, הוא חללו של עולם ד'. שפרה, לשון
 יופיה כמו אף נחלת שפרה עלי (תהלים כ"ז ו'):

כ"ז.

(א—ד) ויוסף איוב, חי וקיים הוא האל אשר הסיר משפטי ודן במריחות
 נפשי ואעפ"כ כל ימי בעוד נשמתי בי ורוח אלו' תהיה באפי לא תדברנה שפתי
 עוולה ולשוני לא יהנה רמייה, אם פתר לא כמו [אם] יראה איש (אישר)
 [באנשים] (דברים א' ל"ד): (ה—ו) חלילה לי שאצדיק אתכם [שאם] (ש) הייתי
 מדבר עוולה ורמייה והייתי חוזר לדרך הרשע מיד הייתי מצדיק אתכם, שגדול
 הוא עונש הצדיק בשובו מצדקו ויעשה עוול (לכל) ויחזור בו מעונש הרשע
 (המתמה) [המתמיד] עצמו ברשעתו, לכך עד אנוע לא אסיר תומתי ממני כמו
 שההזקתי עד הנה מיכאן ואילך לא ארפיה ולא יחלוקי לבבי מימי נגד קוני:
 (ז) יהי כרשע אויבי, חזר עליהם לקללם עבור שהיו מהייבין אותו ואמר להם
 (יראו) [יהיו] אילו ריעי המחייבין אותי ויהיו מתקוממי] עלי בדברים כרשע
 וכעוול: (ח) כי מה תקות חנף שהוא בוצע בצע מה תקוותו כשמשליך הקב"ה
 נפשו ממנו: (ט—י) הבצעקתו ישמע אל או אם יתענג על הקב"ה, שיקרא[נו] בכל
 עת, אינו עושה כן שיקרא אלו' בכל עת כי אם בעת צרתו ולכך אין הקב"ה
 משגיח לתפילתו: (י"א—י"ב) אורה אתכם, אלמד אתכם מה עם אל. אשר עם
 שדי לא אכחד מכם, ואעפ"כ הן אתם כולכם תראו מנהג העולם ולמה זה הבל
 תהבלו (שנתנכרו) [שתתנכרו] אלי בהבליכם כמו (שאני) [שאיני] יודע את
 משפט אלקים: (י"ג—י"ז) זה חלק אדם רשע עם אל, ונחלה שלוקחין אנשים

(א) פירש"י בלשון ל"א. (ב) תוספתי מלת הרעמים ופירשוהו הוא אע"פ שאנחנו שומעים באזנינו קול
 הרעמים אין אנו יודעים מה סיבב עין פירש רי"ק ועין גם ב"ר ריש פ' י"ב: "אמר רב הונא על סחו של
 רעם אין אלה יכול לעמוד על סדן של עולם על אחת כמה וכמה" כמו שמביא מעין גנים. (ג) פירש רי"ק
 נגד רש"י עין גם רד"ק בשרשים. (ד) נראה שגם רש"י פירש יחללו מלשון חלל שאומר שבעה חללים בלל.
 (ה) רד"ק בשרשים שרש שפר. (ו) המחבר מפרש יחף כמו יחלף בחלף אותיות ל"ד רי"ש ומצאנו בעין זה
 ביוחקאל י"ט ו' אלמנותיו שיש מפרשים כמו ארמנותיו עין מכלל יופי. (ז) פיר' למה תחזיקו אותי רשע והלא
 יודע אני את משפט אלקים, בעין זה פ' רי"ק המשך הפסוקים ע"ש.

רשעים משדי ואמר זה (גודלם) [גודלם] מנת מדתם מאתו. אם ירבו בניו, אינו רבות לדבר אלא (להרב) [להרב], ואם יותר מהם צאצאיו לא ייטעו להם כי אם ימותו ברעב ובצמא (וימנעו) [וימצאו] עניים, ואם ישרדו ישרידיו במות יקברו ואלמנותיו לא תבכינה, [ו]לפי שמתים כלם אנשים ונשים מה מועיל עושרה, שאם יאסוף ויצבור כסף וזהב לרוב כעפר אדמה וכהומר הוצות לרוב, יכין, מלבוש יכין הוא [ו]צדיק ילבש אחר מותו, כספו ונכסיו נקי וצדיק יהלוקו: (יח—כ"ב) בנה כעש ביתו, והוא נעשה בידו כעש וכסובה שעשה (אוצר) [נוצר] הפרס שימלטלנה ממקום למקום. עשיר הוא בשובבו לא יאסף, לא ימות קודם עד שהולך אותו העושר. עיניו יפקח ואיננו הממון לפי שהשינו במים בלחות ובתוך הלילה נגבתו סופה. וגם נשאו רוח קדים והולך לו וגם הסעיר המקום (למקומן) [ממקומן] ויבואו עליו שודדין ובוזזין אותו, ואותו רוח הקדים משלך עצמו על הממון בלא (חלמות) [המלה] מיד הרשע ברוח יברה: (כ"ג) עני יספוק ידו וישרוק ממקומו על הרשעים המשליכים בפיו עליו לבוזו ויצטער בדבר זה, וכוה החלק של רשעים כן יהי חלק ריעי הנחפכים לי לאויבים ומכים להי בדברי חירופין על כן אין להם רוח הכמה ולא חלק הקביה להם בבינה לפי שאין החכמה מצוייה בפי כל אדם:

כ"ח.

(א—ג) כי יש לבסוף מוצא ומקום שיתכונן ממנו הזהב, וגם ברזל מעפר יקח ואבן שהוא חזק להצוב ממנה נחושת, וגם קין שם להושך ולכל מה שיש בעולם הוא שם תכלית וחקר ויודע מה שיש בו אפילו אבן שתייה (=) שהוא במקום אופל וצלמות. ויש אומ' (אופל) [אבן] כמו בינה מבין הקביה מה באופל ובצלמות: (ד) פרץ נחל מעם נר, מפרין הקביה מימי הנחל מעם המעינות, מעיין המניר, ואותם הנחלים שהיו מני רגל, שבני אדם נמנעים מלהלך לשאוב מים ונסתלקו ונעו המעינות בשעה שרצין: (ה) ארץ ממנה יצא לחם, תמצא ארץ זרעים וצמחים ותחתיה מתהפכת אש שאותן [מימות] היוצאין משם הן המין ועושה הקביה נפלאותיו שלא ישרפו מחימום האש ויצא ממנה לחם לבני אדם: (ו—ח) וגם יש מקום שאבניו ספירים ועפר הארץ שוהב יש לו ואותו נתיב לא ידעו עיט ולא ראתהו עין איה (ואפי') [ואף] לא הדריכוהו בני שהין ולא סר עליו שחל לדרוך: (ט—י) וגם ראה גבורותיו של הקביה שבצור ההלמיש שלה ידו והפך משורש הרים. בצורות באבני הצורים שהם חזקים ששם יבקע הקביה יאורים. כל כבוד ראתה עינו כל אילו המקומות הוא יודע: (יא) מבני, ממקום הפלגים מוציא הקביה יבלי מים לחבוש מהן נהרות. ותעלומה, וכל דבר הנעלם מעין כל בירה גלוי הוא לפניו ומוציאו לאור ג', ויש אומרים תעלומה, המים הנעלמים בנבכי הנחלים מוציאו הקביה לחבוש מהן הנהרות: (יב—יג) לכל יש

(א) יחזקו לשון ימים עין רש"י ור"ק. (ב) כעין זה פירש ר"ק: „אבן אופל וצלמות אבנים מפולמות ומשוקעות ב ת הום שהוא אופל וצלמות וכו'". (ג) עין ר"ק.

מוצא, והחכמה מאין תמצא, לא ידע אנוש ערכה להעריכה לשום חפץ שכך אמר שלמה על החכמה [ו] כל (ה) הפצים לא ישוו בה (משלי ח' י"א): (ט"ו) סגור הוא מרגליות: (ט"ז) לא תסולה בכתם, לא יוכל להשוותה*) באבנים טובות ומרגליות: (י"ח) ראמות (וגדיש) [וגביש] לא יזכרו לפני החכמה יותר מפנינים: (י"ט) לא יערכנה (פדמה) [פמדה] מכוש ו[ב]כתם ודב פדור לא תסולה ב: (כ"ה) ומים (תיקן) [תיכן] במדה כמו מי מדר בשעלו מים (ישעיה ט' י"ב): (כ"ו) בעשותו למטר חזק ודרך לחייו קולות, לעבים*) העומים בקולות: [(כ"ז) או ראה], כלומר שברא את העולם מאז מקדם ברייתו ראה ויספרה הכינה וגם הקרה ובמילה זו אמר ה' קנני (משלי ח' כ"ב): (כ"ח) ויאמר לאדם, אמר הקב"ה לבני אדם אם אתם רוצים לידע חכמה ובינה הוו יראי השם, כי היא חכמתכם ובינתכם, וכן אמר (שלמה) [דוד] ראשית חכמה יראת ה' (תהלים קי"א י'):

כ"ט.

(א—ג) ויוסף איוב, מי יתני כירחי קדם, בהלו נרו והיה גדול עלי בה שהייתי הולך לאורו בתוך החושך, כלומר בזמן שבני אדם היו מוצערין היה לי אור גדול: (ד) חורפי, כשהייתי חזק ובריא. בסוד אלו' עלי אהלי, כשהייתה עצת ה' להיטיב לאנשי ביתי: (ה) בעוד שדי עמדי. נעריי, (ו) עבדיי: (ו) בחמאה ה', ולמה כתי' בחימה לפי שהיה בחימה של הקב"ה וצור יצוק עמדי (כלומי) [פלני] שמן, והיה מדבר אילו הדברים על עושרו הרב בזוכרו חמאה ושמן: (ז—י) ואז איך היה מנהגי ובצאתי בעד משער עלי קרת ברחוב העיר מקום מושב המלכים והשרים שם הייתי מכין מושבי ובלכתי עלי קרת, אם ראוני נערים ונחבאו, מיד מתפחדים כי נפל פחד עליהם, חקנים כמו עמדו על רגליהם והשרים העומדים שם עצרו מדבר במילין, וכף ישימו בפיהם, וקול אותם הגידים נחבאו ולשונם לחיכם דבקה שלא יוכלו לדבר מרוב פחד והיו סוגרין פיהם: (י"א) אוון שמעה, חזר להם תשובה באמורכם לא מים עייף תשקה (לעיל כ"ב ז') וחזר ואמר להם מעולם לא עשיתי כן אלא כך היה מנהגי להיטיב לכל עובר ושב לעניים ולאביונים, שכל אוון שהייתה שומעת מעשיי הטובים ותאשרני כי היה אומר, איוב [הוא] מי שנומל חסד, ועין הרואה מעשים אילו הייתה מעידה עלי האמת שהיה מנהגי כן: (י"ב) כי אמלט עני משוע: (י"ג) ברכת אובד, אם היה אדם מאבד ממונו הייתי משלם לו אבידתו והיה מברכיני ותבוא עלי ברכתו. ולב אלמנה הייתי מרגן ומשמח במעשיי שהייתי מרגנה ברוב הטובה שהייתי נומל לה: (י"ד) צדק לבשתי, כגבר העושה לבושו כן העפיתי והלבשתי עצמי צדק ומשפט וילבשיני כמעיל וצניף: (ט"ו) עינים הייתי, שהייתי מפרנס לעור ולפסה והיו שמיחים כאילו היה להם עינים ורגליים: (ט"ז—י"ח) אב אנוכי לאביונים,

(א) פי' ר"ק "לא תשתח" (ב) כאן חסר הפי' עד פסוק כ"ה. (ג) והיו פז"ל עקן מאי חזיק אמר רב יהודה פרחות מאי פרחות אמר רב פפא עיבא קלישתא תהי עיבא כשיכתא (תענית ט' ע"ב). (ד) נראה שחסר "קדם מפעלי מאו". (ה) נראה לי שצ"ל בחמה כמו בחמאה ועיקר רש"י ר"ק וראב"ע וס' סעק נגים שכלם פירשו בענין זה.

ליוון ולכלכל. ודין לא ידעתי אחקרהו היטב ואחריכן הייתי פוסקו והייתי משבר מתלעות עול להשליך מורפו משיניו, שאם היה אדם נוזל את חבירו ובאין לפני לדין כשהייתי מוציא הדין לאמיתו הייתי נוטל מזה ונותן לזה, ובחוקת(י) מעשים הללו סברתי ואמרתי עם קני אנוע, כלומר עם כל אנשי ביתי. וכחול, עוף הוא ששמו חול(א), ויש אומ' כחול הים [ארכה ימים]: (י"ט - כ) שרשי פתוח אלי מים, שהיה זרעו פרה ורבה בבנים ובבנות. ומל ילין בקצירי, שהייתי מצליח בכל דבר, ועתה כבודי שהיה לי קודם היום כבר נתחדש עמדי לקלון, וקשתי וכוחי בידי תהליף: (כ"א - כ"ב) לי שמעו ויחלו, חזר לדבר העליון ואמר היו שרים והוקנים סותמין את פיהם כשהייתי מדבר. אהר[י] דברי (תלעיג), וכשהייתי מסיים את דבריי לא היו משנים את דבריי ועליהם היו פותחין [פיהם] (ב) עד בוש שלא היו מדברים בפניי כי אם באיחור מילתי (ו) מרוב פחד אשר נפל עליהם: (כ"ד) ואם הייתי משחק עליהם לא היו מאמינים (ג). ואור פניי לא יפילון, לא הכעיסוני מעולם כדי לשנות את תוארי: (כ"ה) אבהר דרכם, הייתי בוחר מקום הנבחר והנכבד במקום מושבם ואשב שם לראש ואשכון כמלך בגדוד וכחכם אשר אבילים ינחם:

ל

(א) ועתה ישחקו עלי ומלעיגים (ממני) ריעיי אשר הם צעירים ממני ולא נאה להם וגם לאבותיהם להידמות לי לפי אשר מאסתי אבותם לשית אפילו עם הכלבים של צאני כי לא הייתי בצרה [בוחרם?] שיהיו אבותם רוע(ה)[י] צאני, לפי שהיו לי רועים רבים ונכבדים מאבות ריעיי: (ב - ד) וגם כח ידיהם למה לי, כי נאבד מהם כח טוב והיו בחסרון וברעב כיחידים, והוא שאמ' בהסר ובכפן גלמוד, ולמה (לא) [ש]היו יחידים שנסעו לארץ צייה שואה ומשואה וגם שם היו רעיבים וצמיאים בעירום ובחוסר כל, והיו כורתים עשבי מלוח בין אילנים אחרים ושורש רתמים היה לחמם שלא היה להם מזון לאכול: (ה - ו) מן ניו יגרשו, מתוך ישוב בני אדם היו נגרשים ומריעים וצועקים עליהם כנגב, כמו שבני אדם צועקים על הגנב והוא בורח כך היו צועקים עליהם ובורחין להם ונכנסין לשכון בשברי הנחלים ובמחילות העפר ובנקיקי הסלעים: (ז) בין שיחים (ינאקו) [ינהקו], בין האילנות נואקים מרוב (חיסרונני) [הסרונם]. ותחת הרולי מדבר יסופחו, היות למו למחסה ולמסתור מזרם וממטר לפי שהיו גרושים מהסתפה בתוך בני אדם על כי היו ערומים מבלי מחסה חיבקו צור הרולים שדרכן להזיק לבשר ודם (י):

(א) זה פי' רש"י ור"ק וכדי להבין מה שרצה המחבר לומר בפי' זה אציג בכאן דברי ב"ר י"ט ה' האבילה (כלומר חזה) את הברכה ואת החיה ואת העופות הכל שמעו לה חץ מעוף אחד ושמו חל' הה"ר וכחל ארכה ימים, דבי' ר' ינאי אמרי אלף שנה הוא חי ובסוף אלף שנה אש יוצאה מקנו ושורפתו ומשתייר בו כביצה וחזר ומגל איברים וחי וכו'. הד"ל בהגה"ה: אפשר דר"ש מדכתיב ברישא עם קני אנוע. (ב) נראה שר"ל חי ממתנינים בפה פתוח לשמוע דבריו. (ג) פירוש רש"י: לא היו מאמינים שאני משחק עמהם מפני חשיבותי. (ד) נראה שב' מעמי מלת ספוח מעורבים כאן (או שחזרו איזה מלות) א' פי' המלה כמו ספתני נא אל אחת הכהונות (שמאל א' ב' ל"ו) ופי' הב' כמו ושפח ה' (ישעיה ג' י"ו) ענין לקחת.

(י) תיעבוני רהקו מני ומפני לא חשכו רוק, כמו שאמר בחרפה הכו לחיי (לעיל ט"ז י'): (י"א—י"ב) כי יתרי פתח, עבור שהחולי שיברני והקביה פתח אחד ממותני, שהייתי חזק בכל דבר כמו מיתרי האהל החזקים וגם במכאובות אילו לכן יבואו (על) [עלי] ריעי ומשליכין מהסוס בפי כדי שאמנע עצמי מדבר אתם, (וגם) משימים מהסוס ורסן כמו לבהמה בפיה למען לא תלך הנה והנה וכן עושין ריעי שמשליכין רסן לפי מלדבר מילי, ולא די לי זאת אלא ימין פרהה יקומו, כלומר על כל (עדריי) [עבריי?] יקומו הנערים הקטנים כאפרוחים, [זה] היה אומר על חביריו, רגלי שלחו שאין בי כח לעמוד על רגליי שהושלך כח רגליי ממני, ויסולו עלי, הדריכו עלי אורחות אידם עד שהושפלתי עד עפר: (י"ג) וגם נתצו נתיבותי, שנכשלו הליכותי להוותי יועילו, חזר לקללם וכך אמר בקללם הם יעזרוני לרעתי, לא יהיה להם עזר והיאך באים עלי לעזור זה את זה לרעתי: (י"ד) כפרין רחב יאתיו, כהיל הצרים על העיר וחופרים ביסוד החומה לעשות שם פרצים רחבים כדי להיכנס להם יחד, כך יאתיו עלי ריעי לרעה, ובעת מפולת שהוא כל היסוד מתגלגלת ונופלת עליהם ומתים תחתיהם כך ימותו ריעי הם תחת השואה שעושין לי ריעי: (ט"ז) ההפך עלי, חזר כנגד הקביה ואמר הפכת עלי בלהות וגם תרדוף כרוח (גדולות) [גדולתי], וכעב שעברה כך עברה ישועה: (ט"ז—י"ז) ועתה עלי משתפכת נפשי וגם אהונוי ימי עוני, וגם בעוד לילה עצמי ניקר מעלי, לפי שהתולעים אוכלין ומנקרים את עצמי מבית וחוץ, הנידון שלי לא ישכבון במנוחה מחמת הנעים: (י"ח) הברוב כח, מכח הנעים דבק לבושי לבשרי ובעת שארצה להסיר את בגדיי איני יכול להסירם מעלי כי אם ברוב כוחי שהן נדבקים לבשרי מפני הדם, וכפי כותנתי המאזר את גרנרותי מאזריני הקביה מן המכות: (כ"ב) תשאני אל רוח, שאם הייתי רוכב הרוח והוא ישאני כך ברחתי מכל כאיבי ותמונני המכה זו המתשת כוחי עד כי כשל כוחי הסובל: (כ"ג) ידעתי שלמות השיבני והוא מקום מזומן לכל חי: (כ"ד) אך לא בעי ישלח, אם אדם הוטא אין משלח עליו מכותיו כדי להאבדו מיד אלא מאריך לו פנים: (כ"ה—כ"ז) אם לא בכיתי, חזר לספר מעשיו המובים כמו שאמר למעלה כי (אימלט) [אמלט] (לעיל כ"ט י"ב), כך אמר איוב בשבועה וגם בביתי בראותי יום רע וקשה לבני עמי וגם ענמה נפשי עבור העניים והאביונים שנצטערתי עמהם בשביל צערם ובעשותי מעשיי האילו קיויתי לבוא עלי טוב ויבא רע: (כ"ז—כ"ח) ולפי שבאו עלי תולאים שמרתיחין את מיעי ולכך קדמוני ימי עוני, ואני מהלך קודר בלא זוהר חמה. קמתי בקהל אשווע, מרוב המרירות שהשביעני: (כ"ט) אח הייתי לתנים לעשות מספר ואבל שני אעשה מספר (כתגין) [כתנים] (מיכה א' ח'): (ל) עורי ונשחר מעלי ועצמי נחר מני חורב, חימום הכאב: (ל"א) וכינורי ועונבי וכל שמחתי נהפך לי לאבל ולקול בוכים:

ל"א.

(א) ברית כרתי לעיני שלא להסתכל ולהתבונן על בתולה: (ב-ד) כי זאת השבתי בדעתי מה יהיה בהלקי ואיזה חלק נותן הקב"ה ממעל למי שעושה זאת הלא ישלח איד לעוול שהוא נע וגד בארץ, ונכר, וגם יסנירוהו לפועלי און, ואם עשיתי זאת הלא הוא יראה דרכי וכל צעדיי יחשוב וימנה. (ברית כרתי לעיני זאת להתבונן על בתולה): (ה-ו) אם הלכתי מעודי (אם) [עם] אנשי שוא שמהרתי על דבר מרמה, ישקלני הקב"ה במאזני צדק וידע תומת עמלי: (ז-ח) ואם נטיתי עיני מדרך הטוב ואם אחר עיני הלך לבי, ואם בכפי דבק מאומה מכל אלה היה לי לעד לבוא עלי שאני זרעתי ואחר יאכל: (ט-י) או אם נפתה לבי על אשה ועל פתח ריעי עשיתי זימה עם אשתו, [י]גמלני הקב"ה מידה שתשכב לאחר אשתי ועליה יכרעון אחרים לישכב עמה: (יא) כי היא זימה, כי דבר זה שיארום על פתח ריעו היא זימה והוא עון שהייתי חייב בדיני (רצון) [בית דין]: (יב-טז) ואם לא עשיתי את כל אלו הר(י)עות מעולם שהייתי חייב בה או אם מאסתי משפט עבדי ואמתי להיות להם דין ודברים עמדי מעשות להם משפט אמת מעצמי, זאת חשבתי שאם אעשה להם עיוות הדין הלא מי שעשני כמו כן עשה ויכוני בבטן הקב"ה שהוא אחד: (טז-כ) או אם מנעתי הדלים מהפצם, שאם שאל ממני דבר כלום כדי להתפרנס בו ולא מנעתי ידי מתת להם חפץ שאילתם, או עיני אלמנה הייתי מכלה שאשיבנה ריקם מלרדם עליה ולמשוך תוחלתה מבלי עשות ציונה, או אם אכלתי פתי לבדי שלא אכל יתום ממנה, כי מנעורי נידלני הקב"ה כאב ומבטן אמי אנהנה, או אם הייתי רואה עני [אובד] מבלי לבוש (אובד) ואין כסות לאביון בשבועה הלבשתיו ובירכוני חלציו, ומגז כבשיי, מהבגדים שעשיתי מצמר צאני נתתי על האביון ונתחמם מהם היות לו למחסה מפני הקרח: (כא-כב) או אם הניפותי על יתום ידי להכותו ולענותו ואעפ"כ שראיתי בשער העיר עבדי ואנשיי שיכולין לעזורני ואם עשיתי זאת, כתיפי משכמה תפול וגו': (כג) כי פחד אלי איד א', שלא ישליכו עלי, והוא אש אוכלה על כן מאשו לא אוכל כלל ב', כי יראתי ופחדתי מאשו הגדול: (כד-כה) או אם שמת זיב כסלי ומבטחי, או אם שמחתי בעת יידי ואע"פ שמצאה ידי כביר נכ(נ)סים: (כו-כז) או אור, או בעת שראיתי האור כשיהיה הולך ואור (בהירו) [בהילו? וירח הולך בזיוו, או נפתה בסתר לבי כדי לגרוח להשתחוות להן ולעובדם, ולא הלכתי בשרירות לבי להרהר דבר שאשמח עליו לאחר שהשבתי המחשבה רעה לחרשו על לוח לבי שתישק ידי לפי מרוב שמחות מחשבות און, כמו שעושיין אנשים רשעים בחשבם און מחשבותם משימין ידיהם לפה ומנשקין אותו מרוב עשתונות הרשע: (כח-לא) וגם זה עון שהייתי עושה כן בעת מצאו רע, ואפי' משנאי לא שאלתי מעולם בעצמי (ואפי' יי).

(א) נכתב ב"ב"י. (ב) אפשר שחסרה כאן מלה אחת כמו "להמלט" או שצריך לזרום תחת "כלל" "אכלל". (ג) המחבר פתר מלת "שאתו" מלשון משיאין משואות במשנה ר"ה ב' ב' או כמו וישאם חז (שמואל ב' ה' כ"א) גם ס' מעין גנים מפרש ב' "בסעם אחר". (ד) נראה שחסר כאן "שרב חילי".

[באלה גפשו] א' שבועה, ויש אומרים שלא קיללתו בשבועה ואף על פי שאמר עלי אנשי ביתי מי יתן שאכלנו בשינינו לא היינו שביעים מבשרו: (ליב—ליד) (ואנכי יי) מימי בהין לא ילין נר אלא בביתי הארחתו, או אם כסיתי באדם רשע פשעיי כדי לטמון בהביון שלי עוני, כלומר שאכסה פשע על הטאתי מהותי מודה על פשעיי, בעת שנערך המון רבה ונכסים רבים ואעפ"כ הייתי מודה על הטאתי כנאמר בראש הספר והשבים בבקר והעלה עולות ונני (לעיל א' ה). ובה משפחתי יהיתי, אז (שיברני בחיי) [שברתי ב] בה משפחות, שאם היה קרובי עני ומך לא נשאתי עליו הרפה מבלי לכלכלו ואדום, שאשתוק לעצמי בעת בואו לפתח בתי שלא אצא לקראתו אל פתח בתי והייתי מבגישו עמי לנמול לו הסד: (ליה—ליז) מי יתן לי שומע, שיהא הקב"ה שומע לי והן זאת האותות) שיעניי הקב"ה אהר שומעו לדבריי ויעניני על הן הן ועל לאו לאו, אם עשיתי מעשים אילו כדי שיכירו בני אדם מה הם מעשיי. וכפר כתב, או אם כתב עלי בעל דיני שטר חוב או פסק דין כמו שעושין כל בעלי זרוע שאינן רוצין לעשות דין ומשפט לעלוביהן וכותבין דיניהן, וכך אמר איוב יבא שום אדם ויוציא עלי שטר חוב מיד פרעתי לו כל מה שביקש ממני מן הדין, ואשאנו על שבמי ואז צעדיי אנידינו, שידע כמה (צדור) [צעדות?] אצעד בהיות (טמון) [טעון?] על כתיפי, ויש אומי מספר צעדיי הליכותי וכל עיניי מעשיי אנד לו, וכמו נגיד ושר אקריבנו לעצמי מכלל שלא מצא אדם איוב שיתבעינו לדין למי שחיה עושק וטול שיוציא עלי שום שטר: (ליח—מ) או עלי יועקו אריסי אדמתי ויהר עוברי תלמיה יבביון על גול והמם שעשיתי להם, שאם אכלתי כוחה בלי מהיר כסף ונפש בעליה הפחתי מתת להם שבר עבודתם שלם היה לי צער זה לבוא עלי שתחת חיטה יצאו הוחים ותחת שעורה באשה, דברים רעים, ויש אומי באוש[י] (סד). תמו, התמימו איוב דברי צדקותיו, שעשאוהו תם וישרה):

ליב.

(ו) ויען אליהוא צעיר וקמון אני לימים ואתם זקנים, על כן יגורתי ואירא מחוות דיעי, דעת (שלכם) אתכם: (ז) עד הנה סברתי בדעתי אמרתי זקנים שכבר היו חיים ימים רבים ורוב שנים להם יש יכולת (לדברי חכמים) [לדבר חכמה]: (ח) אכן כי לא (כי) [כן], אבל רוח הקב"ה היא באנוש, ואיזו רוח נשמת שרי תבינם למי שהקב"ה רוצה ליתן בו רוח חכמה ובינה: (ט) (לו) [לא] רבים יהכמו, לא מי שיש לו ימים רבים ורב שנים יכולין להתחכם וגם לא זקנים יכולין להבין משפט, (אליו) [אלא] למי שחולק הקב"ה חכמה ובינה שלו (שלו) בין לקמנים ובין לגדולים: (י) לכן אמרתי שמעה לי אחווה דעי אף אני: (יא) הן הוחלתי לדבריהם, לדבריהם האונתי בעוד שדברתם דברי תבונותיכם עד שנהקרתם מאין

א) הוספתי אלה המלות לסבר הענין. ב) פירש יתני כמו שברתי משרש התת ומעין זה פירש ר"ק המלה אך כשני ענין, לשעבר הייתי משבר חיל רב" וסל. ג) תו מענק תאנה פירש ר"ק בשם מנחם ועין ראב"ע. ד) עין רש"י ר"ק. ה) כעין זה מובא בספר מעין גנים אלא ששם מוסב על הקב"ה שהתמים דברי אונב.

עוד מילין: (י"ב) וחזר ואמר כנגד ריעיו של איוב ואמר עדיכם הבנתי [ל]ראות אם יש בכם עונה אמריו לא לאיוב ואין, לכך אחווה דיעי אף אני ואומר לכם לא היה בכם דבר חכמה שתוכלו לענותו: (י"ג) פן תאמרו, שלא תחשבו זאת לומר לבאי עולם הייתה מצויה בינינו חכמה כדי לענותו, אבל לא (רצונו) [רצינו] לענות יותר כי מאסנו בו. א ירדפו ולא איש, קללה הוא שברוב מקומות דברה תורה כלשון בני אדם שבזמן שאדם כועס מואס ומקלל ודוחפו מלפניו: (י"ד) ולכך אמר אליהוא לריעי איוב אל תחשבו בדעתכם שיאמרו הבריות שלא אבייתם לענות לאיוב מרוב חכמה שבכם כי אם מחסרון דעת (ומחיקור) (ומריחוק) חכמה ובינה, כי אפס עוד רוח הדעת, לכן נמנעתם להשיבו מילין, בעורכו אליכם מערכות משליו, אליו. ולא ערך אלי מילין כדי שאשיבונו תשובותיכם ובתוך אמריכם לא יכולתם להשיבו: (ט"ז—ט"ז) ואז החל להלעיג בכם ואמר לא ענו עוד, נסתלקו והחלתי שידברו ולא דברו כלום דבר עמדי ונאלמו ולא ענו עוד: (י"ז—י"ח) אענה אף אני חלקי, כי מלאתי מילין ומצערתי אותי רוח (בעיניי) [בשני]: (י"ט) הגה במני, כי זה החמת שהוא מלא תירוש ואין לו מקום לצאת הרוח ממנו ונבקע מאיליו כנאודות יין המליאין יין חדש ומצוררין בסייהן ואין מקום לצאת הרוח ונבקעין מיד מחמת כח התירוש החדש ברותהו, כך יבקע בשני אם אחריש: (כ) אבל זאת הנאתי אפתה שפתיי ואענה: (כ"א) אל נא אשא פני איש, פני איוב הנקרא איש. ושם אדם לא אבנה, לעשות לו כינוי שם לחייב את הזכאי ולזכות את החייב: (כ"ב) כי לא ידעתי לכנות שם ולעשות חק ולדבר כזב כי אם להרשיע רשע ולהצדיק צדיק, שאם אבנה מעט ישרפני א עושני כי הוא אש אוכלה ולכך יהיו דבריי אמת:

ל"ג.

(א—ז) ואולם שמע נא איוב מילי, הגה נא פתחתי פי לדבר תחילה לשוני, יושר לבי אמריי, יהיו שפתיי ברור ידברו, רוח א עשתי, (כ"ט) אם תוכל להשיביני, הן אני אתווכח עמך עבור שדברת כפך מעלי הרחק (לעיל י"ג כ"א) זאני אדם מחומר קורצתי גם אני, מעפר האדמה נגזר ונברת גולמי אל תירא ממני, אבל ערכה לפניי והתייצבה, הנה אימתי לא תבעתיך וכפי לא יכבד עליך: (ח—י"א) אך אמרת באזניי וקול מלין שמעתי, באומרך זך אני בלי פשע ונקי אנכי ולא עון לי, ושם בסד רגלי: (י"ב—י"ג) הן זאת אענך, מעולם לא צדקת כי ירבה אלי מאנוש, כי הוא ארך אפים ורב חסד. מדוע אליו ריבות, באומרך מי יתן ואמצאהו אערכה לפניי משפם (לעיל כ"ג ג'—ד'), מה מועיל לך כי כל דבריו לא יענה לדברי וויכוח: (י"ד—י"ט) כי באחת ידבר א, בחלום בחזיון לילה בתנומות עלי משכב, אז ינלה אוזן אנשים ובייסורין יחתום, עבור שיסירו בני אדם מעשה הרשע ונאונם תכסה מעליהם למען לא ינבהו קומתם, ואם ישובו בתשובה שלימה, כי הוא שוכן מרום ואת (דברו) [דכא] ושפל רוח ומקבל תשובתם, וגם

לחשוך נפשם ממות מני שחת וחייתו מעבור בחרב ואם חזר לקלקולו הראשון מוכיחו הקב"ה במכאוב החולאים על מיפתו ועל עצמו החזקים הם (כזאיבים) [הכאיבים]: (כ—כ"א) (וזהמתו) [וזהמתו] חייתו להם, כל מיני מאכל מוסרחין לנשמתו ואעפ"כ מתאוה נפשו לאכול מאכל ואינו יכול עד שיכלה בשרו מלראות, שאין בני אדם יכולין להסתכל בו. על כי משמן בשרו ירזה, (מתדקקין) [מתדקקין] * עצמותיו שאין להם ראייה: (כ"ב) ותקרב לשהת נפשו עד שמגיע לשערי מות: (כ"ג—כ"ד) אם יש עליו מליץ, היות מליץ יושר עבדו ויוכל להגיד עליו טוב אהת מני אלף, ויהוננו ויאמר ונו, יעתר אל אלו וירצהו וירא פניו בשמחה: (כ"ז—כ"ח) ואם חזר משרירות לבו ואמר הטאתי מדרכי יושר והעויתי ולא הועיל כלום מהטאתי ומודה ועוזב מיד יפדה נפשו מעבור בשהת וחייתו תראה באור העולם: (כ"ט—ל) הן כל אלה יפעל א פעמיים שלש עם גבר, להשיב נפשו מן המות להאיר לו באור החיים. העתיקו, כמו ויעתק משם ותרנומו ואיסתלק (בראשית י"ב ה'). ישאני, לשון שריפה כמו ותשא הארץ מפניו (נהם א' ה' ב'). חף וזך אחד הם. תנואות, לשון עלילה כמו כי מהאנה (מלכים ב' ה' ז'). (נאה) [נוה], לשון נאון. בשלח, כלי זיין ודומה [ו] אחת מחוקת ב[ה] שלח (נהמיה ד' י"א). וזהמתו, לשון סריחה כמו הלאה [ה] ותרנומו וזהמתה (יהוה אל כ"ד ו'). ושופו, כמו ישופך ראש (בראשית ג' ט"ו):

ל"ד.

(א—ג) ויען אליהוא שמעו חכמים מיליי לבחון האמת (אותי) [אתי], כי חכמים כמובן יוכלו לבחון בין דבר לדבר, כי אוון חכמים מילין תבחן, וכמו ח"ך האוכל לטעום טעם לאכול: (ד) משפט ישר נבחרה לנו נדעה בינינו מה טוב: (ה—ו) כי אמר איוב אני זכאי במפעלי וא' הסיר משפטי שני חי א' הסיר משפטי (לעיל כ"ז ב'), ושהוקים היו היצוי בלי פשע, זאת המילה אכזב היא במקום אומר אמת ואליהוא הפכה לכזב עבור ננאי של איוב וכל זאת כדי להיבדל בדבריו ומצינו במקומות הרבה: (ז—ח) מי היה גבר כאיוב ששתה לעג כמים, כאדם השותה מים, והולך לו להתחבר עם פועלי און וללכת עם אנשי רשע: (ט—י"א) כי אמר לא ילמד באדם שירצה (מעשיו) [מעשיו] נגד אלקים, כלומר לא יוכל אדם לעבוד את ה' שיהיה לרצון לו שנאמר תם אני ולא אדע נפשי (לעיל ט' כ"א), ועל דבר זה נאמר וענה אליהוא ואמר הלילה לא מרשע ישרי מעול, כי פועל אדם ישלם לו ובאורחו ימציאנו בין טוב ובין רע: (י"ב) אף אומנם הקב"ה לא יחייב זכאי וגם לא יעזב משפט, כי אמר איוב דעו איבוא כי אלו עיותני (לעיל י"ט ו'). ולמה יהיה הקב"ה מעזב משפט שכל העולם בלו

(א) דגהתי כה עפ"י פ"י המובא ב"ס' מעק גנים, שלא היו נראים בפני העין כענין כזו ויצא להן מזה דקות. (ב) כן פירש רש"י ב"ס' י"א גראה שחבר ברס"י שלנו מזה, "לשון שריפה" כמו שכתוב כאן ובנחום פירש רש"י, מכאן ענין "תם ראב"ע פירש בעק זה וכתבא ראה מן וישאם זה עין לעיל צד 62 הערה ג'. (ג) פירש רש"י הקין גם כ' מעק גנים.

שלו הוא א): (יג—טז) מי סקר עליו ארצה, מי מצוה חוקות העולם וולתי
הבורא שהוא יחיד וכשברא שמים וארץ לא הייתה בירייה (א) ה] וולתו, ואם היה אדם
שיאמר עשיתיני כמו שנתנברו המלכים ועמדו ומרדו נגד בוראם ואמרו & אני ב)
וישם אליו לבו הקב"ה, מיד רוחו ונשמתו אליו יאסוף הקב"ה וכמו [בן] יכול
להמית כל אדם יחד, וזה אדם (על שם שוב העפר הוא) [על העפר הוא ישוב]:
(טז) אם תרצה הַבֵּן) ושמע מילתי זאת: (יז—כ) האף שונא משפט, הגם איש
השונא משפט ואמת כמוך יחבוש אותו הקב"ה, שולח לו ארוכה ומרפא, וגם אם נכון
להרשיע צדיק כביר כמו שאמרת חי & הסיר משפטי (לעיל כ"ז ב') ולא היה
לך לומר רשע או בלייעל [למלך] שלא יהנה (ו) [ך] מיד על אהת כמה וכמה
למלך מלכי המלכים הקב"ה שהוא שליט בכל. אשר לא נשא פני שרים, שאין
לפניו לא עוולה ולא משוא פנים, [ואם] (ו) יבוא לפניו אדם עשיר ועני אינו ניכר
שוע לפני דל ויקה שוחד כי מעשה ידיו כולם ויכול לה[ם] להמיתם, ברנע, בחצות
לילה יתנועשו עם ויעבורו, להם מדרך החיים לדרך המות, על מה כי הסירו מהם
הק' שהוא אביר ולא אחזו מצותיו (בידיו) [בידיהם] שנאמר ויאמרו לא פור ממנו
(לעיל כ"א י"ד): (כ"א—כ"ד) כי עניו על דרכי איש, שאין חשך ואין צלמות
בכל העולם שיוכלו להם להסתיר שם פועלי און, כי עניי ה' משוטטות בכל
הארץ, וכבר אמרתי לא נאה (להם) על איש שישים עצמו אל א' במשפט כמו
שאמרת מי יתן ידעתי ואמצאהו ונ' (לעיל כ"ג ג'), כי הוא מלך גדול שמשבר
מלכים גדולים וכבירים לאין הקר ומעמיד אחרים במקומם: (כ"ה) על כן שהכיר
מעשיהם ומהפך להם פורענות הדומה כאישון לילה ונדכאו: (כ"ו) במקום רשעים
ספקם, כאימת מות (הנפילים) [הנופלים] עליהם באותו מקום הנראים שם (בשדם)
[כשהם] בהיים: (כ"ז—כ"ט) ולמה כל זאת, אשר על כן סרו מאחר[יו] וכל דרכיו
לא השכילו, ועושה להם הקב"ה רעה זאת כדי להביא עליהם זעקת הדלים
העשוקים מידם. מיד צעקת עניים שומע, והוא ישקיט, וכשהקב"ה רוצה להשקיט
ולהבטיח לאנוש מי הוא זה שירשיעניו וכן אמר שלמה ברצות ה' דרכי איש גם
אויביו ישרים אתו (משלי ט"ז ז') ואם יסתיר פניו ממני (ו) מי ישורנו, איזה אדם
יוכל לראות ולהטיב לו ז', אפי' על נוי ועל אדם יחד, שאם מואם באומה כולה
[אין אומה] ה) אחרת יכול[ה] לה[ה] להטיב לה: (ל—ל"א) ממלוך אדם, אתה אמרת
אבחר דרכם (לעיל כ"ט כ"ה) ודאי כך הוא שבשעה שרוצה הקב"ה להשפיל
האומה (ממלוך) [ממליך] עליהם אדם חנף רשע, ממוקשי עם, ברוב עוונות העם
כדי ליפרע מהם (כסדרם) [כסדרם] ואתה הייתה רשע מלך על עם לנבות מהם
כפרי מעלליהם, ועתה אתה נידון במעשיך הרעים, ואם היית עושה לפניו טובה
לא הייתה זאת באה אליך והיה לומר לך כן אל א' האמר נשאתי (לי א') [לא
אתבול], & אהי אשא כל מה שתתן מן היסורין באהבה, אבל לא אשהית דרכי

(א) כעין זה פירש ר"ק. (ב) נראה שזה מוסב על נבואת יחזקאל כ"ט ג'. (ג) ק הוא נקה בכ"י
ונראה שהכותב רצה להסיר מכשול מהקרא שלא יקרא הַבֵּן ומ"ם חי' ראוי לנקד הַבֵּן. (ד) ר' ישעיה
מטראני, מי ישורנו להטיב לו. (ה) אלה המלכות חוספתי כי בלתיק דברי המחבר אינם מובנים. (ו) כפ
זה פ"י ר"י מטראני.

עוד. בלעדי, אפס אשים לבי ואראה דעת דרכיך ואתה הורני ואם און פעלתי לא אוסיף, ואם היית אומר כן אז תנצל אבל הוספת חטא על חטא: (ליג—ליה) המעימך ישלמנה, תחשוב בדעתך שאותן זדונות הבאות מאצלך שישלם לך הקב"ה כפיהן, לא עשה כן כי רחום וחנון הוא ולא דנך כפי מעלליך, שאם עשה כן כבר היית נמאס. כי אתה, שאם היית בוחר דרכיו לא בא אליך הרעה, מה ידעת דבר, תוכל (לשון מילתי לא' לא'?) לאמר תסב בדבריך אשר אנשי לבב יאמרו לי, זה אמר כנגד ריעי איוב שקראם אנשי לבב שני לכן אנשי לבב שמעו לי (לעיל פסוק י') אמר להם שידרו לדבריו אם אמת הוא אומר יאמרו לי, גבר חכם אמר על איוב נקרא חכם שני החכם יענה דעת רוח (לעיל ט"ו ב') ואתה גבר חכם שומע לי אבל אינך חכם אלא (טיפט) [טיפש]. כי איוב לא בדעת ידבר: (ל"ו) אבי, רצוני [ותאותי שיבחן] א' איוב שאין בדבריו כלום כנגד אנשי און אם יבואו למחר לריב עם א' בהכשלם בעונם ויאמרו מדוע קראנו אלה שימצאו להם תשובה ב'. ע"א על תשובות שהם כתשובות אנשי און יבחן שלא ישיבם עוד. אבי פרשו כמו אבי דבר גדול, כלומר הק' שהוא אבי ג'. הלואי יבחן איוב על הטאתו, על חטאת דבריו: (ל"ז) פשע שפתי אשר בינינו יספוק וירבה אמרו לא', ואין אליהוא מוכיחו רק על פשע שפתי יצדקו מא' כמו שאמ' למעלה על צדקו נפשי מאלקים ובסמוך אמ' אמרת צדקי מא' (לקמן ל"ה ב'). ויש מפרש על אמרי פיו יוסיף ספיקות כפיו:

ל"ה.

(א—ב) ויען אליהוא, צדקי מא', כי אמרת צדקי גדול מן הבורא וכי זה משפט הבריות לאמר כן ליוצרו: (ג) מה יסכן לך, מה הנאה יש לך אם צדקת, ומה אועיל בצדק מהטאתי: (ד) ואת רעך עמך, (ששתה נמול) [ששתקו על] דבריך ולא ידעו להשיבך: (ה) הבט שמים וראה, שאי איפשר לך להגיע להם: (ו) אם חטאת, אם רצונך להבעים ליוצרך, אי אתה יכול לעשות לו כלום שהרי שחקים אשר שם שכנו נבהו (מראיו) [מראות]: (ז) אם צדקת מה תתן לו, (מידר) [מידך] לידו כי אינך יכול להגיע שם, ומאחר שכך היא המדה לאיש כמון רשעך, אין רשעך מוסיף אלא לאיש כמון והוא אצלך, ואם צדקת אתה רוצה ליתן לאיש כמון תן אותה שתוכל להגיע אליו ולמה תתפאר אליו בצדקך כמו שאמרת וצדקתי לא איש ראשני] (לעיל י" ט"ו ח). ויש מפרש לאיש כמון פורענות רשעך, ולכל אדם כמון זכות צדקך, וזה על (כך) [דרך] אם הכמת הכמת לך ולצת לבדך תשא (משלי ט' י"ב): (ט—י) מרוב עשוקים, פ"י שלא תאמר מאחר שאין בריה יכולה להרע ולהטיב להק' אינו הוי"ש לא

(א) אלה המלות הוספתי מתוך פירוש ר"ק. (ב) זהו פירוש ר"ק במעט מלה במלה ומה להגיע מה שמעתיק הגיה בתמיה בזה הסימן (?) במכתב עתי של ההכס מהר"ר פראנקל מלת תאמח שצ"ל ויאמח וסלת אבי כמו רצוני מביא פירוש ב' לדש"י מתבאר של ר' מנחם. (ג) זה פירוש א' של רש"י. (ד) פ"י רש"י ור"ק. (ה) פ"י ר"ק מלה במלה. (ו) פ"י ר"ק ומה יש להגיע גירסא מסובשת "לגבות אלה" במ"ק הג"ל לה' פ'. (ז) פ"י ר"ק. (ח) כל זה כפי ר"ק.

ברעה שעושה אדם לחבירו ולא בטובה, על כן אמר מרוב עשוקים, מצינו שהק
נפרע מן החומסים שהיו מועיקין הנחמסים, כגון אנשי המבול ואנשי סדום. ישועו,
העשוקים והגנולים מזרוע הגזולים שהם רבים יותר מן הגנולים, ולא אמר אחד
מהם איה אלו עושי שאני חייב (לך) [לו] זמירות אפי' בלילה לפי שאדם פנוי
מעסקיו, ולא שם פחדו לנגד עיניו, על דרך ובלילה שירה עמי (תלים מ"ב מ"ב).
והנכון נותן זמירות כמו לא תומר (ויקרא כ"ה ד') שמכירת הרשעים בלילה כגון
מצרים אמרפל ובלשצר. ומנחם פי' ולא אמר איה אלו עושי ולא נותן זמירות.
בלילה ג': (י"א) מלפני, כלומר אין אחד בהם שישים על לב מפני מה נתן לנו
בינה יותר מן הבהמות כדי לפרוש מן גול וחמס' ולהבין ררכו, מלפני חסר
אליף כמו שקר מזין (משלי י"ז ד') שהוא מאוין, על כן האדם לוקה ברשעו
לפי שמלמדנו הק' ונתן לנו דיעה: (י"ב) שם יצעקו, באותו מקום, מדה כנגד
מדה כי העשוקים צעקו ולא שוה להם, ועתה הם יצעקו מפני גיאון המריעים
להם ה' על דרך כהת[ו]ן מך שורד תושד (ישעיה ל"ג א'): (י"ג) אך שוא לא
ישמע א' להרשיע הצדיק, שאם ינסנו סוף לנחמו. ושדי לא ישורנה, לשוא:
(י"ד) אף כי, קל וחומר הוא זה שאתה אדם ואו' כי לא תשורנו לשוא כמו
שאמרת אם הלכתי עם שוא (לעיל ל"א ה') כל שכן הק'. שוא לשון זכר ולשון
נקיבה כאש ורוח. ופי' אף כי תאמר, [אף בדבר זה שאמרת שאין אתה רואה
אותו שתער(ר)[ך] לפניו משפט להתווכח עמו אתה עתיד ליתן את הדין ותחולל
לו, ותירא מלפניו, כמו חיל כילדה (תלים ס"ח ז'). וזאת שיטת רב' של,
אך שוא לא ישמע א', בצעוק הגנול מן הגנול אותו שוא שעשה לו', ולא
ישורנה להנקם מיד אלא מאריך אפו: (י"ד) אף כי תאמר, כל שכן אתה שאין
צדקתך באה כי אם על ידו, ולמה תאמר ותצעק על אשר לא תשורנו להתווכח.
עמו, והלא אותם הגנולים אינו ממחר לענותם ואתה תצעק כי לא תשורנו (ידיו)
[דין] לפניו מזה יבא הדין לפניו ותחולל לו, (ולבסוף) תקוה לתנחומין:
(ט"ו) ועתה כי אין, ועתה אשר נהשכו דברך כאין לפיכך פקד אפו. ויש
מפרש שמוסב על אף כי תאמר ועתה שאין בי עון פקד עלי אפו. ולא ידע
בפש מאד, ולא ירצה להביר בנופש שלי (שרך) [שכך] אשר (אין) [איוב] ותם
אני לא אדע נפשי (לעיל ט' כ"א ט):

ל"ו.

(א) ויוסף אליהוא, וזה שמצא רב' של' במדרש ר' משה הדרשן נכון

(א) במעט מלה במלה של פירוש ר"ק אלא שבבאן איהו מלות יתירות על פירשו לפיכך בזהר הבנה
ומזה להגיה שחבר שם מלת "מאד" קודם "שאק". (ב) נראה שהסר כאן "ק" פ"י ר"ק" כדמביא פ"י אחר
שנבן בעיניו וזהו פ"י רש"י אלא תחת "כנעניב" מביא "בלשצר". (ג) פ"י זה מביא הרמב"ע בשם רוב
המפרשים. (ד) פ"י ר"ק. (ה) פ"י ר"ק. (ו) כפ"י ר"ק "צל תחת" אף" מלת "אף" ושם חסד המלות
להתחבר עמו" אחר "משפט" ולפ"י ותחולל מביא שם הרמב"ם יחלל. (ז) בפ"י רש"י שלט המלות האלה
אין אבל השאר נמצא שם בשינוי קטנים ומזה ראינו שפירש רש"י שלטו אינו מרשב"ם וק"ל גם ל"ז א'
(ח) גם ר"ק מביא פסוק זה.

מאד כי לפי שאמי שלשת מענים נגד שלשת (רעי) [ריעי] איוב לכך נקרא הרביעי
הנשפתי (א): (ב) כתר לי זעיר ואחור, כמו כתר את בנימין (שופטים ב' כ"ג).
ומנחם חברו עם אבירי בשן בחרוני (תלים כ"ב י"ג) כעין כתר שכולו היקף כלו
(הקיפותי) [הקיפוני] מעט, כמו המתן לי, והנה כתר במשקל בלע ה' פלג לשונם
(התלים נ"ה ג') וכמו וקרב אותם אחד אל אחד (יהזקאל ל"ז י"ז), ותירגם רבי
יוסף (ג) אמתין לי צבהר, ואחור, הכל תירגם הוחל לי מעט ואגידך (ד). לאלו,
לאותו המדבר בעבורו: (ג) למרחוק, בשאני נותן לב (מ) ימי קדם לכל מה
שפעל הקביה מיום ברא העולם אתן לו צדק לומר באמת פעל: (ד) תמים
דיעות עמך, עתה יתחיל לדבר עמך איש [שסבר] שדעתו שלימה (ה) לפי שאמר
איוב אם לא התולים עמדי (לעיל י"ז ב'), ע"א אתה שקראת להק' תמים דיעות
(מזה) [בוה] אני עמך ומודה לדברך כי כן אמר עמו חכמה ונבונה לו עצה
ותבונה (לעיל י"ב י"ג): (ה—ו) הן א' כביר ואעפ"כ לא ימאס, כביר זה לב
הוא להגקם, לפיכך לא יהיה רשע זהו הנזיל אבל הנזול שהוא העני יתן משפטו:
(ו) לא ירע, עד אשר עם מלכים לבסא יושבים ולנצח ינבחו שלא תפסוק אותה
הגדולה מהם לעולם: (ח—י) ואם אותם המלכים אסורים בויקים כמנשה (גילו)
[מלך] יהודה שהעבירו ממלכותו ולא עשה בו אלא להניד פשעו, ע"א ואם
אסורים, ואם התמה על שתראה צדיקים ואסורים בכבלי ברזל, או בחבלי עוני,
אין (וכל) [ל]רעתם אלא בדבר זה יגיד להם פשעם, כי אין צדיק בארץ אשר
לא יהא, והייסורים ששולח להם כאילו יגלה אונם לאמר להם שובו מאן שאין
ייסורין בלא הטא. ע"א ויגל אונם למוסר על יד הנביאים כמו שאמר למעלה
או יגלה און אנשים (ל"ג י"ז): (י"א—י"ג) אם ישמעו, מי שהוא צדיק מכיר כי
לא על חנם ייסורין באין עליו אלא על הטאו ושב מרשעו וחי, אבל הנביא לב
שהם הרשעים, (שאין) [שמן] כעם לפניו ולא ישועו אפילו בשעה שמיסרם
בייסורין: (י"ד) על כן תמות בנוער [נפשם], יהו מתים במילטול כמו (זאת)
[גם] הצני נערת (נחמיה ה' י"ג), או בנוער בימי (נעורותי) [נעורים], ולא (בכל
ה') [בכלחן] בקדשים, במיתת קדשים ונואפים שממהרין למות [בלא] עת, כמו
[ו]לא יהיה קדש (דברים כ"ג י"ח), וגם קדש (י) היה בארץ (מ"א י"ד כ"ד).
(ע"א בקדשים במיתת קדשים ונואפים שממהרין למות בלא עת, כמו לא יהיה
קדשי קדש וגם קדש היה בארץ) י. ע"א בקדשים כמו והקד(י) שם ליום הריגה
(ירמיה י"ב ג'), וזה נכון ללשון ראשון שפירש בנוער במילטול ויהיה על דרך
והייתי נע ונד בארץ והיה כל מוצאי ידגני (בראשית ד' י"ד), (שרוי) [שמי]
שנע ונד הנהו מזומן ליהרג: (ט"ז) יחליק, ואם ישיב לבו לשוב חליק אותו

(א) עין מה שכתבתי למעלה צד 68 הערה ז' גם ר"ק מביא מדרש זה של רמ"ח אבל לא בשם
רש"י וכפר סעין ננים מביא פירוש זה סתם. (ב) עין ראב"ע. (ג) נראה שצ"ל ר' יונתן. (ד) מן, "ואחור"
צדיק להגיה, כתר לי זעיר ואחור, הכל לשון ארמי הוחל לי ואגידך, כתר, תרגום של הוחל" עין פירוש ר"ק.
(ה) פ"י רש"י. (ו) פ"י ר"ק. (ז) גם זה ספ"י ר"ק אבל בדפוס נכתב בשבש, אפילו לב הרשעים שאסרם
בייסורים וצ"ל במש"כ כאן, אפילו בשעה ומ". (ח) פיר' המלה הזה נמצא בפירוש רמ"ם. (ט) כמו חבא
בבלה עלי קבר (לעיל ה' כ"ו). (י) ב' פעמים ע"י מהירות הכתב.

בעניו, (וכל הין) [בלחין], ששלח[ח] כאילו הוא מנלה אונו בלחין ששלח לו (שיש לב) [שישוב] מדרכו הרעה: (מ"ז) ואף, ואף אתה אם תבין אליו לבך יצילך הק' מצרה זו ויוציאך (בעל) למרהב שאין צר ומצוק תחתיה. (הסתיר) [הסתך], כמו ויסיתם אלקים (מעליו) [ממנו] (דה"י ב' י"ח ל"א) א' ונ' לי כ' כן (השעה) [השעור] ואף הסית(י)[ך], וכל שכן אתה שהסיתך כפי הסטן הצורר אות(ו)[ך], באומרו לו (אף) [אך] את נפשו שמור (לעיל ב' ו'), ומה שהיתה לך נפשך לשלל לראות מקום רחב כי זה תמורת הצרה, ולא מוצק תהיה תמורת ההסרה והסרה (שה לי) [שהי לך] צור מן המות. ונחת שולחנך, שיבא לך צורכי שולחנך בנחת ולא במנוה, (הפך) [הפך] מה שאמרת לפני להמי אנהתי תבא (לעיל ג' כ"ג): (י"ז) ואם דין רשע מלאה, (שנ') שנתמלאה והגיע אליך כמעשה הרשעים להיות נידון בייסורין ב'): (י"ח) ע"א ג' כי חמה, אין דין שיסית אותך לדברים הללו שאתה סופק בינינו, ונכונים דברי בעל פרה' שפי' כי חמה תהי' ורעה גדולה אם יסירך מן העולם בקול לפרסם עונך מן ויספוק [את] כפיו (במדבר כ"ד י') שנותן קולה: (י"ט) היערוך, נר' לי אם הדברים הללו שאתה מדבר הנם והטאם וערכם להתפלל אם יערוך (בכך) [לבך] לתפלה לפני בוראך לא בצרה תהיה וכל מאמצי כח יהיו לך ויהיה היערוך כמו היערוך, כמו היעווב מצור שדי (ירמיה י"ח י"ד) שהוא היעווב. ע"א לא בצר לא תפל ביד צר: (כ) אל תשאף, ואילו ערכת איליו תפילתך לא היית צריך להתפחד לצפות לפורענות שהק' מאבד את האומות במקומם בעוד לילה כמו (שעכב) [שעשה] למצרים, כמו שהזכיר למעלה [ו] חצות לילה ינועשו (ל"ד כ'), שאיפה לשון האוה לבלוע כמו [ב] יען שמות ושואף (יחזקאל ל"ו ג') וכן השואפים על עפר ארין (עמוס ב' ו'), לעלות לשון כריתה כמו בעלות גדיש (לעיל ה' כ"ז). (ויען) [ויש] מפר' לפי שאמר למעלה וכל מאמצי כח (פסוק י"ט) ואין לך לשואף ולהתאוות בלילה לעלות עמים ממקומם כמו ויהלק עליהם לילה (בראשית י"ד ט"ז), מרוב מאמצי כח שלך רכב ופרשים כמו שעושין שודדי לילה: (כ"א) כי על זה, אשר הוריתך להשמר תבחר מלהענות ולהיכנע לפני אויבך, בחרת כמו תבחר, כמו קרבת ביום אקראך אמרת (איכה ג' ג"ז) ופי' תקרב ביום אקראך ותאמר. ופי' השמר אל תפן אל און לריב עמו כשם שריבות אליו עד עתה. כי על זה, אילו שאל הק' את פיך עד שלא באו עליך ייסורין ואמר לך שנים אני נוטל עליך בחר לך משתיהם בחר לך ייסורין או עוני אתה היית בוחר בייסורין כדי להגצל מעוני כי כן דרך אדם מלומד עושר וכבוד ואשריך שדן אותך בייסורין

(א) פירוש ר"ק הראב"ע. (ב) עיין פי' רש"י. (ג) נראה שחסר כאן הפירוש השני על פסוק הקדים. (ד) פי' ר"ק. (ה) מדברי הפרחן נראה להגיה פי' ראב"ע שאינו מוכן כמו שנמצא לפנינו בדפוס דקרינן ביה "כי, יש לך שנפחד מחמה מן יסודך בהב', והמפר' אם הי' רב אל יסד" נראה בעליל שפירש יסיתך כמו למעלה (פסוק ט"ז) וברור כי מכלת "המפר' מתחיל הפי' על סיפא דקרא אבל מה "בהב'?" ומאוד שראינו פה כי בעל הפרחן אשר שאב ממנו הראב"ע בכמה מקומות פי' יסיתך כמו יסודך בקול נבל לומר כי הראב"ע מפרש כמו המרהק ו"ל שם "בקול". (ו) פירוש לשון נפעל יערהך, יעווב. (ז) כח פירוש ר"ק אבל פי' רש"י שניאנה חמה לוח מבין לענין אחד ועי' לעיל ל"ה ל"ג.

(ובצילך) [והצילך] מעוני: (כיב) הן א' ישניב, ואע"פ שהוא יכול לטנוג בנבורה עם בריותיו מורה לחטאים שישונו. ופרית מי כמחזו מורה בכל אשר הוא מורה אותך על ידי, וני הן א' ישניב בכחזו כמו ישנבך [שם] אלקי יעקב (תלים ב' ב') להעשיר האדם כחפצו ולהגבירו, ומי כמחזו מורה מפילו לארץ כשירצה כמו ירה בים (שמות ט"ז ד') א: (כינ) מי פקד עליו דרכו, מי צה עליו מעולם בזה הדרך תלך ב), וזה כמו שאמר למעלה מי פקד עליו ארצה (לעיל ליד י"ג): (כיד) זכור, הוי זהיר וזכור (לה) [לך] שניא פעלו ולאשר את כה ואשר שוררו אנשים אותך שלשת ריעיך או אחרים על ידי גביאים כמוני שכחתי גדול ביותר, שוררו, שבחתי [על] דרך וצדקתך יר(ו) [ג]ט (תהלים קמ"ה ז'): (כיה—כ"ז) כל אדם חזו בו, כל הגביאים שנתנבאו בו והאנוש אשר יביט למחזוק למימי קדם ולא נדע מאימתי מספר שניו והחקר לך (?) עת חשבון. והגבון כל אדם חזו בו, בפעלו שהזכיר וכן פירשו אם יבואו כל הבריות להסתכל ולהביט במעשיו של הקב"ה מחזוק מיום שנברא אדם ימצאו שמעשיו ורחמי מרובים על הבריות עד שלא נדע להקור וזה לך אחת מהן: (כ"ז) כי ינרע, (כשמו ריד) [כשמוריד] מטר לעולם מגיע הטיפה ומחלקה לכמה טיפות אילו מאילו שלא יהיו המים למבול, לשטוף הזרעים ויזיקו חרקים את המטר. לאירו, לענוני. [זקן] כמו מזוקק או יזוקו (כיר) [כמ'] יצוקו. ויש מפרש ינרע, עיקור לשון ריבוי מים (ה) לפי שהוא משקל דגש ואם היה משקל רפי היה (לגרען) [יגרען] י: (כיה) ירעפו, כמו הרעפיו שמים (ישעיה מ"ה ח'). עלי אדם רב, הרבה במקום אחד: (כ"ה) אף אם יבין, העיניין קל וחומר הוא, למעלה הוא אומר הן א' שניא ונו' כי ינרע ונו' דברים שהם לתיקונו של עולם ולישובו, כגון ירדת מטר אי איפשר לברייה לעמוד עליו כיצד הוא יורד כל שכן שלא יבין אדם מפרשי עב שפרושות העבים סביבות כסאו בעיניין שנא' וישת הושך (סבותיו) [סביבותיו] סוכתו (שיב כ"ב י"ב). השואות לשון השך וסתר כמו שואה ומשואה, ולשון אף קל וחומר בכל המקומות כמו אנטנו פה בידודה יראים אף כי נלך קעילה (שיא כ"ג ג'), וכמחזו הן צדוק בארץ ישרם אף כי רשע חוטא (משלי י"א ל"א): (ל) הן פרש עליו, אומר הנה יפרש על מפרשי עב את אורו שהוא מטר. ושרשי הים כסה, ועל ידי ששרשי הים כסה בענן, כשבאים (ב) עננים לשאוב מים (אחשיכין) [מחשיכין] ומכסין את הים כדכתיב עב קמנה (כסף) [כסף] איש עולה מים (מ"א י"ח מ"ד), והוא שותה מימי אוקינוס ומפרש את המטר על מפרשי עב. אור, מטר כמו על כפים כסה אור (לקמן פסוק ל"ב): (ל"א) כי בם, במפרשי עב שהזכיר ידן עמים ברעב בעוצר הגשם, וכשהוא רוצה יתן אוכל למכביר, לרוב. ורבי' סעדיה פירש לאותו כי יעבירו בכברה. ע"א כי בם ידן כמו שתמצא מן

(א) ומק"ם מביא פ"ה זה בשם י"א. (ב) פ"ה רש"י. (ג) גם הדי"ק פתר על ג' הדיעים. (ד) כל זה לשון הדי"ק ומה תוכל להגיד מה שכתוב בדפוס במקום, ממטע נטמי מים" שצ"ל "ממטע". (ה) זה פירוש רש"י. (ו) ר"ל ינרע לשון פיעל ובגין זה לשון הדי"ק מן הקל כמו סקל וסקל, שרש ושרש. והחכם ר"ל חכם אשר העתיק זאת הפרשה במסכת העתי, "צ"ל" כמו שהעתיק במבוא אמר בתורה שמדקדקי צדקתים ואי קדושים הפך הפעולה עיקר. (ז) כל זה הוא כעין פ"ה ר"ק.

שמים נלחמו (שופטים ד' ב') גפרית ואש [מאת ד'] מן השמים (בראשית י"ט כ"ד), וארובות השמים נפתחו (בראשית ו' י"א), ושהוא רוצה אומר הנני ממסיר לכם להם מן השמים (שמות ט"ז ד'), ואפי' בימות החמה נפל רעם וברד להו"מ (ק). משל לנחמיה העומד לפני הכבשן נכנס שונאו התה נחלים וזקן בו נכנס אוהבו רדה בת חמה נתן לו (א'): (ליב) על כפיים, כך נקראו העננים לפי (שאין) [שהם] (ב) [כ] א"ש תחילה כמו שאמ' באלהיו, ומתרחבים והולכים. כסה אור, האור שהרגיל לבוא עם המטר שקורא אשל ויהא (ב) שלא ירד המטר לארץ ויצו על המטר לבוא בשביל מפניע שמתפלל עליה, וזה על דרך שנא' שאלו מה' מטר בעת מלקוש (זכריה י' א'). והנה במפניע, כמו ואל תפגע בי (ירמיה ו' ט"ז), יפגעו לי (בראשית כ"ג ה'). ופיק על כפיים, על הרע כפיים עוצר הגשם על דרך והרה אף ה' בכך ועצר (דברים י"א י"ז ג'): (ליג) יגיד, בעון שיגיד אדם לשון הרע ורעו יגיד עליו למעלה קנאות של אף וחיבה למעלה והשמים נעצרים בלי מטר (ד). ופרית יגיד עליו מוסב על מפניע כלומר בשביל המפניע צוה על המטר להוציא מוצאי דשאים ועל רעו יגיד ריעותו ושבו על ידי המטר הנמנע מן חלקתו, ויהיה רעו לשון שבר לפי דבריו כמו תרועם (תלים ב' ט'). מקנה, כמו סמל הקנאה המקנה (יחזקאל ה' ג') אף הוא המטר קנאתו על איש עולה שעושה עולה כמו אף בלב עולות תפעלון (תלים נ"ח ג'). ורב סעדיה מפ' רעו ו' יתירה, כלומר בהורידו הגשם מרעה של מקנה הוא אף על עולה, אפילו יעלי סלע שדרב(ו) [ב] לעלות על ההרים הנבוכים שבמדבר, וכל זה אינני שוה לי על כן אמרתי על כפיים, שהם מפרשי עב שהזכיר על דרך ובפיו פרושות. ויצו עליה, על (סדרתו) [סבתו] (ה) שהזכיר במפניע השקה [ת] שואות שהזכיר יפגעו זה בזה, או יגיד עליו שזהו האדם שהזכיר כמו שאמר עלי אדם רב (לעיל פסוק כ"ה). רעו, מחשבתו, כמו ולי מה יקרו רעך א' (תלים קל"ט י"ז) שזהו מחשבותיו, ועל מקנה, אף על כל העולה מן הארץ יגיד חפצו. מקנה, עולה, על דרך עולות בקנה אחד (בראשית מ"א ה') והנה א' יגיד עליו כנגד שיאמר (התהן) [התרים] לעב קולך (לקמן ליח ל"ד), כמו שאני עושה. ואמר רש"י יגיד על ידי המטר מי אוהבו [ומי] אויבו, וקנאת ושנאת אבי (?) עולה על אויבו כמו ואף (ה') [אלקים] עלה ב(ע) [ה] (תלים ע"ח ל"א) וכן אמר לפנינו אם לשבט אם לארצו (לקמן ל"ז י"ג):

ל"ז.

(א) אף לזאת יחרד, כי כל שומע קול הרעם הרידים, כמו שאמרו

(א) עין רש"י וד"ק ומצאו בזה' תנחומא פ' בשלח כ'. (ב) המלות האלו קשה הבנה קרא החכם חקס, שקורא אש ויהא וכו' אבל איני יודע למה כתב המחבר שאד זה נקרא אש ונ"ל ששתי תיבות, "אשל ויהא" הן תיבה אחת בלשון לעז והיא היא מה שמובא לשם (ל"ז כ"א), "ה"א אל"ד"א". (ג) זה הפי' מובא גם ברש"י ש"ג בל' ורבותיו אמרו. (ד) גם זה פי' ר"ק. (ה) החכם חקס לא הגיה לנמן בקוראו "מהת". (ו) לדעת החכם רש"י צונץ והו' ר' שלמה משראני הציב בשבלי חקס בשם רש"י אבל לא נדע שכתב פירוש על התוכנים לשיבך נ"ל כמו שאמר החכם חקס שהוא רש"י אבל איני יכול להביע. (ז) אפשר שצריך להיות, "אמו".

רבותינו לא נבראו רעמים אלא לפשט [עקמומיות] שבלבא. ויתר, מדלג, כמו לנתר (ויקרא י"א כ"א): (ב) שמעו שמוע, שאנו שומעים הרעם ורעש גדול לפני המטר. ברונו קולו, לשון הרדה, כמו ירגון (שמות ט"ז י"ד). והנה מפיו, לשון עברה, בלינו יגינו כמו הנה (תלים צ' ט'), כמו שהיו בעברה או כשנותן רשות למלאך הממונה (ו) הביא ענן המטר ועל דבר זה יחדד לבי שאיני יכול לעמוד על סודו, על רעם שהולך בעת ירידת מטר: (ג) ישרהו, ה' יראהו (הרואה) כמו אשורנו (במדבר כ"ד י"ז). וא(מ)[ו]רו שהוא המטר על כנפות הארץ: (ד) אחריו ישאנ קול, גם אחרי המטר יהיו הרעמים והקולות. לא יעקבם, לא ישיבם על עקביהם לאותן הקולות. כי ישמע, אלא ישמע קולו עד קצות הארץ. או יהיה מוסב יעקבם על המלאך שהזכירתי, הממונה (א) לא יאחרם אחר שהוא מצוה להוריד מטר לאחר שישמע קולו של הק' (ב): (ו) הו(ה)[א] ארץ, רד ארץ. וגשם מטר, ועוד הוא מוסב על השלג גשם מטר רביבים ורפים טל, שיורדים בנחת על העיטבים ועל הפרחים ומנדלים אותם. וגשם מטרות עוזו, על התבואה שגדלה כבר בקנה ילדו (ג). וני מה שאמר בעל הפרח לא יעקבם, הברק והרעם יוצאין בבית אחת אבל העין רואה איש מיד והאוזן כשתגיע אליו לפרצין א' (ד). אחריו ישאנ קול, ואל האמר כי הרבה יתעכב, אלא מיד שומע קולו: (ז) ביד כל אדם יתנום, על ידי(ה) גשמים שהוא מוריד לעולם כאילו חותם(ה) ביד כל אדם ואומר כך וכך עשית שבזמן שהן עושין רצונו של הק' כת' ונתתי מטר ארצכם (דברים י"א י"ד), ואם הוטאין כת' ועצר את השמים (שם פסוק י"ז) וזה על דרך לא גשמה ביום זעם (יחזקאל כ"ב כ"ד), אם יהיה [צדיק] יתנום לפי מעשיו מועיל לו המטר. ויש או' יתנום על דרך יומם חתמו למו (לעיל כ"ד ט"ז): לפי שיום הגשם יום סגור: (ח) ותבא היה, שאפילו החיה שלא נסתה(מ)[ר]ה מעולם נסתרת ביום גשם ושלג. ובמעונות[י] תשכון, עד יחדלו הקולות המטר והברד. ורב סעדיה פ"י ביד כל אדם יתנום, על יד כל אדם עושה הק' חתימת דינו כמו שכתוב ומיד כל אדם ומיד איש אחיו לדעת כל מה שעשה האיש נתחייב הנק או טובע בנהר כו', וכן על ידי חיה כבאה כמו ארבע עושה שליחותו, ואיננו מטעם הפרשה: (ט) מן החדר, לפי שדבר עד עתה בליחלוח הארץ חזר ומדבר ברוח סופה שהוא בחדר תימן(ז) שהזכיר למעלה שהק' מנשב לייבש הורעים שרא ירקבו. וממורים, שהם הרוחות המתפורים, על דרך וזרית[י]ם לכל רוח (ירמיה מ"ט ל"ב) מהם תבא קרה: (י) מנשמת, מצוויו של הקב"ה יבא הקרה. או מנשמת, מרוח אפו, ואפי הנגרות הרחבים והעמוקים יהיו כעפר [בפני] (ח) הקרה כדבר המוצק ועומד, על דרך כראי מוצק (לקמן פסוק י"ח), כמו ויעש [את] הים מוצק (מ"א ו' כ"ג): (יא) (אפי) [אף] כרי, כל' אעפ"י שגדל

(א) בראש נ"ס ע"א על זה העירני המסדר. (ב) זה כפ"י ה"ק. (ג) זה הפ"י מביא ר"ק על דוד "פשוט" של מקרא. (ד) נראה שיש בכאן טעות סופר אבל איני יודע לפרשו מ"ם למדנו מכאן שהמחבר ידע כי ברק ורעם יוצאים כא' אבל נראה וגשמע' בזה אחר זה. (ה) כאילו חותם וכו' עיין תענית י"א ע"א. (ו) פירוש א' של ראב"ע. (ז) פירוש ראב"ע. (ח) עיין פ"י ר"ק.

כה נבורת הגשם כשיהפוך שיהיה השמים בר וצה יסריח עב להשיבו על עקבו, ולא ירד מטר ויפיין ענני אורו שהם המטר ולא ינשימו, על דרך נשיאים ורוח וגשם אין (משלי ביה י"ד): (י"ב) והוא, העב מסובב ומתהפך לאור על ידי הבריות. בתהבולות, חכמתו, כמו כי בתהבולות תעשה לך מלהמה (שם ב"ד ו'). לפעולם, לפעולתם. לכל אשר יצום, אותם נשמים להגשים על פני תבל ארצה יש אומ' כי בית ברי יסוד והוא אור בר שקורין אשלוידא (א), שמפיין העננים ויש אומ' כי הבית שימוש והוא חסר אלף וכן פי' אף בראי מוצק על ידי ענני אור יסריח עב: (י"ג) אם לשבם, כמו יסר מעלי שבמו (לעיל ט' ל"ד), להביא פורענות לבריות כמו נשם ששומץ הזרעים, ויהיה על דרך מה ת[ה]ללי בעמקים זב עמק (ירמיה מ"ט ד') כלו' ירד בו מטר יותר מן הצורך. אם לארצו, לארץ מדבר לא אדם בו, כמו שני' להמטיר על ארץ מדבר לא אדם בו (לקמן ל"ח כ"ו), אם לחסר, לארצות היישוב שהוא חסר גדול: (ט"ז) [התדע] בשום אלו' עליהם, להגשים כל אלהיו (?) (=) נלה מטר עננו במקום אחר: (ט"ז) התדע על מפלשי, כשהק' פותח את העבים וגותן בהם מטר כיצד הוא פותח אותם. מפלשי, לשון (מבר) [מבוי] מפולשי (=) על כן ארית שהוא מבוי מפולס לפי שחברו מנחם מפלשי עם פלס מעגל רגלך (משלי ד' כ"ו), ורשיי פי' לשון גילוי, ונ' לי על מפלשי מה שיש על העב: (י"ז) אשר בגדיך, הרי דברנו (ה) [ב]גשם וברוחות המביאים הקרה ומצטנן בו העולם, ויש עתים חמים בהשקט ארץ מדרום בעוד שאין רוח דרומי מושל שקמה ה(ו) [י]א מאד (ד). ובעל הפר' פי' בהשקט ארץ עם מיל(ו) ת עיקור בהרגיו רוח דרומית הפך ותשקט הארץ (ה) וכן לעזוהו הנוים (י): (י"ח) תרקיע, וכי כשנפח שמים היית נוטה עמו שאתה רוצה לדין עמו כאשר היית לו שותף בנטיית שחקים הכתוב בו נוטה שמים לבדו (לעיל ט' ח'), שהם חזקים וניתוכים וצחים כמראות הללו שהגשים מתקשמות ב(ו) [הן], שנעשה בו הכיור של נהשת(י): (י"ט) הודיענו, כל זה מן התימהות וכי צריך לספר לו הדברים היוצאים מפינו, ואם היה צריך לא נכלל לערוך דברינו מפני חשך המפסיק שהוא ח(ס) [ש]כת מים עבי שחקים: (כ) היספר, היש אדם שיעלה על דעתו לומר שצריך לספר להק' מה שאני מדבר אם אמר איש דבר זה דין הוא שיבולע, ישחת(י) כמו בלע ה' (תלים ה' י'). ויש מפי' כי יבלע, אם אמר אדם כבר הגידו לו בהבלעה מה שעשית כמו פן יבלע (למות) [למלך] (שיב י"ז י"ז): (כ"א) ועתה לא ראו אור, כלו' גם אלה מעלילין כי עתה לא ראו בני אדם לפי

(א) esloide בלשון צדפת עתיקא ופי' איר דה. (ב) הדברים האלו אינם מובנים ונראה שז"ל, כל אלה וגלה" עין פירוש רי"ט שמפרש, התדע בשום אלו' הגשם על העננים והופיע לגלה אור ענני. שהוא מליך את הגשם ונקרא אור" ע"כ. (ג) פירוש רי"ק. (ד) פי' מ"י"ם של מרחם בלשון שלילה. (ה) זה הפירוש שמפרש שקם לשון היסוד כמו רגו (עין מה שכתבנו למעלה צד 71 הערה ו' על לשון עיקור שמתמשך בו מדקדקי צדפת) מביא ראב"ע בשם רובי המפרשים וחולק עליו ומה שנמצא בדפוסים שלנו, בהנ"ע צריך להגיה וצ"ל, בהנ"ע. (ו) ק נמצא בהעתקת Vulgata: Austro cum perflata fuerit terra. (ז) שמת ל"ח ח'. (ח) פירוש רי"ק. (ט) נראה שמפרש על ענן, מתר" כמו שמביא רי"ק בפרשנים את בלע" בשם יש אומרים והוא הראב"ע ומה תוכל להגיה בדפוסים שלנו בראב"ע, יסתר" במקום יסחב".

שחדל המזר וחדל הא' אלייריא) אלא בהיר הוא בשחקים שעשור נהרות נהרות) של ענני נשם ורוח תעבור ותעבור דבהרות ויהיה צח על דרך ויעבר אלקים רוח על הארץ (בראשית ה' א' ג). ופרשיו) שאליהו מקנתר בסוף דבריו רעיו ששתקו לאיוב, ואמר לאיוב רעיו ששתקו לך לא ראו אור ודומין לבהרות הנראות בשחקים שהעולם סבור כי להוריד הנשם באו ורוח עברה והט[הרם], ולא הנשימו וכן עשו שהתחילו להשיב(ר)[ו] ועמדו ולא ענו עוד, ואינו דבוק למה שאחריוה): (כ"ב) זהב יאתה, פ"י מנהם אורה וצהר כמו המריקים מעליה הזהב שהוא צהצזה השמן הזך וגם מצפון בא אותו הצהר שמתהר הרקיע, על אלו' שהוא נורא יש לתת הוד. ופ"ק מצפון, רוח צפון נורם לעולם שהבריות מוציאות י) הודב שאצרוהו וננווהו עד עכשיו ומוכרין אותו בזול שרוח צפון מפורת העננים דכתיב רוח צפון תהולל נשם (משלי ביה ב"ג) והנשמים נעצרים על ידי פיזור העננים, ובא רעב לעולם, ומה היא תקנתן של בריות יהו חוזרין על אלו' נורא הוד לתת מטר: (כ"ג) שדי, כשהוא מייסר הבריות בייסורין לא מפני שיבא לדין אותם בכה ולא במשפט שהדי כל דרכיו משפט, אינו מענה ברייתו שלא כדן ואם יראה אדם שמדת הדין פוגע בו ידע שייסורין באין עליו במשפט, והגבון לא מצאנו שניא כח, אפי' שספרתי לך הרבה נבורות של הקביה מעל בני אדם לא נמצא שניא כח, אלא תומל עלינו. ור' שמואל דייקן אמר מצאנוהו, לא מצאנו כנגדו כמו ויצר לו ולא חזקו (דהי' ב' כ"ח ב') (שעיר ושל) [שעורו ולא] חזק [ב]נגדו. ומשפט לפי שהוא מלא משפט ורוב צדקה לא יענה אותנו אך מרחם עלינו. לבן יראו ממנו אנשים, ולא יראה כל חכמי לב, שהם לפניו כאין וכאפס, ועל איוב שהיה כחזיק עצמו כהם אמר שהיה לו לירא (ו) להתווכח עמו):

ל"ח.

(א) מן הסערה, כדרך שרגיל להינלות על נביאיו, כמו שני והנה רוח סערה ואש מתלקחת (חוקאל א' ד'), ובאנדה, מן הסערה, שאמר איוב אשר בסערה ישופני (לעיל פ' יז) ה): (ב) מחשיך עיצה, מחשיך עצתו מני כמו בלי דעת. נר' לי, מי הוא אשר יכול להחשיך עצתו ממני בדברים שאין בהם דעת, וזה על דרך הוי המעמיקים מה' לסתור עצה והיה במחשך מעשיהם (ישעיה כ"ט ט"ו): (ג) אור נא, פ"ק התרפא נא (מהיילך) [מחליך] והתחזק באדם שלא חלה מימיו [ואזר נא חלצוך] כנבור שהוא בכחו ואז אשאלך והודיעני, לפי [שאמר] איוב יסר מעלי שבבו וני' אערכה לפניו משפט וני' (לעיל כ"ג ד') על כן אמר לו הנה שבמי מוסר מעליך והנך בכחך ובבריאותך כמו שהיית עד שלא באו ייסורין עליך: (ד) איפה היית, כלום היית שותף עמי ביוסדי ארץ שאתה בא

(א) lueur עין לעיל צ"ל 72 הגה"ה ב'. (ב) מ פירש ראב"ע. (ג) עין ר"ק. (ד) צ"ל ופר"ש כי דברים אלו נלקחים מרש"י. (ה) עין רש"י שאמר, "הרי הוא כחזר על הראשונות". (ו) בפ"י ר"ק בדפוס נמצא, "מציא" ואינו נכון וצ"ל כמו בסא, "מציא" עין ב"ב כ"ה ק"ב ומה שפירש רש"י שם. (ז) רש"י בשם "רבותינו אמרו". (ח) עין רש"י ותחבם כד"ר שלמה באבער בפ"י על מעין גנים מניה, "ספרי" המובא ברש"י אל תיבת, "תנחומא" שמקורו הוא במכילתא בשלח פסוק וישקף ומשם יצאה לתנחומא בשלח ב"ב וצ"ע ב"ב ט"ז.

להלוק [עלי] ולריב על(י) משפטי, בטוג שבעולם שיטני שותפין בדבר אחד אם אחד מהם עושה שלא מדעת חבירו אומר לו מדוע ככה עשית הלא יש לי בו חלק כמוך אבל אתה מתאונן על מעשי כאילו היה לי להודיעך והלא כל העולם שלי ואני בראתיו*: (ה) ממדיה. מדת א(י)[ר]כה והחבה. ממדיה, מ(י)[ן] מדד כי דגש של דלית במקום דלית ההפירה וכן מ(ד)[ן]מה מן זמם מהתה מן התה. נטה עליה קו, לבנתה: (ו) ארניה הטבע(ה)[ו], הארנים שהבנין בטי עליו או מי השלי(ו)[ך] וגתן אבן בפנות הבניין: (ז) בן יחד, מוסב על איפה היית בן הזככים, בעניין שנא' הללהו כל בוכבי אור (תלים קמ"ח ג') ואור זה בקר. בני אהים, אלו המלאכים. ואבן עז' פי' שהם הזככים והטעם כפול וכן הבו לה' בני אילים (שם כ"ב א'), יהזכיר הזככים כי כפי מערכתם ידחו מן השמים במצוות האהים. ויש מפרש על מעשה בראשית כשקלסוהו כל הצבא בסוף העשייה(ב): (ח) ויסך בדלתים ים, שהוא החול שמיסך וטורד הים כמו מסוכה וגדר שלא יציף העולם כמו שאמר אשר שמתי חול נבול לים (ירמיה כ' כ"ב). בניהו כמו גוחי, מניה מסקומו בהמשיכו לצאת מן ההם שהוא התהום של ים, החול הוא נבולו. ורח(י"ם) ומעיים נמצא במים כמו וצאצאי מעיק במעותיו (ישעיה מ"ה י"ט), וטבור בארץ, כמו (יוצאים) [יורדים] [מעם] [מטבור הארץ] (שופטים ט' ל"ז) ועפעפים לשחר, וירך לארץ, כמו [כ]ירכתי ארץ (ירמי ל"א ה'). וגם פ(י)ה, כמו ותפתח הארץ את פיה (במדבר ט"ז ל"ב) וכן כ(ת)[נ]ה, מכ(ת)[נ]ה הארץ (ישעיה כ"ד ט"ז): (ט) בשומי ע(י)[ן] [נן], מוסב על איפה היית בשהענן מכסה על הים ושואב. התולתו, תכריכו, כמו והחל לא חתלת (יהוקאל ט"ז ד'). וכן אמר אליהוא הן פרש עליו אורו ושרשי הים כסה (לעיל ל"ז ל'): (י) ואשבור עליו, זהו חוקי לשבור בים, משברים הם הגלים אשר יתנאו וידמו ויפרצו לצאת ונשברים לתוך הים ולא יעברו נבולו שהוא החול והוא הכרית ודלתים: (יא) ופה ישית בגאון גליך, גליך ישיתו נאוגם פה באמצע הים ולא מחוין לחול שהוא הנבול. ופיק ופה יעשה הגל יבשה שיסובו גליו [ל]אחור ויהיה ישית לשון יבשה כמו ונשתו מים מהים (ישעיה י"ט ה'), לשונם בצמא נשתה (שם מ"א י"ז), וכל זה לתקנת העולם שלא ישטף ואתה אומר אל הסר משפטי (לעיל כ"ז ב'). ור' מאיר מלוצ'י ינאג) אמר לי לפי שאמר עד פה תבא שהוא עד סוף הנבול חור ואמר ופה(י) ישית שילחם פה בפאה זו שהוא הנבול להשיבו על עקיבו ויהיה ישית לפי דברו כמו והפרשים שת שתו היסערה (ישעיה כ"ב ז'), שהוא לשון מלחמה(ה): (יב) המיטיך, כל הימים שהיה לך הצוית אחד מהם להאיר: (יג) לאחור, מוסב על המיטיך צויתה לאחור בכנפות הארץ כאדם שמנער הצט ממה שבתוכו הצוית כן לאחור בכנפות הארץ כדי

(א) זה פירוש ר"ק. (ב) עין פסקתא דרב סהגא כ"ו. (ג) איני יודע מי הוא זה ר' מאיר מלוצ'ינא או מלוצ'ינא, עין הקדמה. (ד) הסהגר סביא בכל מקום הקרי וק בזה הפסוק אבל הפל' שסביא בשם רמב"ל מפרש הכתיב לא כמו פאה. (ה) פל' זה של ר' מאיר סביא רד"ק בשדשים ובפירושו על איוב בשם אביו בזה הלשון, "ואחל' פל' אשר שאמר לים עד זה הנבול תבא קרא לשפת הים פה ואמר ופא ישית וילחם בגאון גליך" ונראה מזה שה' ר' מאיר ה' תלמיד מל' יוסף קסחי.

שינערו רשעים ממנו: (י"ד) תתהפך, צורת בני אדם שהיא כחותם להתיצב כמו לבוש שאין בו רוח חיים, ר"ת. ופ"ק כשהתהפך צורת אדם ושב לעפרו היכול אתה להשיבו ולהתיצב[צ]בו כמו שהיה לבוש עורו ובשרו ומסובך בנידין כמו שאני עושה שני והנה עליהם נידים ובשר עלה (יהזקאל ל"ז ח'), ומה שהזכיר חומר זהו על דרך הגה כחומר ביד היוצר כן אתם בידי ונ' (ירמיה י"ה ו'): (ט"ז) וימנע, אז יכול אתה למנוע כהם של רשעים א'. אורם, הסרת כהם בלא עת, ותשבר על פ"ך שלא יוכלו להזיק לבריות: (ט"ז) נבכי, כמו נבוכים הם (שמות י"ד ג'), לשון סגירה ועירבוב: (כ) נתיבות ביתו, שתוציאנו כשתרצה: (כ"א) ידעת, אפילו בעצמך הידעת קודם שיצאת ממעי אמך באיזה זמן היית עתיד להיוולד ואחר שנולדת אם מספר ימך רבים י'. ור' שבתי הרופא פ"י בספר תחכמוני שאבד ר' לפי שאמר הק' לאיוב איזה ררך ישכון אור ונ' כי תקחנו אל גבולו וכי תבין נתיבות ביתו לימדו שהאור וההשך יש להם גבול ומקום ונתיב ואינן עולין לשמים ועל אשר יהיה האדם קצר ימים אינו מניע לילך שם כל ימי חלדו, וכתוב הסומך מעיד שאומר ידעת כי אז תולד כלומר שבכל ימי צבאך לא תוכל להניע אל גבולו ופ"י אז תולד אם אז נולדת כל' שבכל כך הארץ חל(ר)[ק]ך ש[לא] תוכל לדעת ולהגיד אל זה הרבר אם בו לא נולדת מחדש: (כ"ג) השכתי, מנעתי זה והצנעתי עד עת צרה שזהו מלחמת גוג דכתיב ביום הזה יהיה רעש גדול ורעשו מפני ונ' עד ואבני אלנביש ואש נפרית ונ' (יהזקאל ל"ח י"ט—כ"ג): (כ"ד) איזה הדרך יתפור, האור עלי ארץ בשעה שהוא יוצא בשחר מן המזרח מהיכן הוא יוצא: (כ"ה) מי פלג, מי חלק דרך ושביל ברקיע לשטף המטר שאני מוליכו על ידי תעלה שעשיתי לו בכל מקום שיהא רצוני שירד הגשם: (כ"ז—כ"ז) על ארץ לא איש, שאין שם יישוב ואין לבריות צורך לאותו מטר וכל זה להשביע שואה, מקום הרב ושמים להצמיח מוצא דשא להיות מדבריות שאפי' עליהם אני מרחם ומרחם כל שכן על האדם שנברא בצלמי: (כ"ח) היש למטר, הגשמים הללו כשהם יורדין אין טיפה נוגעת בהבירתה הודיעני עתה אם כך נלקחה מן השמים כל טיפה וטיפה לבר, היש לה אב למעלה ברקיע שנלקחה ממים המכונסין ולאחר שנלקחה מהם נפרדת כל טיפה מהבירתה ויורדת לארץ או כמו שהטיפין יורדין לבר כך הן מונחין ברקיע, פ"ק. אינלי טיפי (ד)[ט]ל, ויש לפרש שערי (א)[ט]ל, כמו טרוקו גליה, ר"ת. ואני או' (אמנם) האליף מוספת ויהיה כמו גלי מים י'. ופריש אנלי, למיד תחת טין, כמו אנני כמין אננים פלגים שהמל נופל בהם, ויהיה כמו לשכה וגשכה (נחמיה י"ג ו'): (כ"ט) וכפור, גרזילאי': (ל) כאבן מים יתבאו, על ידי הקרח שמנליד הטיפה שעל פניהם. יתלכדו, יתאחו ויהי (ברח) [מרוב]ה הקרח: (ל"א) מעדנות, הם קשרי האילנות. (שכי מה) [שכימה] כוכב צנה וקושר את האילנות מל[א]ות פיריין. או מושכות כסיל תפתח, שכסיל

(א) פירוש ר"ק. (ב) פ"י רש"י. (ג) פ"י ר"ק. (ד) ספר תחכמוני נמצא כ"י בפארמא ת"ק כפרי דע ראשני. (ה) ברכות כ"ח ע"א. (ו) גם זה הפ"י מובא ברש"י שלטו ומה שסביא המחבר בשם רש"י הוא בפריש שלטו בשם ר"א ונראה מזה שהפירוש הראשון לא היה ברש"י שלפני המחבר ואפשר שתוספת הוא ברש"י שלטו. (ז) grêle. (ח) ק הגהתי על פי ס' מעין גנים שסביא פ"י זה.

כוכב חמה מתיר את האילנות ומפתח הסמדר: (ליב) מזרות, רוח המזרות כתיב וזריתים לכל רוח (ירמיה מ"ט ליב) והם הרוחות לייבש השטף. ועיש, שהם השבעה כוכב[ים] שלעולם לא יתפרדו, התנהיג אותה עם בניה. על כמו עם כמו והשיב לב על בנים (מלאכי ג' ב"ד): (ליג) משטרו, כמו שופר ממשלת שמים על הארץ להגשימה ולעדנה: (ליד) התרים לעב קולך, לצוותו להמשיך שפעת מים כדי שתכסך ממימיו: (ליה) התשלח, מים וברקים [ה]מזומנים הם לעשות שליחותו של הקב"ה כמו שאומ' בירמיה לקול תתו המזן מים ברקים למטר עשה (י' יג). הגנו, לשליחותך מזומנים: (ליז) בטוחות, הוא מקום מכון הדעת נובע משך החכמה, וכן כמסחוי קשת (בראשית כ"א פ"ז) נתרחה מן הילד כמדת משך הקשת בזריקת החץ, וכן התרג' כמיגר קשתא, נמצא שהמשך נופל בדעת ובקשת וכן חברו מנחם, ויתכן שנקראו הכליות טוחות לפי שהם טוחים בלב. לשכוי, לב הרואה ושובה כמו שכיות החמדה (ישעיה כ' פ"ז): (ליז) מי יספר שחקים, כוכבי שחק כעיניין שני מונה מספר לכוכבים (תלים קמ"ז ד') ויש אומ' (מלבוא) [מענין] ספירא). ונבלי שמים, הם העננים הממולאים מים כנבל מלא יין. מי ישיבים וינחו מלקבל מטר(ב). ור' שמוא' דייקן פ"י ישיב לשון נסוף וכן שכבת זרע(ג): (ליח) בצקת, מוסב על איפה היית (פסוק ד') בהתך עפר ליסוד העולם כמו שמתכין בדיל ועופרת, ורגמים דיבק שהיתכן פרקים פרקים ודבק הרגבים. בצקת, מן יצק, בשבת מן ישב, בדרת מן ירד. ומנחם חבר בצקת, עם ויאפו את הבצק (שמות י"ב ל"ט): (ליט) חית, ונפש כפירים וחיתו מעבור בשלח: (מ) כי ישוחו במעונותיה כמו שנא' ידכה ישוח (תלים י"י), וכל זה להוציא טרפם: (מ"א) כי ילדיו, שאביהם שונאם והק' מזמין להם יתוש[י]ן הנבראים מצואתם ונכנסין לתוך פיהם ועל כל הבריות האילו אני מדהם כל שכן שלא אשחית האדם(ד):

ל"ט.

(א) יעלי סלע, אשטנבוק בלי כמו שאמר הרים הנבחים ליעלים (תלים ק"ד י"ח) וילדת בעוצב ועל כן (שופות) [שונאת] וולדה ובשבורעת ליל(ה)[ד] עולה לראש הסלע גבוה כדי שיפול הולד לארץ וימות והק' מזמן לו נשר לקבלו. חולל, אילה רחמה צר ואין הולד יכול לצאת וכשעת לידה הק' מזמן דרכון להבישה(ה) ברחמה ונפתח, לשון קרא(ו). ואני אומר חולל אילות על דרך קול ה' יחולל אילות (תלים כ"ט), כי כפחד הרעם תלדנה: (ג) תפלהנה, מתבקע רחם שלהם ומוציא הולדות ועל ידי שהביקוע על ידי הילדים תולדה בילדים על דרך אדיק חרבי, היה לו לומר אדיק תערי ולפי שהה(י)קה תלויה בהרב אומר

(א) זה פירוש ראב"ע גס ד"ק בשרשים מביא פירוש זה בשם אביו תם נמצא בפירוש רמ"ק לפנינו.
(ב) זהו פירוש ר"ק. (ג) גס הד"ק בשרשים מחבר פירוש של שכבת זרע עם ישיב בכאן. (ד) פ"י רש"י ומקור ויקרא רבה י"ט א' ועין ילקים אוב התקב"ה. (ה) בפירוש קרא בדפוס, "ומשיכה" ברש"י, "ומשיכה" ונראה שגם בכאן צ"ל כ"ב. (ו) כל הפירוש הזה תמצא בשינויים מעטים ברש"י שלנו וזה שסביא החבר לפנינו הפירוש בשם קרא ולא בשם רש"י מזה נראה בעליל שהוכנה היא ברש"י.

כן. תפלתה, כמו פולח ופוקע בארץ (תלים קמ"א ו'): (ד) יהלמו, כמו ותחלימני (ישעיה ל"ח ט"ז). ירבו, לשון ריבוי. בבר, שאוכלין התבואה א). ונ' בבר, בחוק ב) ויצאו מוכיח עליו: (ה—ז) מי שלח ונ' אשר שמת[י] ונ' ישחק ונ', ג' מקראות הללו פתרון אחד להם אין לך אדם שדר במדבר שלא יניח מקומו ללכת למקום יישוב ונעשה עבד לבריות לשבוע לחם, והפרא והערווד הזה אשר שמתי ערבה ביתו ומשכנותיו מלחה, כמו ארץ מלחה (ירמיה י"ז ו') לשון חורבה, ואע"פ [כן] שילחתיו חפשי, שאין אדם יכול לגדל פרא וללמדו עבדות בהמה ופתחתיו מוסדותיו שיש[ת](ה)ק להמון קריה ולא ינוש איש אותו למלאכתו בארץ מלחה וערבה אני מכלכלו ג): (ח) יתור, כמו ויתורו וידרוש יוכיח עליו כי כן הוא: (ט) רים, כמו ראם: (י) בתלם עבותו, כדי לשדר ארצך. ישדר, לשון חרישת שדה: (יא) התבטח בו, לאסוף תבואתך בשביל שכוחו רב ויכול לסבול. ותעזב אליו יניעך, לאסוף אל הבית כמו יניע כפיך כי תאכל (תלים קכ"ח ב'): (יג—י"ח) כנף רננים נעלסה, השלים לדבר בחיות ועתה ידבר על העופות, נבטלו (?) כנפים המרגנים והמתעלסים שכן דרך עופות שמחים ומוסב על ידעת עת, כנף רננים שהם עופות הקטנים ובעלי אבריה, וחסידיה ובעלי גוצה שיש להם] נוצות גדולות ואיברים גדולים, שזה מנהגה כשתעזוב לארץ ביציה ותהמם על עפר והיא שוכחת כי רגל אדם תזרם ואני שומרה וגם מחית השדה שלא תדושם, והיא מקשחת כאילו אינם שלה על דרך תקשיה לבינו מיראתך (ישעיה ס"ג י"ז) שהוא קשיון לב, לריק היא עוזבת יניעה שאינה דואגת עליהם ולא תפחד על דרך ולא יגעו לריק (ישעיה ס"ה כ"ב). תמריא, פתרי לפי עינינו, בעת שהיא מעופפת למרום אישורא בל"ה). ורשים פי' תמריא לשון שומן כמו מריאי בשן (יחזקאל ל"ט י"ח), תנביהו). תשחק לסוס, כלומר היא שוכחת ביציה ואינה מרגשת שיורו בה הצים. ופיק (ע') כעת במרום תמר[יא] לשון מרות וחזק, כלומר כלום אתה יכול לגבר ולחזק הבריות איש על אחיו בעת שתרצה כשם שאני עושה במרום, שאם תראה איש נלהם בחבירו ומתגבר עליו (דרך) [כבר] נלחמו שרים שלהם במרום והשר שנוצה חבירו אומה שלו מתגברת ונוצחת, ותשחק במלחמת האומות כשם שאני עושה, [כשחוטאין לפני אני] ו מסבסך אומות זו בזו להלחם על דרך יושב בשמים ישחק (תלים ב' ד'). כי הקשה ח), השכיחה כמו כי (נשינו) [נשינו] (בראשית מ"א נ"א), והנה דגש השין במקום נ"ן: (י"ט) רעמה, הרעם שיוצא מצוארו, כמו ירעם [א'] ב(ח') [קו]לו (לעיל ל"ז ה'): (כ) התרעישנו, התוכל להרעישו ולהשמיע קולו כארבה שני בו כמשק גבים (?). הודו, לשי קול כמו ולא הד הרים (יחזקאל ז' ז'), [כן] נר' לי. ויש מפר' בעין גבורה. נהרו, צעקתו: (כ"א) יהפרו, יבטחו כשהם בעמק כמו

א) ע"כ כעין פירוש ר"ק וברב מלה במלה. ב) פי' זה מביא ראב"ע בשם י"א ונ"ס ד"ק בפרשים מביא פי' זה. ג) כל זה פירוש ר"ק, (ד) פי' רש"י. (ה) essurer. ו) כעין זה פי' ראב"ע, תמריא, תגבה ואין לו חבר וי"א כי שדר וצריא במהא וטעם מריא שכן מעלה" נראה שר"ל שלשון תמריא הוא לשון תגבהה כשם ששכן לשון מעולה ומשוכח ועין ספר הפרשים מר' יונה בן גנאת. ז) כן צ"ל על פי פי' ר"ק דגמס. ח) שייך לעיל.

ותפרת לבטח תשכב (שם י"א י"ה) א, או פ"י יחפרו כשהוא רץ בחזק חופר בארץ ועקבותיו נודעו, ויש מפרש' כמו ויחפרו לנו את הארץ (דברים א' כ"ב) שדרך רוכבי סוסים לארוב בעמק הסוס שמה לצאת לקראת נשקב: (כ"ג) תרנה, תזעק, קול הבירדן והאשפה המלאה חצים משמיים קול ואינו נבעת, והנה תרנה כמו ו(ת)[י]עברו (הרינה) (מ"א כ"ב ל"ז). ורש"ם אמר שהוא לפי עינינו לשון להב וברק חנית כי הוא מחטופי למ"ד פעל ואם היה לשון רינה היה לומר אל תרון י: (כ"ד) ינמא, עושה נמא, והנכון שהוא לשון שאיפה ותאווה לרוץ ה, כמו הנמיאני (בראשית כ"ד י"ז), וכן מגמת פניהם קדימה (הבקוק א' פ"י), וזה בשבב הסוס ובנבורתו, כי לעת מרוצתו ישתה הארץ כלשון בני אדם כי הסוס בהפנותם פניהם אל פאת קדים ינמאו הדרך כגשר חש לאכול י, ולא יאמין כי קול השופר יהיה להרע לו, והגבון לא יאמין בשומעו קול השופר שהוא לתרועת מלחמה: (כ"ה) בדי שופר, אבל כשישמע קול השופר די שהוא לרוב או יאמר האה(ד) שזה צעקת שמחה כמו שנא' יען [אשר] אמרה צור על ירושלים (ראה) [האה] (יחזקאל כ"ז ב'), לפי שעתה יודע כי בעבור המלחמה יתקעו כל כך, (וישאל) [ויש א'] בדי בכל פעם שיתקועה וישמח ויהיה על דרך מדי עברו יקה אתכם (ישעיה כ"ה י"ט) ה: (כ"ז) יאבר נץ, יעוף הגץ ויפרח על ידי כנפיו, או יגדל אברתו ויפרוש כנפיו לרה דרומית שהוא רוח קשה וחזק כמו שנאמר ורוח הקדים הוביש פיריה (יחזקאל י"ט י"ב), [ב]רוח קדים (הזק) [עזה] (שמות י"ד כ"א) פ: (כ"ז—כ"ט) וכי ירים קנו, לשאת אפרוחיו על כנפיו. מש(ו)ם, ממקום שהרים ק(ין)[נו] יחפור לו אוכל. [תפר], כמו ויחפרו לנו את הארץ (דברים א' כ"ב). למרחוק, שהוא על שן סלע עיניו יביטו אנה מוצא מאכלו: (ל) (יעל כי וכמו) (יעלעו, כמו) יבלעו העיין ראשונה יתירה ויהיה כמו זעקת שבר יעוערו (ישעיה ס"ז ה') שהוא במקום ר"ש יעוררו. ובאשר הללים שם הוא, לאכול הבשר ולבלוע הדם:

١٠

(א-ב) ויֵקֶן ה', הִרְבָּ עִם שְׂדֵי, הִבְעִיב אִשֶּׁר יִרְיֵב אָדָם עִם שְׂדֵי יִשְׂרָאֵל
יֵה לְהוֹכִיחֵהוּ עַל פְּנֵיו. מוֹכִיחַ, וְאֵם בַּעֲבוּר אִשֶּׁר יִתּוּכְחוּ לְהַבְרִי אֱלֹהֵי יַעֲקֹב

(א) פירוש ר"ק. (ב) פירוש רש"י. (ג) סגן ובראב"ע מונח הפסוק בשבטש ותעבדו במקום ויעבדו.
(ד) נראה שר"ל שהוא שם והוא סק זיק. (ה) ר"ק מביא פירוש אחרון בלבוש רש"י ב' פירושים.
(ו) עיין ראב"ק. (ז) נראה שהמחבר רצה לפרש הפסוק בהקדקק וסמך על רש"י שכתב שם, ר"ן במדונה
לשעה קלה בברית איין כאלו נמה ושתה ארץ שלפניו וכו'. (ח) פ"י ר"ק. (ט) הדברים נראים קשה הבנה
מאד ונ"ל ספק פירושו אם הבין פרש כנפיו למה דחמית פרש נ"כ הבין של צד אחד לצדק וכוה הוא פקמדי
מה הקדים נראה להוכיח כאן אחד מלת, "דחמית" המלת, "ועמדי מה הקדים". (י) זה כפי' א' של ראב"ק
אבל הדמיון שמוכח כאן אינו חסה כי במלת יעקדו יש חלף אהיות וכאן יתגר את רלמי פירושו צריך לומר
שכלת יקלעו היא מנורת לכה ואפשר שקדוב ב' פירושים בבאן ועיין רש"י. חק שמנחם בהיבוח מביא יקלעו
במחברת לע' ואמר כי עי' הראשונה יתירה כמו עי' שניה במלת עוקים (ישעיה י"ט י"ד) זה חסה לחסה
חנש חולק עליו דר"ת מביע במנחם. עיין חשו' חנש והצאת פיליפסקי צד 86.

התוכחה כנגדו, וזהו על דרך שיפה שאמר אליהוא כי כל דבריו לא יענה (לעיל ליג יג). ופיק מי שרוצה לריב עם שדי יסור, עד עכשיו יבא ויקראנו ויתוכח עמו, מוכיח יבא עכשיו ויענה את שאלותיו ששאל לו, ע"א יסור כמו ישור בשיין כלומר ישתדל יי.

(ג—ד) [ויען] איוב הן קלותי, לדעת ממך את כל אשר שאלת[נ]י ומה אשיבך: (ה) אחת דברתי, מה שדברתי אחת היא על כן (דב)[אמ]רתי תם ורשע הוא מכלה (שם ט' כ"ב) לא [א]ענה עוד. ושתיים, שאמרתי אך שתיים אל תעש עמדי (שם יג כ') לא אוסיף עוד לדבר, לשון קראב). ופרי'ת הן קלותי ואתה גדול ומה אשיבך כי הדין עמך שלא להתוכח עם כל אחד וזה שאמר איוב ברוב מקומות ויוכח לגבר עם אלו' (שם ט"ז כ"א). אחת דברתי ולא אענה ושתיים לא אוסיף עוד, כי יראתך גדולה עלי ואם דברתי אחת ושתיים לא אוכל לדבר שלישי, ופי' אחת, אם אחת דברתי לא הייתי רשאי לענות יותר לכך אני נמנע יי.

(ו—ה) ויען ה', האף תפר, אפילו היית יכול להפר משפטי לא היה לך לחלוק לי כבוד כדרך שהולקין למלכות: (ט—י) ואם זרוע, וכי זרוע (ה)[כ]אל לך שלא לחלוק לי כבוד כאילו שאתה שווה לי. עדה, התקשט. ע"א היכול אתה ללבוש גאון וגובה במקום עדי להשפיל כל גאה כשם שאני עושה יי: (י"א) הפיך, ברוב מקומות כשתמצא משנאיך: (י"ב) והרוך כמו ודוך, וה"א יתירה: (י"ג) [ע] [ט]מני בעפר יחד, כולם, וכן היוצר יחד לבם (תלים ליג ט"ז). חבוש, קשור וכן ויהבוש (בראשית כ"ב ג'). בשמון, בסוד, מקום סתירה: (י"ד) וגם אני אודך, כשיהיה כח בידך לשפוט הרשעים בכל מדות הללו כשם שאני עושה גם אני אודה לדברייך שיפה אתה עושה שאתה בא להפר משפטי יי: (ט"ז) הגה נא, להשוות כחך ונבורתך לי אין צריך לומר שאין זרוע, כח לך בכל הנבורות דגוורות למעלה להיות שווה לי אלא אפילו בהמות שעשיתי עמך שהם אוכלי הציר צא נא עתה והלהם בו ותראה אם תוכל לע[ו]מ[ו]ר נגדו, ומאחר שהבהמות אוכלי הציר אי אתה יכול לעמוד נגדם ואני נתתי בהם כח כל שכן שאין אתה יכול לריב עמיה. ואא"ע שכן שהם בהמה יי וכן תרגום מתורגם לעקילם. ורשבים א' שהם ראמים שהן כיד למעלה יי: (ט"ז) הגה נא, כח הבהמה הזאת במתניה ובסיבורה שהם שרירי בטנה, כמו לא כרת שרך (יהוקאל ט"ז ד'): (י"ז) [י]הפין זנבו, יעשה חפצו בכח זנבו שהוא קשה כארז. ובעל פרה' פי' יהפין כמו יה[י]ש, ימהר לגדנר אותו יי. גידו פחדיו, גידו מבושיו עבים בשרינים משולשים וחזקים כמו ישתרגו עלו על צוארי (איכה א' י"ד), לפי ש' הפשט בהמה גדולה (ירועה)

(א) פי' רש"י. (ב) מה גם כן ראיה שפי' זה ברש"י שלנו בשם "יש פתחים" הוא הכפפה ברש"י. (ג) פירוש ר"ק. (ד) גם זה פירוש ר"ק ומה יש להגיה השבוס שנמצא בפירוש ר"ק ברש"י שלנו "לספר משפט" במקום "להפך משפט". (ה) פירוש ר"ק. (ו) אפשר שצ"ל "וא"ע אמר שכן שם בהמה נחלה" עיי' ראב"ע. (ז) עין למטה הגה"ה ב'. (ח) זה כעין רש"י, "כמו יהפין" תג' רד"ק בשרשים ועין גם ר' יונה גאנא בספר השרשים. (ט) נראה שפלות מן "לפי" עד "וראם" שיבחת למעלה אתה פשט רש"י ופלתו "כיד למעלה" ר"ל בהלה כמו כיד האמור למעלה ב"א ב'.

[ורעה] כעין שהן כיד למעלה פרא וערוד וראם: (יח) אפיקי נחושה, עצמיו קשים כחתיכות של נחושת, כמו ומויח אפיקים (לעיל יב כ"א). כמטיל, כמשאוי של ברזל: (יט) הוא ראשית דרכי א', מבראשית נברא ראש לכל הבהמות א'. ולפי הפשט בראש פעולותיו חשב לבוראו. העושו, כלו' אין מניש עליו חרבו זולתי עושהו: (כ) בול, כמו יבול, פי' אוכל ישאו לו ההרים, על דרך ישאו הרים שלום לעם (תלים ע"ב ג'). וכל חית, ושאר חיות באות אצלו, שהוא נוח להם: (כ"א) תחת צאלים ישכב, כמו צללים, ולא בצל בתים, שאין אדם מושל עליו אלא בסתר קנה וביצה, ואותו צל של קנה וביצה הגה הוא מסוכ(ר)[ך] משאר צללים וערבי נחל סביב לו(ב): (כ"ג) הן יעשוק, הגה הוא נוזל הגהר ושותה כולו ואינו ממחר לשותותו כאילו צמא ונחפו לשותות אבל שותה בנחת. יבטה, בדבר זה הוא בטוח ואין לו שום ספק שבגמיה אהת ימשוך ירדן אל פיהו. ובעל פרח' חיבר ובארץ שלום אתה בוסח עם יבטה כי יניח ופי' שניהם לשון טביעה ונראין דבריו לפי שאו' ואיך תעשה בנאון הירדן. וא' רשים יבטה ולא יפחד מנאון הירדן. יניח לשון המשכה כמו מניח ממקומו (שופטים כ' ל"ג), שפי' מושך ממקומו, ובן אתה נוחי (תלים כ"ב י'): (כ"ד) בעיניו יקחנו, בתמיה וכי בעיניו יקחנו האדם ובמוקשים ינקב אף כדרך שעושים לנאקה בחוטם. ורשים אומר כי בעיניו מוסב אל העושו שיקחנו כשירצה בעיניו: (כ"ה) עד (ראו) [כאן] דבר בבהמות ועתה מדבר בלוי'תן. לוי'תן, דג גדול שבים ובהבל שחכה תלוי בו תשקיע לשונו שלא יוכל להגביה מפני החבל: (כ"ו) אנמון, הוא כלי ברזל (כס)[כפ] וף שבו צדים דגים. ובה(ר)[ו]ח, שנותנין חו(י)[ח] לתוך דג קטן ודג גדול בולעו והחוח תקוב לחיו: (כ"ז) הירבה אליך תחנונים, לתת לו מזון, כמו שמצינו הכפירים שואנים למרף ולבקש מא' אכלם (שם ק"ד כ"א), הא למדת שכן דרך בהמות ודגים. אם ידבר אליך רכות, להאכילו. ופיק הירבה אליך, הכי הוא צריך להתהגן לך שלא תעלהו מתוך מימיו: (כ"ח) ברית עמך, שיהא נשמע לך: (כ"ט) התשחק בו כציפור, כמו שאני מטי[י]ל [בו] שנאמר לוי'תן זה יצרת לשחק בו (שם שם כ"ו ג'): (ל) יכרו, כמו (אכל) [מים] תכרו (דברים ב' ו'). חברים, בני אדם תגרים ל(הר)[ת]ת כפי דמיו. ע"א יכרו כלום יכרו לשון שוחה, ויחכימו עליו חברים ומכשפים לצוד אותו להוציאו מן הים בלהטיהם שיחצוהו ויחזיקוהו בין תגרים למוכרו כדרך שעושים הציידים שצדים דגים גדולים בחכמתם והתגרים קונים מהם י: (ל"א) התמלא בסכות עורו, כמו שעושים הסוחרים הממלאים חנויותיהם מעורות של הבישר ומשאר חפצים וקורא אותם סוכות לפי שאין קבועים בבית. ובצלצל, כלי שמניחים בו דגים (תמכרו) [ונמכר] את ראשו שהראש הוא החשוב ממנו כי ההוא דמלו מיניה תלת מאה גרבי דמשחא מהרא נולגלא דעיניה, פרי'ת. ורשבים אחיו פי' התמלא התוכל לעשות סוכה בים שקורין נורט, שתכסה כל נופו, לתפש בה, או אפי' צלצל קטן שעושים לתפוס

(א) רש"י גי'ק. (ב) עין בפירוש על איוב הפירוש לרש"י. (ג) פירוש רי"ק. (ד) פירוש המזרח לרש"י גי'ק.

דנים בהכנסת ראש, לצוד ראשו, סוכה ה(ו) [י] א הגדול [ה] לכפות כל גוף הדג, וצלצל להכניס ראשו, עורו קרוי כל הגוף כמו יאכל בדי עורו (לעיל ט"ו י"ג) וכן כתנות עור וילבישם (בראשית ג' כ"א) כתנות להלביש כל הגוף (א) (לי"ב) (אם) שים עליו כפיך, כלו' לא תוכל למלא בסוכת עורו שאם תשים עליו כפיך מיד תמות ולא תוסיף לזכור עוד מלחמה (ב). ורש"ם אמר כפך אכפך כמו ואכפי עליך (לעיל ל"ג ז') כמו אורוע זרוע:

מ"א.

(א) הן תוחלתו נכזבה, אם אדם שם בו תוחלת לשום עליו כפו אפילו מאחוריו אותה תוחלת נכזבה, כל שכן שתהיה תוחלתו אבודה אותו שאל מראיו יוטל, חנית או חרב להכותו אל מראיו, פ"י בפניו (ג). ויש מפי' יוטל במראה לבדו (יטל טל ואברו) [יטולטל ויאבד] מפחד הראייה: (ב) לא אכזר, בעולם שיתגבר להעירו משנתו, ומי הוא לפני יתיצב: (ג) מי הקדימני לעשות חסד תחילה ואשלם שהרי במה יקדם לי, תחת כל השמים לי הוא, וזה הלשון תפס לפי שאמר איוב אם אראה אובד מבלי לבוש וכל העיניין (לעיל ל"א י"ט): (ד) לא אחריש, על שקרין ואשתוק, כמו בדרך מתים יחרישו (שם י"א ג') וגם דבר גבורות וחין אשר עורך לנפשי אשתוק ואראה לו שאין זה אמת, פריח. ופ"ק מי הקדים פני בדורון או בשום עבדות שאני עתיד לשלם לו שכרו אלא הקדמתי אותו ונתתי לו הדבר שהוא עובד אותי בו, אם מל האדם בנו ועשה מצותי, (ו) אני נתתי לו הבן, אם עושה מעקה ומוזזה אני נתתי לו הבית, ואם מעשר נתתי לו השדה (ז). בדיו, אע"פ שמשלי הוא עובד אותי איני [מחריש] (ה) לזרעו של צדיק ולשלם לבנים שכר האבות, וגבורותיו אשר נתגבר לעשות אשלם שכרו [לו] ולבניו אחריו, ויהיה בדיו כמו בניו, על דרך ותעש בדים (יחזקאל י"ז ו') שהם הענפים. ובעל הפרח פ"י בדיו כחו, ופ"י לא אחריש כמו חרש לאמר (יהושע ב' א'): (ה) מי נלה פני לבושו, להגביה סנפיריו וקשקשיו לראותו ערום. בכפל רסנו, מי הוא אשר נתן רסן לתוך פיו להיות הרצועות כפולות למורידו לבוא עליו ל(ל) [ש]וט במים. ע"א שפתיו שהם כפולות אחת למעלה ואחת למטה קורא רסנו: (ו) (ח) [ד]לתי פניו, הם [שפתים]. סביבות [שיניו אימה גדולה וייראו פן ישוך אותם: (ז) נאווה, גדולה יש לו בקשקשים שלו המנינים עליו, והם גדולות כמנן ועשויות כמותו סגורים (נורים) זה בזה כחותם צר ומהודק: (ח-ט) אחד באחד, הקשקשים ינשו וכל כך מהודקים שאפילו רוח לא יבוא ביניהם לפי שאיש באחיו ידובקו: (י) עשישותיו תהל אור, יניה אור, תהל לשון נקיבה, ויש לפרש (עשישותיו) התהל אתה איוב את האור. ע"א בכל עשישה שהוא מתעטש תוריה אור מן הליחה היוצאה ממנה (י). כעפעפי, כמו ואל

(א) עין ראב"ע בפירושו עה"ת בשם י"א. (ב) כפיד' ר"ק נראב"ע. (ג) זה פי' ר"ק. (ד) ויקרא רבה כ"ז ב', עין מדרש ילקט. (ה) החסדן מלאני סגידוש ר"ק הגדול. (ו) ק בפי' המיוחד לרש"י ובפי' ר"ק. (ז) כען זה פירוש פי' המיוחד לרש"י ור"ק.

יראה בעפעפי שחר (לעיל נ' ט'). וא' רשים כי עשישותיו קריצותיו לפי העיניין, ואינו כמו עיטוש. [עפעפי] (ו)א' בעל הפרח' כי כן נקראו שפתי העיניים בעבור שהן זריזות כאילו הן עופות ורעופפות לסגור ולפתוח: (י"א) כידודי אש, לשון רשפי אש. יתמלטו, כמו והמליטה (ישעיה ס"ו ז'): (י"ב) מנהיריו, כשהוא מתעטש אין אורה כל כך אלא נשימתו כעשן וכדוד נפוח שפי' מרותה כמו סיר נפוח אני רואה (ירמיה א' י"ג א'). ואנמון, פי' דוגש שהוא אנם מים, והגין בו כגין יתרון ושברון ורעבון ודרך האנם להעלות עשן: (י"ג) נפשו, פי' בעל הפרח' נפישותיו כמו וינפש (שמות ל"א י"ז): (י"ד) תדוך דאבה, תשמח עצבות, שאין לפניו עוצב: (ט"ו) ויתכן לעיניין, (מפל בר) מפלי בשרו, חתיכות בשרו, כשהרג מבושל נפרדות החתיכות ונופלות ומפלי הליתן מדובקות יותר משאר (דגים) [דגים ים]. ומנחם חברו עם טוב ממנו הנפל (קהלת ו' ג'). ע"א אפילו הבשר הנפל ממנו שהוא כחוש ורו נדבק בשמטניתו. יצוק, ויתוך: (ט"ז) לבו יצוק כמו אבן, ולא רך הבשר. בפלח תחתית, שהרחיים התחתונה אינה זזה ממקומה לעולם ב). והגבון כמו שפי' קרא, לבו יצוק, לבו בקרבו חזק ומיוסד כמו אבן הקבועה ונתונה ביסוד ביניין בחזק, ויצוק בפלח התחת' שפלח התחתונה של ריחיים [קשה] והעליונה רכה ממנה: (י"ז) משתו, כשהוא זוקף (שומן) [ראשו מן] התהום מתייראין הנבורים כמו אלי מואב (שמות ס"ו ט"ז). משברים, משברי ים שהם הגלים יתחסרו ממקומם שכשהוא עומד נעשה הים תחתיו כגומא ויורדים להם למקום רבצו וממלאים את הגומא. יתחטאו, כמו לא יחטא (שופטים כ' ט"ז) ונ' כמו שאמר בעל החיוג שהוא נקוד משברים ביית רפה, מפחד שכרי ים יתחטאו הנבורים שהזכיר להתודות על פשעם, או מרוב פחדם שלא ישברו לאמר חטאנו: (י"ח) משינהו, המשליך הרב מרחוק עליו. בלי תקום, תשבר החרב ולא תקום וכן חנית ואבן מסע, אבני(ה) [ם] גדולות. ושריה, אם ילבש האדם שריון לא יועיל לו. ופ"ק משינהו נבור המשיג להלחם בו, לא תתקיים חרבו, כי הוא ישברנה. וחנית מסע, שאינו נוח לטלפל מפני שהוא גדול וכבד על דרך שנאמר ועין חניתו כמנור אורנים ולהבת חניתו שש מאות ונ' (שמואל א' י"ז ז'): (כ"ב) תחתיו חרודי חרש, כל כך הוא אמיץ וחזק ובשרו נחוש שאע"פ שתחתיו חרסים ואבנים חדים, והוא שוכב עליהם ברוב כובדו אינו ניזוק. ירפד חרוץ, אבנים המחודדים וחרוצים כמורג חרוץ מהפך משכבו עליהם ואין נוקבין עורו, אע"פ שהוא כבד מאד. ירפד, כמו רפדתי יצועי (לעיל י"ז י"ג ג'). ע"א תחתיו, סנפידיו שלו אשר תחתיו בבטנו מאירות ומזריחות כשמש. חרודי, כמו חרב חדה (יחזקאל ה' א') שהיא למושה על כן קורא לזוהר היוצא ממנו חרודי חרש שהוא שמש כמו האומר לחרס לא י' יורח (לעיל ט' ז'), ירפד הציף והחול מלמטה והזהב למעלה, ויהיה ירפד לשון תקון כמו רפידתו זהב (שה"ש נ' י"ה): (כ"ג) ירתיה, מרוב חמימותו, כסיר הרותח. מצולה, שכן דרך הספינה כשהיא

א) ק פידש רש"י בירמיה. ב) עין פידש המיוחס לרש"י. ג) עין ראב"ע. ד) צ"ל "ולא" ותימה שבבאן ובפידש קרא ובפ"י המיוחס לרש"י מביא בלא ל. ה) זה פי' ר"ק.

מהלכת בים המים מרתיחות לפניה. כמרקחה, כאדם דוקה מרקחת בשמים שבכחו יערבם כמו כן יערבב הים. ופיק כסיר קטן נפח שמעלה מהרה רתיחות תכופות ורצופות כן ירתיח ה[מ]צולה גדולה ועמוקה: (כ"ד) אחריו יאיר נתיב, שהוא עובר בו שעקבותיו נודעו כי כן דרך הספינה ההולכת בים ניכר הנתיב מאחריה. ופיק אחרי שאתו שהוא עומד וזוקף קומתו יאיר נתיב בים מזיוו. לשיבה, כמו איש שיבה שאין בו גבורה וכה נגדו: (כ"ה) משלו, אין על עפר שיוכל למשול עליו. וא' קרא לפי שהוא נקוד חטף קמץ יהיה פת' אין על עפר שיש לו ממשלה בממשלתו. העשו, כמו העשוי [חת מן נחת] וכן של נעלך (שמות ג' ה') שהוא [מן] נשל, הה ליום (יחזקאל ל' ב') אהה [ליום] (יואל א' ט"ז), ופי' לכל מה שעשו בני אדם [לא] יפהר מהם. ונ' העשו כמו ההלכו. לבלי חת, לבל יירא כלום: (כ"ו) את כל גבוה יראה, כלומר רואה בגבהות כל אדם ואינו חושש לפי שהוא מלך על כל בני שחק, ומלך על כל המתנאים והאיך (נשאר לבד) [נשאת לבך] לשאת ראש לפני להתווכח נגדי, באשר אני עושה כל הנפלאות האלה א). (א' רב ניסים לשמע און, מקודם לכן הייתי [מכיר] דרכי מדותיך משמועה ומראיות השכל ועבשיו נתקיימה לי ידיעתך מחמת הרגשת הראייה, וראייה לדבר כי הכת' מעיד עליו שהיה תם וישר, וזהו שידע הק' ואת מדותיו) ב). ויתכן יראה, יבזה כמו אל תראוני שאני שחרחרת (שה' ש א' ו'):

מ"ב.

(א - ב) ויען איוב, לא יבצר, לא ימנע כמו ועתה לא יבצר מהם (בראשית י"א ו'): (ג) מי זה מעלים עצה, לפי שהק' אמר לו מי זה מחשיך (לעיל ל"ח ב') אמ' לו איני מחשיך עוד ג) לפי שידעתי כי לא יבצר ממך מומת לבבי לכן הגדתי לחביריי ולא אבין הנפלאות והחכמות ולא הייתי שותף לבבי בהם ומעתה לא אעלים ולא אחשיך עצה כי אין להשיב על תוכחתך: (ד) שמע נא, דבריי, אשאל צרכיי והודיעני: (ה - ו) לשמע און, והייתי מדבר (בהריתי) [במהירות?] ואחר שעניי ראתך והברתי בחכמת גדולתך י). ע"א מיום שחלה נסתלק ממנו רוח הקודש, ועתה עניי ראתך, שחזרה שכינה ושרתה עליו, ולפי שעניי ראתך מה אחיל עוד לבחר בחיים, אמאם היי ונחמתי אם תקח נפשי, על דרך שאמר למעלה יתר ידו ויבצעני (לעיל ו' ט') ותהי זאת נחמתי על עפר אפ הייתי כבר בעפר כמו שאמר למעלה אם יחד על עפר נחת (שם י"ז ט"ז). או יהי פ' על עפר ואפר אשר לקחתי משם, או אשר אני יושב לשון(ם) [ן] ת"ם. ופיק מחשיך עצה, מורה אני לך שהחשבתי עיצה בבלי דעת במלין שהגדתי. ואני אומר מי זה מעלים עיצה שהוא סבור להעלים שום דבר מן הק' בלי דעת הוא, וכן מחשיך עיצה שכת' למעלה. מעלים ומחשיך כפל לשון הוא:

(א) פי' המיחס לש"י ור"ק. (ב) הפלת המצננות שייכות למשה מ"ב ה'. (ג) עין פירוש ר"ק. (ד) נראה שחסר כאן „על ק אמאם“.

(ו) ויהי, ובשני רעך, כי היה לכם לנחמו, כאשר עשה אליהו, כי לא דברתם בעדי נכונה כעבדי איוב כאשר עבדי איוב נכון אשר הרשעתם אותו והוא תם וישר: (ח) שבעה פרים, סוד עמוק הוא וכן שבעה מזבחות דבלק כמו שפי' אבן עזי... כי אם פניו אשא, ולא פניכם: (י"א) קשימה, כבשות צאן, מאה קשימה מתורגם מאה הורפן (בראשית ל"ג י"ט א): (י"ב) ארבעה עשר אלה צאן, מה שנמל (ו) ממנו [ה] וכפל ב'. ולפי הפשט לא הוכפלו בניו כמו שפי' בראש הספר. ויש אומ' כי הבנות לא נכפלו כי אין דומה שמחת בנות כשמחת בנים: (י"ג) שבענה, נזין יתירה: (י"ד) ימימה, צחה ולבנה כיום. קציעה, מריחה כקציעה שהיא (על) [שם] בושם. קרן הפוך, על שם (ש) הקרן (ששתנא) [שנותנין] בו כחול כמו שנאמר ותקרעי בפוך עיניך (ירמיה ד' ל"ג), לשון קרא. ולי נר' כמו התרגם שפי' סוך הוא אבן יקרה קרן הפוך הנה לה דהוה סני זיו יקרה אפרה היך איזמרנדא, ולזה הלשון קרן כמו כי קרן עור (שמות ל"ד כ"ט), לשון אורה: (ט"ז) נחלה בתוך אחיהם, מיכן שכבר ניתנה והוא חלק נכסיו על פיו (?): (ט"ח) ארבעה דורות, בני בניו עד ד' דורות (י"ז) זקן ושבע ימים, זקן חשוב שלא ירד מכבודו, ושבע ימים כאדם שבע שאינו קץ במאכלו כך לא קץ בחייו שהיה מתגבר בטובו כל ימיו:

שכח לצוריו. היה בעזרי.

(א) עיין פירוש נתינה לזר על התרגום מהגאון ר' נתן אדלר גם התרגום על הסתובבים מתרגם בכאן חודפא ועיין ספר מעין נגים. (ב) עיין למעלה א' ג'. (ג) גם זה הפסוק נשתבש סגן ובפירוש ר"ק צ"ל כי תקרעי.

Die Handschrift weist eine beträchtliche Zahl von Schreibfehlern auf, die ich mich bemühte, an der Hand anderer Commentare oder nach Vermutung bestens richtig zu stellen. Wo ich im Zweifel an der Wahrheit meiner Vermutung war, oder wo mir die Richtigstellung gar nicht gelang, bezeichnete ich dies durch ein Fragezeichen. Runde Klammern enthalten die fehlerhaften Lesarten der Hdschr., eckige die Korrekturen.

In den Anmerkungen habe ich mich auf das Notwendigste beschränkt; ich habe solche nur gegeben, wo sie dienen, eine Dunkelheit im Texte aufzuklären oder einen Quellennachweis zu geben. Zur Bequemlichkeit des Lesers habe ich dem Text den Nachweis für die Bibelcitate beigelegt.

Es bleibt mir nun noch übrig, meinen Dank Herrn Provinzialrabbiner Dr. S. Bamberger-Hanau für die sorgfältige Durchsicht der Korrekturbogen auszusprechen und für manche treffliche Bemerkung, die er mir über einige fragliche Stellen in der Handschrift machte.

genannt haben. Viele Erklärungen, die die bekannten Commentare als α citieren, können wir durch unsern Commentar auf ihre Autoren zurückführen; manche Corruptelen können wir an der Hand der hier gebotenen Citate richtig stellen. So sind im Hiobcommentar von Kara (Frankels Monatsschrift, Jahrgang VI und VII) nach vorliegendem Commentar zu berichtigen: 34, 36; 35, 5, 9; 36, 13, 27; 37, 22; 40, 14. Ibn Esra ist zu berichtigen 36, 18; 37, 17, 20. Dass die Annahme, der unter Raschis Name gehende Commentar der letzten Kapitel in Hiob, der zweifellos nicht mehr von Raschi herrührt, gehöre Raschbam an, falsch sei, ergibt sich aus den in unserem Commentar in dessen Namen angeführten Erklärungen, die jenen geradezu widersprechen. Man vergleiche Rosins Raschbam-Ausgabe S. XIX, Anmerkung 2 und Seite 9, Anmerkung 11, wo meine brieflichen Mitteilungen an den Verfasser mitgeteilt sind. Interessant sind auch die exegetischen Erklärungen, die im Namen des R. Tam angeführt werden, deren Quelle ich aber nicht anzugeben weiss. In seinem ס' הברעה habe ich sie nicht gefunden. Dass die namentliche Anführung anderer Autoren erst mit dem 35. Kapitel beginnt, sei besonders bemerkt. Dass dem Verfasser ein מדרש איוב vorgelegen hat, ersehen wir aus 4, 10; 5, 25 u. a. St. Als interessant dürfte es auch vermerkt werden, dass 35, 17 der Verfasser die Vulgata (וכן לעזתי הננים) citiert. Ebenso bemerkenswert ist es, dass der Verfasser schon gewusst hat, dass Blitz und Donner zu gleicher Zeit entstehen, dass sie nur unseren Sinnen nacheinander bemerkbar werden (37, 6).

An der Handschrift scheinen zwei Copisten tätig gewesen zu sein; die letzten Kapitel (von 34, 19 an) zeigen gegen die vorhergehenden wesentliche Verschiedenheiten auf. Einmal ist die Schrift flüchtiger, dann erscheint bis dahin für den Gottesnamen die Schreibung ל , von da und weiter וא , bis dahin heisst es היקבית , von da und weiter הק ; in ein Wort zusammengezogen finden sich עלבן, אחריכן . Die Handschrift schliesst mit der Eulogie שבת לגור, היה בער . Man wird wohl die punktierten Buchstaben als die Zahlenwerte einer Jahreszahl ansehen können, es ergäbe sich die Zahl $212 = 1452$, womit natürlich nur das Jahr der Abschrift gemeint sein könnte

Kara, Raschbam, der auch zuweilen als ר' שמואל הד"ק sowie als (י"רש"ם) angeführt wird, Rabbenu Tam, Ibn Esra und Salomo Parchon. Wir können somit die Zeit post quem für den Verfasser feststellen; es ist aber auch nicht unberechtigt zu schliessen, dass, da er spätere Autoren nicht erwähnt, er wohl um 1200, wie auch Zunz (a. a. O.) annimmt, gelebt haben muss.

Wir wären imstande, die Zeit des Verfassers genau zu fixieren, wenn wir etwas über einen Zeitgenossen, R. Meir aus Luziza, wüssten, in dessen Namen er eine Erklärung zu Kapitel 38, 11 mit den Worten וְיָמָּה מִלִּי אֲמַר לִי וְכִי wiedergibt. Merkwürdigerweise trifft nun diese Erklärung mit der zusammen, die David Kimchi in seinem ס' ה'רש"ם und in seinem Commentar zu Hiob im Namen seines Vaters anführt, sodass nicht ausgeschlossen ist, den erwähnten R. Meir für einen Schüler des R. Moses Kimchi zu halten, womit ein Anhaltspunkt für die Zeit unsers Verfassers gegeben wäre²⁾. Dass der Verfasser ein Franzose war, ergibt sich aus der Schreibart und der Uebersetzung einiger Wörter.

Der Wert des vorliegenden Commentars besteht einmal darin, dass manche dunkle Stellen des Hiobbuches in einer originellen Weise erklärt und aufgehehlt werden. Wir greifen aus den vielen als Beispiel das Wort יִרְמֹן (15, 12) heraus, das alle Erklärer als Metathesis aus יִרְמֹן, „blinzeln, Zeichen geben“, auffassen. Unser Verfasser erklärt es auch als Metathesis, aber aus יִרְמֹן „strömen“, sodass der Text bedeutet: „warum strömen deine Augen?“ Diesem Vorwurf des Eliphaz gelten dann Hiobs Worte (16, 20): אֵל אֵל רִלְפָה עֵינַי „vor Gott weint mein Auge“.

Dann liegt aber auch die Bedeutung dieses Commentars in den Erklärungen, die er im Namen der Gelehrten anführt, die wir oben

¹⁾ Dukes will in רש"ם den Raschbam erkennen, während Zunz (a. a. O.) ר' שלמה בן יצחק liest, der auch unter dieser Abkürzung in ס' ה'רש"ם an verschiedenen Stellen, auch im Mordechai haggadol (Manscr. Goldschmidt) vorkommt. Allein es ist zu bedenken, dass vom erwähnten R. Salomon keine exegetische Tätigkeit bekannt ist.

²⁾ Wenn ich im Text לוציזא angegeben habe, so scheint mir doch, dass לוציזא, wie Zunz annimmt, die richtigere Lesart ist, auf die ich in der Note hingewiesen habe. Für Lucena finden wir allgemein לוציזא, Luziza ist nach Gross, Gallia Judaica (S. 201) wahrscheinlich eine kleine Stadt in der Normandie Lisieux oder Licieux.

Der hier zur Veröffentlichung gelangende Hiob-Commentar ist einer Handschrift der Hamburger Stadtbibliothek (Nr. 37) entnommen. Auf diesen Commentar hat bereits L. Dukes in der Zeitschrift ציון VI, (1842) S. 100 aufmerksam gemacht und Proben aus den Kapiteln 36 und 37 gegeben, um die Bedeutung desselben zu zeigen, indem er zugleich bemerkte: מצוה רבה היא להעלותו על הרמס ולהוציאו לאור למען יזכו בו רבים. Auch Zunz erwähnt diesen Commentar in seiner „Geschichte und Literatur“ S. 79, als Codex Nummer 32.

Die Handschrift (Pergament) befindet sich in einem Sammelbande, der bis auf מדר אבא נרין, der etwas älter ist, verschiedene gleicher Zeitperiode angehörende Commentare enthält, von denen einige bereits durch den Druck veröffentlicht sind. Die Schrift trägt in sämtlichen Büchern den französischen Charakter.

Was nun unseren Commentar betrifft, so ist es zum grossen Teil compilerische Arbeit, aber auch die eigene Tätigkeit des Verfassers verleugnet sich nicht, und wir können genau feststellen, dass es seine eigenste Arbeit ist, wenn er durch die Beziehungen der Gespräche Hiobs und der seiner Freunde aufeinander bemüht ist, den einheitlichen Faden nachzuweisen, der durch all die Reden hindurchgeht.

Im Commentar werden citiert: Saadia Gaon, Sabbathai der Arzt, (Donolo), dessen Werk Tachkemoni als verschollen bezeichnet wird, Menachem, Dunasch Chajug, R. Nissim, Raschi, Joseph

Commentar eines Anonymus zum Buche Hiob.

Aus Handschrift No. 37 der Hamburger Stadtbibliothek

herausgegeben und mit Noten versehen

von

Prof. Dr. A. Sulzbach.

FRANKFURT a. M.

1911.